

*„Mindenkinek éreznie kell, hogy a nemzeti közösség tagja!”
gróf Tisza István*

**NEMZETI TÁRSADALMI FELZÁRKÓZÁSI ÉS ROMA STRATÉGIA
(2011-2020)**

– TERVEZET –

**A javaslatot a Kormány nem tárgyalta meg, ezért az nem tekinthető a
Kormány álláspontjának!**

**Budapest, 2011. szeptember
KIM Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság**

1.	A FELZÁRKÓZÁS POLITIKA	5
2.	STRATÉGIAI KÖRNYEZET	10
3.	HELYZETELEMZÉS.....	14
3.1.	<i>A szegénységről.....</i>	<i>14</i>
	Jövedelmi szegénység.....	15
	Gyermekek háztartások, gyermekszegénység	15
	Alacsony munkaintenzitású háztartások	18
	Súlyos anyagi depriváció	18
	Következtetések	20
3.2.	<i>A roma népesség helyzete.....</i>	<i>21</i>
	Következtetések	30
3.3.	<i>A gyermekek helyzete</i>	<i>31</i>
	Következtetések	35
3.4.	<i>Területi hátrányok.....</i>	<i>37</i>
	Következtetések	41
3.5.	<i>Az oktatáshoz való hozzáférés.....</i>	<i>42</i>
	Következtetések	53
3.6.	<i>A munkavállaláshoz való hozzáférés</i>	<i>54</i>
	Következtetések	57
3.7.	<i>Az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés.....</i>	<i>59</i>
	Következtetések	64
3.8.	<i>A lakhatáshoz és az alapvető szolgáltatásokhoz való hozzáférés</i>	<i>65</i>
	Következtetések	68
4.	SWOT ANALÍZIS	69
5.	A STRATÉGIA CÉLKITŰZÉSEI	71
	<i>A felzárkózás politika elvei</i>	<i>71</i>
	<i>Átfogó célok, specifikus célok</i>	<i>75</i>
6.	CÉLÁLLAPOT (JÖVŐKÉP)	77
7.	BEAVATKOZÁSI TERÜLETEK, ESZKÖZÖK.....	81
	I. <i>Gyermek jól-lét.....</i>	<i>81</i>
	II. <i>Oktatás-képzés</i>	<i>83</i>
	II.1. Óvodáztatás	83
	II.2. Befogadó iskolai környezet biztosítása, az oktatás hátránykompenzációs képességének erősítése	83
	II.3. Hátrányos helyzetű, köztük roma fiatalok közép- és felsőfokú oktatásba való eljutásának és benmaradásának elősegítése.....	86
	II.4. Közművelődés, kulturális és sport szolgáltatások fejlesztése	87

<i>III. Foglalkoztatás</i>	88
III.1. Gazdaság- és vállalkozásfejlesztés a hátrányos helyzetű, alacsony iskolai végzettségű emberek foglalkoztatása érdekében, elsősorban a nyílt munkaerőpiacon a magas élők munkai igényű ágazatokban és atipikus foglalkoztatási formák alkalmazásával	88
III.2. A munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetű emberek munkaerőpiacra való belépése.....	88
III.3. A munkaerő-piaci szempontból halmozottan hátrányos helyzetű emberek alkalmazkodóképességének növelése a foglalkoztatás rugalmasságának növelésével	90
III.4. A foglalkoztatás vonzóvá tétele, a munka kifizetődövé tétele	90
III.5. A szak- és felnőttképzési rendszer fejlesztése	91
<i>IV. Egészségügy</i>	92
IV.1. Egészségfejlesztés, egészségvédelem.....	92
IV.2. Egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés egyenlőtlenségeinek csökkentése	92
IV.3. Csecsemő-, gyermek- és ifjúság egészségügy fejlesztése.....	93
<i>V. Lakhatás</i>	94
V.1. Lakásfenntartás támogatása, adósságkezelés	94
V.2. Telepprogramok, szociális városrehabilitáció, szociális lakhatás	94
<i>VI. Bevonás, szemléletformálás, a diszkriminációs jelenségek elleni küzdelem</i>	96
VI.1. Civil szervezetek, érintettek bevonása	96
VI.2. Kétirányú szemléletformálás	97
8. A TÁRSADALMI FELZÁRKÓZÁS POLITIKA SZERVEZETI ÉS INTÉZMÉNYI HÁTTERE, UNIÓS FINANSZÍROZÁSI KERETEI	100
<i>Egyenlő bánásmód</i>	100
<i>A Társadalmi Felzárkózási és Cigányügyi Tárcaközi Bizottság</i>	101
<i>A Roma Koordinációs Tanács</i>	101
<i>A kisebbségi önkormányzatok</i>	101
<i>Türr István Képző és Kutató Intézet – regionális képző központok</i>	103
<i>A civil szervezetek szerepe</i>	104
<i>Az egyházak szerepe</i>	105
<i>Piaci szereplők, társadalmi felelősségvállalás</i>	106
<i>Wekerle Sándor Alapkezelő</i>	108
9. MONITORING ÉS INDIKÁTOROK	109

1. A felzárkózás politika

A mélyszegénység és a társadalmi kizáródás mérséklése komplex és hosszútávon kiszámítható megközelítést igényel. Össztársadalmi érdek, összkormányzati felelősség, egyik legfontosabb nemzeti és egyben közös európai ügyünk.

A társadalmi leszakadás meghatározó részben a szegénységgel összefüggő körülményekből fakad. Ma Magyarországon a szegregáció mértéke, a társadalmi élet jelentős területeiről való **tömeges kizáródás súlyos** – az állami szektorra, a társadalmi együttélésre és a fenntartható gazdasági fejlődésre egyaránt számos kihatással bíró – **társadalmi probléma**. Ezért a társadalmi felzárkózáshoz feltétlenül szükséges egyfelől a szegénység okainak megszüntetésére való törekvés, a szegénység kialakulásának megelőzése, másfelől a szegénységből fakadó jelentős hátrányok csökkentése.

A rendszerváltás után húsz évvel *a magyar társadalom adós a szegénységet okozó, illetve a szegénységből adódó problémák hatékony kezelésével*. Statisztikák és tanulmányok a legszélsőségesebb nélkülözésben, a társadalom peremvidékein élő csoportok helyzetének állandósulásáról tanúskodnak. A **szélsőséges élethelyzetek**, kirívó társadalmi különbségek, a **társadalmi zárványok** kialakulása, s az ehhez kapcsolódó esélytelenség, a **hátrányos helyzetek generációkon keresztül átöröklődése** az egész *társadalom stabilitását, fenntarthatóságát, biztonságát veszélyeztetik*. A társadalmi kohézió hiánya, a magyar társadalom jellemző – életkori, etnikai, területi, stb. – vetületeiben tapasztalható dezintegrációs, szegregációs folyamatok egyben *a gazdasági fejlődés akadályai* is.

Amint a Kormányprogram több helyütt is rámutat, az *elmúlt időkben a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok problémáinak kezelése igen kevés eredményt hozott*. Különösen igaz ez azokra a problématerületekre, amelyek – kutatások szerint – a társadalmi különbségek legfőbb meghatározói. A legrosszabb helyzetű társadalmi csoportok foglalkoztatottsága (a tartós munkanélküliség), a romaügy, a hátrányos helyzetű települések problémái, valamint a gyermekszegénység, a gyermekek esélyteremtése azok a területek, amelyeken bár látványos kezdeményezések, programok indultak, az érintett társadalmi csoportokat illetően számottevő eredményt nem sikerült elérni. Helyzetük, szegénységük mélysége, életesélyeik, jövedelmi pozíciójuk és társadalmi megítélésük egyre rosszabbá vált. Ráadásul súlyosbodtak és élesebbé – olykor kifejezetten tragikussá – váltak azok az interetnikus vonatkozásokkal is bíró konfliktusok, amelyek az egész magyar társadalmat megrázták és foglalkoztatják.

Jelenleg nem rendelkezünk a legkritikusabb problémákat illető intézkedésekből összeálló *rendszeres megoldásokkal, nem hasznosulnak kellően a programok tapasztalatai, az indított programok fenntarthatósága pedig nem kellően biztosított*. Az egyes problématerületeken született intézkedések, programok nem állnak össze egységes beavatkozásokká. **Nem rendelkezünk az átfogó programokhoz nélkülözhetetlen problémaorientált tervezési és értékelési rendszerekkel**.

Hiányzik a kormányzati intézkedések utókövetését, monitorozását célzó egységes szempont-, illetve mérési rendszer.

A jó kormányzás és a társadalmi felzárkózás szempontjából is elsőrendű kérdés a bizonyíték alapú szakpolitikák kialakítása, azaz a mérésen, kutatásokon alapuló tudományos eszközökkel támogatott szakpolitika alkotás, és ezzel összefüggésben a beavatkozások nyomon követhetősége. A több szakterületre kiterjedő szakpolitika alkotáshoz és a különböző területeken zajló programok hatékony monitorozásához elengedhetetlen átfogó értékelési rendszerek kialakítása és működtetése. *Ezt uniós kötelezettségeink is szükségessé teszik*.

A beavatkozások sok esetben nem a társadalmi felzárkózással érintett célcsoport érdekeinek, szükségleteknek megfelelően, gyakorlatiasan, az érintettek bevonásával, az eredményességhez nélkülözhetetlen aktív részvételével zajlanak. Egyszerre igaz, hogy elaprózóttak a programok, illetve **túlméretezett, bürokratikus projektekben** valósulnak meg, melyekben elsikkadnak a sokszor kézenfekvő megoldások. Az egyes szakterületeken kialakított jó gyakorlatok nem terjedtek el széles körben, a sokszor komoly eredményeket hozó komplex mintaprogramok nem váltak rendszerszerűvé, általános érvényűvé.

Az elmúlt években **nehézséget okozott** egy-egy feladat, program megvalósítása során **az egyes szakterületek közötti együttműködés és forráskoncentráció, a komplexitás érvényesítésének hiánya**, mely az adott feladatok fő céljainak megvalósulását veszélyezteti. Ezek a problémák megkívánják a kormányzati koordináció és tárcaközi együttműködés hatékonyságának javítását, fejlesztését.

A szegénység, a társadalmi kohézió ügye – a gazdasági fejlődéssel szoros összefüggésben – az Európai Unió politikáiban is egyre hangsúlyosabb szerepet kap. Az ún. szegénység elleni nyitott koordinációs együttműködésen (OMC) belül a tagállamok két évente jelentéseket készítenek az Európai Bizottság felé a társadalmi befogadást célzó politikáikról, melyeket a Bizottság közös indikátorok (ún. Laekeni indikátorok) alapján monitoroz. Az együttműködés számtalan lehetőséget kínál a tagállami gyakorlatok kölcsönös megismertetésére, a kormányzati és nem-kormányzati szereplőknek egyaránt. A 2010-es szegénység és társadalmi kirekesztés elleni küzdelem európai évét követően az Unió 2020-ig megfogalmazott stratégiájában („Európa 2020 Stratégia”) az öt fő cél egyikeként tekint a szegénység és társadalmi kirekesztés elleni küzdelemre. *Az uniós stratégia átfogó célja a szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élő népesség számának 20 milliós csökkentése. Magyarország részéről az ehhez kapcsolódó vállalás mintegy félmillió ember kíségetése a szegénységből.* A vállalás ambiciózus, megvalósítása nem képzelhető el összehangolt, célzott beavatkozások nélkül. Ugyancsak több szakterület együttműködésére van szükség a foglalkoztatás terén kitűzött cél, az 1 millió új munkahely eléréséhez, valamint az oktatási cél, az iskolai lemorzsolódás 11,4%-ról 10 százalékra csökkentése sem csupán az oktatási intézményrendszer feladataként értelmezhető.

Az Európai Unió strukturális alapokat, illetve célzott stratégiákat illető tervezési folyamataiban is mindinkább teret nyer a társadalmi problémák átfogó megközelítése, a különböző szakpolitikai és igazgatási területeken átívelő beavatkozások tervezése. *Az uniós támogatások hatékony felhasználásának, illetve a közös európai stratégiák sikeres végrehajtásának alapvető feltétele az átfogó, szakpolitikailag is komplex megközelítés.*

Magyarország Uniós elnökségének egyik fő vállalása volt, hogy hozzájáruljon az uniós roma keretstratégia kialakításához. Az Európai Bizottság 2011. április 5-én fogadta el közleményét¹ „A nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere 2020-ig” címmel. A Tanács 2011. május 19-én hagyta jóvá az erről szóló tanácsi következtetéseket², mellyel a tagállamok elkötelezték magukat a keretstratégiában való részvétel mellett, vagyis hogy 2011. végéig benyújtják az EU Bizottságnak 2020-ig tartó, nemzeti roma integrációs stratégiáikat vagy intézkedési terveiket. Ennek hazai megvalósításához nélkülözhetetlen, hogy a hazai cigányság helyzetének jobbítását szolgáló programokat módszeresen áttekintsük, s a romák helyzetét érdemben javító cselekvési tervet alkossunk, s ahhoz kapcsolódóan működtessünk hatékony felzárkózást szolgáló programokat.

1 COM(2011) 173 végleges

2 An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020.Council Conclusions 10658/11

A romák társadalmi integrációja érdekében indított célzott programok önmagukban nem hozhatnak áttörést. Ehhez **elengedhetetlen a roma integráció, és a felzárkózási esélyek elvének horizontális szempontként való szigorúbb érvényesítése az egyes** (gazdaságpolitika, oktatás, foglalkoztatás, lakhatás, egészségügy) **szakterületeken**. A rászorulókat támogatása és egyedi programok indítása nem jelenti egyúttal és automatikusan a romák helyzetének, élethesélyeinek, munkaerő-piaci pozícióinak átfogó javulását; még kevésbé a romák közösségeinek bevonását a kormányzati intézkedésekbe. Folyamatosan csökkenő és gyorsan öregedő népesség miatt a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok, köztük a romák kizáródásának gazdasági és költségvetési költségei különösen akut problémát jelentenek. Magyarország népessége 2021-re 3,2 százalékkal is csökkenhet a 2009-hez képest³, miközben a 65 éves és idősebb népesség aránya 20,6 százalékra nő. Ezek a népesedési folyamatok az egyre csökkenő munkavállalási korú népességre különösen magas terhet rónak, mert velük párhuzamosan a nyugdíjrendszer és az egészségügy kiadásainak nagyobb mértékű növekedése várható. Ez a helyzet csak egy olyan munkavállalási korú népesség segítségével lesz javítható, amelyben minden közösség teljes egészében részt vesz a munkaerőpiacon.

A folyamatosan csökkenő és gyorsan öregedő népesség miatt a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok, köztük a romák kizáródásának gazdasági és költségvetési költségei különösen akut problémát jelentenek. Magyarország népessége 2021-re 3,2 százalékkal is csökkenhet a 2009-hez képest³, miközben a 65 éves és idősebb népesség aránya 20,6 százalékra nő. Ezek a népesedési folyamatok az egyre csökkenő munkavállalási korú népességre különösen magas terhet rónak, mert velük párhuzamosan a nyugdíjrendszer és az egészségügy kiadásainak nagyobb mértékű növekedése várható. Ez a helyzet csak egy olyan munkavállalási korú népesség segítségével lesz javítható, amelyben minden közösség teljes egészében részt vesz a munkaerőpiacon.

A leszakadó helyzetű társadalmi csoportok, a romák integrálása olyan szükséges beruházást jelent, amely hosszú távon pénzügyi szempontból is előnyös. Hatalmas potenciál rejlik a munkanélküliek tömegének munkaerőpiacra történő visszajuttatásában, mely egyben hozzájárul a versenyképesség javításához és – a szociális transzferekből élők számának csökkenése révén – a szociális biztonsági rendszerek fenntarthatóságához is.

A romák társadalmi integrációja: társadalmi és gazdasági szükségszerűség

A romák társadalmi és gazdasági integrációja kétirányú folyamat, amely megköveteli úgy a többséget, mint a roma közösségek tagjai gondolkodásának megváltoztatását⁴. A romák társadalmi kizáródása mind a mai napig a kölcsönös bizalmatlanság, az agresszió, az előítéletek állandósulását, a biztonságérzet csökkenését eredményezte. Ezt a helyzetet mint a 21. századi együttélés és a fenntartható társadalmi és gazdasági növekedés korlátját fel kell számolni.

A roma integrációval járó gazdasági előnyök vonatkozásában a nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszer⁵ is hivatkozik a Világbank⁶ által 2010 szeptemberében publikált jelentésre, és megállapítja: „a romák teljes körű munkaerő-piaci integrációja egyes országok esetében jelentős, mintegy évi 0,5 milliárd euróra becsülhető gazdasági

³ KSH TeIR Népszámlálási népesség és előrebecslés

⁴ COM(2010) 133, 5. o.

⁵ COM(2011) 173, 2. o.

⁶ Világbank, Roma Inclusion: An Economic Opportunity for Bulgaria, the Czech Republic, Romania and Serbia, 2010. szeptember.

előnyökkel járhat. Növelné a gazdasági termelékenységet, csökkentené az állam által fizetett szociális támogatás összegét és növelné a jövedelemadókból származó bevételeket, ha a romák nagyobb mértékben lennének jelen a munkaerőpiacon. A Világbank ugyanezen tanulmánya szerint a romák munkaerő-piaci integrációjával járó adózási előnyök országoként körülbelül évi 175 millió euróra becsülhetők. A romák integrációjával járó ezen fontos gazdasági és pénzügyi hatások elősegíthetik egy olyan légkör kialakulását az általános népesség körében, amely elfogadóbb a romákkal szemben, és ezzel elősegíti a zökkenőmentes integrációjukat azokba a közösségekbe, amelyeknek részei”.

A romák a legnagyobb transznacionális kisebbség Európában, egyben az egyik legszegényebb közösség lévén gyakran kizáródnak az elsődleges munkaerőpiacról. A romák társadalmi-gazdasági kirekesztődése számbavéve a gazdasági teljesítményt és a költségvetés egyenlegét az egész társadalom számára hátrányt jelent.

A romák alacsony foglalkoztatottsága és a roma foglalkoztatottak átlagosan alacsony keresetének közvetlen gazdasági hatása, hogy a gazdasági termelékenységet nemzeti szinten is visszafogja. Hatással van ugyanakkor a költségvetés alakulására is, mely hatás eredője a kiadási és a bevételi oldalon egyaránt megjelenik. Az alacsony foglalkoztatottság és az alacsony keresetek miatt magasabbak a romákat érintő nettó szociális biztonsági kiadások, mivel alapvető szükségleteik kielégítését szociális transferek és szolgáltatások révén kell megoldani, továbbá a kieső illetve alacsony jövedelmek miatt az adó- és társadalmi védelmi rendszereknek összességében is inkább haszonélvezői, mint befizetői lesznek.

A romák munkaerő-piaci kizáródásának költségeire vonatkozóan a világbanki tanulmány számszerű becslést is ad. Az alacsony foglalkoztatottság és a foglalkoztatottak alacsony bérjövödelme éves szinten euróban számolva százmilliós nagyságrendű teljesítmény-kiesést okoz: a vizsgált országokban (Bulgária, Csehország, Románia, Szerbia) a bruttó nemzeti össztermék körülbelül évi 1-3 százalékos kiesésével⁷ becsülhető a romák munkaerő-piaci kizáródásának költsége. Összesen a négy országra számolva 2 és 5,7 milliárd euró közé becsülhető a veszteség volumene.

A költségvetés éves vesztesége euróban számolva szintén százmilliós nagyságrendű. Az alacsonyabb adóbevétel és a magasabb jóléti kiadások eredményeként a legmagasabb becslést használva a vizsgált négy közép-kelet-európai országban összesen akár évi 2 milliárd, átlagosan országoként 0,5 milliárd euró is lehet. A legóvatosabb becslés szerint is legalább 0,9 milliárd euró a négy országára összesített kár.

A roma közösség tagjai jelentős részt képviselnek a munkavállalási korú népességben belül. Ez a részesedés folyamatosan növekszik, mivel korszerkezete a többségi társadalomhoz viszonyítva jóval fiatalabb. Egyes számítások szerint a romák aránya a 0–14 éves korú gyermekek körében 2010-ben 36,8 százalékra tehető⁸.

A felzárkózás politika az új stratégiai és kormányzati keretek adta átfogó megközelítésmód, amely a szakpolitikák összehangolásával és komplex beavatkozásokkal **kezeli az ország társadalmi kohézió**

⁷ Világbank, Economic Cost of Roma Exclusion, 2010. április

⁸ Kemény I.–Janky B.–Lengyel G. (2004): A magyarországi cigányság 1971–2003. Budapest, Gondolat

szempontjából meghatározó szociális problémáit, ezzel járul hozzá az ország társadalmi és gazdasági versenyképességének erősítéséhez.

A felzárkózás politika célja, hogy

- csökkenjen a szegénységben vagy társadalmi kizáródásban élők aránya,
- csökkenjen a hátrányos helyzetű gyermekek társadalmi lemaradása, gyengüljenek a szegénység átörökítésének tendenciái,
- csökkenjenek a roma és nem roma népesség közötti társadalmi különbségek.

A célok elérésében – a társadalmi problémák meghatározó jellemzőit tekintve – az alábbi horizontálisan érvényesítendő célkitűzéseket tartjuk meghatározónak:

1. tartósan munkanélküli **aktív korúak munkaerő-piaci esélyeinek javítása;**
2. **a gyermekek szegénységének csökkentése;**
3. a szocializációs és szocio-kulturális hátrányok leküzdése;
4. **a roma nők iskolai és munkaerő-piaci hátrányainak csökkentése;**
5. **a hátrányos helyzetű területek** lemaradásának csökkentése, a területi hátrányokból származó társadalmi hátrányok mérséklése.

A felzárkózás politika sikeres megvalósításának egyik nélkülözhetetlen feltétele a társadalom egészének megszólítása, a szemléletformálás. Ebben különösen azoknak a közreműködésére van szükségünk, akik társadalmi helyzetüknél fogva, vagy munkájukból adódóan erőteljesebben alakíthatják a társadalmi befogadással kapcsolatos szemléletet, erősíthetik a helyi közösségek és egyének támogató hozzáállását, aktív bevonódását. Ebben elsőrendű szerepe van a civil és egyházi szervezeteknek, a roma érdekképviseleti szervezeteknek, kisebbségi önkormányzatoknak – a települési önkormányzatokkal, közhivatalokkal és közintézményekkel szoros együttműködésben

A társadalmi változásokhoz alapvetően szükséges bizalom megteremtése szempontjából is **kulcskérdés** a statisztikai és adminisztrációs adatok, illetve az ezek segítségével készülő értékelések, a szakpolitikák és a hozzájuk kapcsolódó programok rendszeres, átfogó monitoringja, értékelése. A stratégia célterületeit tekintve – különösen gazdasági nehézségek idején – a beavatkozások számottevő gátjává válhat a célcsoportokkal szembeni bizalmatlanság és gyanakvás. Ez ellen hat a nyilvánosság, az átláthatóság, a problémák és azok valós okának felismerése, az érintettek bevonása a tervezésbe, végrehajtásba, értékelésbe.

2. Stratégiai környezet

Az a felzárkózás politika, amit képviselünk, összhangban van az Európai Unió elképzeléseivel, kapcsolódik az EU romák felzárkózásával kapcsolatos irányaihoz.

ÖSSZHANG A KORMÁNYPROGRAMMAL

A felzárkózás stratégiai koncepciója összhangban van a Kormányprogrammal: hozzájárul a Kormányprogramban meghatározott fő célok teljesüléséhez, a gazdaságélénkítéshez, a foglalkoztatottság számottevő bővítéséhez, a szociális biztonság megerősítéséhez. **A tervezett stratégiai intézkedések alapeleme az együttműködés, a társadalmi kohézió, a közösségért, a személyes sorsért vállalt felelősség megerősítése.**

A stratégia keretet nyújt a Kormányprogramban megfogalmazott felzárkózási célok megvalósításához. A stratégia tervezet **a cigányság problémáinak megoldását nemzeti ügyként, s nem csupán szegénypolitikaként kezeli.** A javasolt beavatkozási területek a Kormányprogramban is kiemelt fontossággal szereplő fejlesztési területek: a foglalkoztatás, az oktatás, a szociális és egészségügyi ellátások, szolgáltatások.

A stratégia tervezet a Kormányprogram családok megerősítéséhez kapcsolódó céljaival is összhangban van. A tervezett stratégiai intézkedések kiemelten célozzák, hogy a **gyermekvállalás ne jelentsen szegénységi kockázatot** a családok számára, családbarát környezet jöjjön létre, biztosítsuk a család és munkahely összeegyeztethetőségét, az otthonteremtés feltételeit, a gyermekek napközbeni ellátásához való hozzáférés esélyét, a szolidaritáson alapuló családsegítő és mentális szolgáltatásokat, és egy esélynövelő iskolarendszer kialakítását. A felzárkózás stratégia hozzájárul a „minden család számít” elvének teljesüléséhez: egyszerre kell a legszegényebb, már lakhatásban is veszélyeztetett családoknak segíteni, a lecsúszóban lévők romló helyzetét kezelni, és az alsó középrétegek elszegényedését megállítani.

ÖSSZHANG AZ EURÓPAI UNIÓS POLITIKÁKKAL

Az **Európa 2020 stratégia** hazai megvalósításáról szóló Nemzeti Reform Programnak deklaráltan legfontosabb célja a foglalkoztatás növelése, a másik négy cél (köztük a szegénység csökkentése, vagy az iskolai lemorzsolódás csökkentése, K+F, megújuló energiák) ezután következik. A hátrányos helyzetűek felzárkózása szempontjából ezért a fejlesztéseket összehangoltan kell végrehajtani, és a foglalkoztatás-bővítésnek ki kell terjednie a tartósan munkanélküli vagy inaktív, zömében alacsony végzettségű csoportokra is. Ez kell legyen a foglalkoztatáspolitikai egyik legfőbb célcsoportja is, és e csoportok integrációjához komplex beavatkozások szükségesek.

Magyarország alapvető érdeke, hogy a saját fejlesztéspolitikájában kiemelt szerepet kapjon a szegénységben élők (kiemelten romák, gyermekek), valamint a hátrányos helyzetű térségek célzott, komplex módon kezelt felzárkózásának segítése. Ebben a különböző szakterületeken az uniós forrásokból induló fejlesztéseknek meghatározó szerepet kell vállalniuk.

A magyar felzárkózási stratégia a **nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszerére** vonatkozó bizottsági közlemény szem előtt tartásával készült, amely szerint Magyarország a meglévő nemzeti romaintegrációs stratégiáját⁹ a roma integrációra vonatkozó uniós célkitűzéseknek megfelelően hosszabítja meg 2020-ig, célkitűzéseit a megfelelő (nemzeti, uniós vagy egyéb)

⁹ 68/2007. (VI. 28.) OGY határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervről

finanszírozással és célzott fellépéssel közelíti meg¹⁰. A felzárkózási stratégia az Európai Roma Platformon elfogadott, a roma integráció 10 közös alapelve¹¹ épül. Az alapelvek a következők: 1) konstruktív, gyakorlatias és diszkriminációmentes politikák, 2) kifejezett, de nem kizárólagos célba vétel, 3) interkulturális megközelítés, 4) törekvés a főáram irányába, 5) a nemi vonatkozás figyelembe vétele, 6) a tényeken alapuló szakpolitikák átültetése, 7) az uniós eszközök használata, 8) a regionális és helyi hatóságok bevonása, 9) a civil társadalom részvétele, 10) a romák aktív részvétele.

ÖSSZHANG A NEMZETI STRATÉGIÁKKAL

A **felzárkózási stratégia** összhangban van a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégiával, valamint hazánk költségvetési stabilitását és gazdasági versenyképességét biztosító nemzeti stratégiákkal: a Széll Kálmán Tervvel és az Új Széchenyi Tervvel. E területekkel részben versengő értékeket tartalmaz, köztük célkonfliktusok feszülnek, a versengő értékek optimalizálása, a stratégiai célok koherenciája a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégiában jelenik meg. A felsorolt stratégiákat egészíti ki a jó állam stratégiája, mely egyfajta horizontális jelleggel írja le a három nemzeti stratégia végrehajtásában kulcsszerepet játszó állami rendszer működésével szembeni elvárásokat.

SZAKPOLITIKAI STRATÉGIÁK

A felzárkózás politika az új stratégiai és kormányzati keretek adta **átfogó megközelítésmód**, amely a szakpolitikák összehangolásával és komplex beavatkozásokkal kezeli az ország társadalmi kohézió szempontjából meghatározó szociális problémáit. A társadalmi felzárkózás problématerületeit (gyermekszegénység, romaügy, területi hátrányok) úgy integrálja, és helyezi egységes célrendszerbe, hogy eközben a releváns szakpolitikai stratégiákkal harmonizál és az ágazatközi megközelítéseket egységes kormányzati keretbe helyezi.

A **felzárkózás politika a – szegénység szempontjából meghatározó – speciális problématerületi stratégiák** (gyermekszegénységet, romaügyet, hátrányos helyzetű térségeket érintő stratégiák) **integrálását, kiegészítését, egységes célrendszerben való kezelését kívánja előmozdítani, figyelemmel a többi, a társadalmi felzárkózás szempontjából releváns stratégiára (pl. a gazdaságfejlesztés- és a foglalkoztatáspolitikai, egészségügyi, szociálpolitikai, vidékfejlesztési, közigazgatási stratégia) is.**

A felzárkózás stratégia a szakpolitikai stratégiák szélesebb összhangját, kereteit kívánja megteremteni annak érdekében, hogy az ágazatközi megközelítések hatékonyabban érvényesüljenek.

A felzárkózás stratégia célterületeit illetően korábban született stratégiaként kell megemlítenünk az országgyűlési határozattal elfogadott „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégiát¹² és a Roma Integráció Évtizede Program (RIÉP) Stratégiai Tervet¹³, valamint – bár egységes stratégiai dokumentuma nem született – a leghátrányosabb helyzetű kistérségek¹⁴ felzárkóztatási programját¹⁵.

¹⁰ COM(2011) 173. Brüsszel, 2011.4.5. A nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere 2020-ig

¹¹ A romák társadalmi befogadásának 10 közös alapelvét először a platform 2009. április 24-i ülésén terjesztették elő. Ezeket a 2009. június 8-i tanácsi következtetések melléklete tartalmazza.

¹² 47/2007. (V. 31.) OGY határozat a "Legyen jobb a gyermekeknek!" Nemzeti Stratégiáról, 2007–2032.

¹³ 68/2007. (VI. 28.) OGY határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervéről

¹⁴ 311/2007. (XI. 17.) Korm. rendelet a kedvezményezett térségek besorolásáról

A gyermekszegénység elleni, a gyermekek esélyteremtését célzó, 25 évre szóló, **„Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia** célja, hogy egy generáció alatt jelentősen, a jelenleginek töredékére csökkentse a gyermekek és családjaik szegénységének arányát; felszámolja a gyermeki kirekesztés és mélyszegénység szélsőséges formáit; átalakítsa azokat a mechanizmusokat és intézményeket, amelyek ma újratermelik a szegénységet és a szociális kizáródást. Ezek eléréséhez szükséges a szülők foglalkoztatásának segítése, jobb, egyenlőbb feltételek biztosítása a gyermeki készségek és képességek kibontására, továbbá a szegregáció csökkentése; a gyerekek és családjaik számára nyújtott személyes szociális szolgálatok és ellátások színvonalának javítása; az egészségesebb gyermekkor biztosítása; valamint a lakáskörülmények és a lakhatás biztonságának javítása. Horizontális, minden funkcionális területet átmetsző cél az etnikai, területi egyenlőtlenségek és szegregáció csökkentése. A stratégia megvalósítása érdekében *a Kormánynak hároméves cselekvési terveket kell készítenie, és az eredményeket folyamatosan értékelnie, monitoroznia. Az első cselekvési terv a 2007–10-es időszakra szól.*

A Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervet 2007-ben, nemzetközi együttműködés háttérével, egyhangúlag fogadta el a magyar Országgyűlés¹⁵. A Roma Évtized Program kétéves akciótervek összeállítását, illetve időszakonkénti értékelés készítését írja elő a Kormány számára. Az első kétéves akcióterv 2008–2009-re vonatkozott, az országgyűlési határozat szerint a Kormánynak 2010. augusztus 31-ig kellett beszámolnia az Országgyűlésnek. A következő időszakra, a 2010–2011-es évekre szóló akcióterv nem készült el.

A Stratégiai Terv *négy prioritási területen* (oktatás, foglalkoztatás, lakhatás és egészségügy), az egyenlő bánásmód érvényesítésével kapcsolatban, továbbá a kultúra, a média és a sport területén határoz meg átfogó célokat, a célokhoz kapcsolódó konkrét feladatokat, az ezekhez rendelt mutatókat, továbbá a feladatok eléréséhez szükséges intézkedéseket. Az Országgyűlés felkérte a Kormányt, hogy a Stratégiai Tervben megfogalmazott célok teljesülését, és azok társadalmi hatásait független szakértők által végzett kutatások segítségével is vizsgálja meg és ezek eredményéről 2011-ben, illetőleg 2015-ben számoljon be az Országgyűlésnek.

A **területfejlesztési politika** átfogó célja – a Nemzeti Lisszaboni Akcióprogram és a Konvergencia program célkitűzéseivel összhangban – az ország és térségei harmonikus és kiegyensúlyozott területi fejlődésének elősegítése. Alapvető követelmény, hogy a különböző társadalmi-gazdasági adottságú térségek eltérő, sajátos, de egymással összhangban álló fejlesztési stratégiát valósítsanak meg. A Kormány 2007 őszén – gazdasági, társadalmi, infrastruktúra-ellátottsági mutatók alapján – meghatározta azt a *33 leghátrányosabb helyzetű kistérséget, amelynek komplex programmal történő fejlesztéséről döntés is született.* (311/2007. (XI. 17.) Korm. rendelet). A komplex program elsődleges forrása az Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT) illetve az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP). Az LHH33 program első akciótervi időszakának fejlesztései 2011-ben zárulnak, jelenleg előkészítés alatt vannak a következő tervezési időszak fejlesztései.

¹⁵ 2007-ben több stratégiai dokumentum-változat is született, ám végül egyik sem nyert jogszabályi formát. Az LHH –, mint uniós forrásokból finanszírozott fejlesztési – program elvei, keretei az NFÜ eljárásaiban, illetve az eljárásokhoz mellékelt dokumentumokban tükröződnek.

¹⁶ A 2003. június 29. és július 1. között Budapesten megrendezett „Romák a bővülő Európában, a jövő kihívásai” című nemzetközi konferencián részt vett közép- és kelet-európai országok (Horvátország, Bulgária, Románia, Macedónia, Csehország, Szerbia, Montenegró, Szlovákia, Magyarország) kormányfői kifejezték politikai elkötelezettségüket a roma és nem roma lakosság életkörülményei között meglévő szakadék csökkentése iránt. A Világbank és a Nyílt Társadalom Intézet képviselőivel közösen abban állapodtak meg, hogy a 2005–2015 közötti időszakot a Roma Integráció Évtizedévé nyilvánítják. Az erről szóló nyilatkozatot a résztvevő országok miniszterelnökei 2005. február 2-án írták alá Szófiában.

A *problématerületi stratégiák* között – természetes módon – számos átfedés van. Kölcsönösen hivatkoznak egymás elemeire, jelenítenek meg azonos kísérleti, illetve fejlesztési programokat. A felzárkózás stratégia révén megvalósuló párhuzamos kezelésük áttekinthetőbbé teszi a kormányzati cselekvési lehetőségeket a különböző területeken, illetve lehetőséget ad a beavatkozások összefüggő értékelésére.

A három területen egyszerre vagyunk abban a helyzetben, hogy rendelkezünk átfogó stratégiai előzményekkel a problémákat illetően, és gyakorlatilag egyszerre indíthatjuk a következő akciótervi időszakokra eső beavatkozásokat. A stratégiák megszületése óta eltelt csaknem három év, mely időszak alatt változások következtek be a társadalmi problémákat illetően. Ez időszak alatt kialakultak jó gyakorlatok, melyek tapasztalatait hasznosítanunk kell a továbbiakban, de tekintettel kell lennünk a „rossz gyakorlatok”, a kudarcok tanulságaira is.

Mindhárom területen most esedékes az új akcióterv kialakítása, így az integrált stratégia alapján lehetőség nyílik egy, a társadalmi felzárkózást célzó, egységes, mindhárom problématerületet magába foglaló, *komplex kormányzati cselekvési terv* elkészítésére.

A társadalmi felzárkózás nemzeti stratégiája nyomán, **középtávon**, 10 éves horizonton tervezünk beavatkozásokat. Az érintett szakterületi stratégiák tervezési folyamatainak, értékelési, beszámolási rendszereinek összehangolásával Kormányhatározatokba foglalt **három éves akcióterveket** alkotunk, megteremtjük a beavatkozások eredményeinek, hatásainak átfogó mérési, értékelési rendszerét.

3. Helyzetelemzés

A helyzetelemzés áttekinti a három legsúlyosabb szegénységi kockázati tényezővel behatárolható célcsoport (romák, gyerekek, hátrányos helyzetű térségben lakók) helyzetét, illetve az uniós roma keretstratégiában is kiemelt négy problématerületen (foglalkoztatás, oktatás, egészségügy, lakhatás) azonosítja a legfontosabb gondokat.

3.1. A szegénységről

Noha a szegénység számos társadalmi tényező által meghatározott, összetett jelenség – okai között szerepelnek társadalmi és kulturális hátrányok, szocializációs hiányosságok, iskolai, képzettségbeli, munkaerő-piaci deficitek –, mértékéről legközvetlenebbül, nemzetközi összehasonlításokat is lehetővé tevő módon a **jövedelmi viszonyok vizsgálatából** kaphatunk képet. E területen ez idő szerint két mérvado felvételtől származnak hosszabb időszakra kiterjedő, megbízható adataink a jövedelmi szegénységről: Az Európai Unió statisztikai rendszerének SILC (*Statistics on Income and Living Conditions*) felvétele és a TÁRKI Háztartás-panel vizsgálata.

Az Európai Unióban a **szegénység mérésére használt egységes indikátorrendszer** alapjait a tagországok állam- és kormányfői a 2001-ben Brüsszel külvárosában, Laekenben tartott tanácsülésen fogadták el.¹⁷ E laekeni indikátorrendszer alapján határozta meg az Európai Bizottság az **Európa 2020 stratégia szegénység csökkentési célját** is. Az uniós cél, hogy **20 millió fővel csökkenjen** a szegénységben és kirekesztettségben élők száma. Az ehhez kapcsolódó magyar vállalás szerint **Magyarország 2020-ra mintegy félmillió fővel** kívánja csökkenteni a szegénységben élők számát. A vállalások meghatározásához az Eurostat három mutatószámot használt: a **jövedelmi szegénységben élők** számát, a **rendkívül alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők** számát, valamint az **anyagi deprivációban élők** számát.¹⁸ Az összetett mutató szerint szegénynek vagy kirekesztettnek tekintjük mindazokat, akik bármelyik – vagy egyszerre több – kategóriába sorolhatók. Magyarországon – kisebb ingadozásoktól eltekintve – az utóbbi időszakban állandónak tekinthető a szegénységgel vagy kirekesztettséggel érintett népesség száma.

¹⁷ Az akkor még jellemzően az egyes országok belső viszonyaihoz igazított, tehát elsősorban ún. relatív statisztikai mutatókat alkalmazó rendszert 2006-ban jelentősen kiegészítették a tagországok egymáshoz viszonyított helyzetét markánsabban tükröző abszolút jellegű statisztikai mutatókkal. Az indikátor rendszer jelenleg négy területet fog át, melyek egyrészt a gazdasági, társadalmi és demográfiai változásokat mérik, továbbá a társadalmi befogadásra, a nyugdíjakra és az egészségügyi helyzetre vonatkoznak. Az elmúlt években a szegénység és a kirekesztődés sokdimenziós jellegének vizsgálatára vezették be az ún. anyagi deprivációra vonatkozó – abszolút jellegű – mutatókat.

¹⁸ Jövedelmi szegénység: Az OECD2-es skálával számított, éves ekvivalens háztartásjövedelem 60%-ánál alacsonyabb jövedelemből élők száma.

Az EUROSTAT *munkaintenzitás* indikátora azt méri, hogy a munkaképes korú (18–64 éves) háztartástagok az elméletileg lehetséges egyéves időkeretből mennyit (hány hónapot) töltöttek el foglalkoztatottként (teljes, illetve részmunkaidőben). Rendkívül alacsony munkaintenzitású háztartásnak tekintik azt a háztartást, ahol a háztartás munkaképes korú tagjai a lehetséges időkeretnek legfeljebb 25 vagy annál kisebb százalékában foglalkoztatottak.

Anyagiilag depriváltak: akik meghatározott 9 fogyasztási tétel közül legalább háromról anyagi okból lemondani kényszerültek: 1. váratlan kiadás fedezése, 2. évi egy hét üdülés, 3. részletek fizetése (lakbér, lakástörlesztés, közműszámlák, részletre vásárolt termékek), 4. megfelelő étkezés, 5. a lakás megfelelő fűtése, 6. mosógép, 7. színes TV, 8. telefon, 9. személygépkocsi.

Jövedelmi szegénység

A szegénységben vagy kirekesztettségben élők száma, aránya

		2005	2006	2007	2008	2009
Magyarország	%	32,1	31,4	29,0	28,2	29,9
	ezer fő	3185	3121	2878	2794	2956
EU27	%	26	25	24,5	23,6	23,1

Forrás: EUROSTAT, Statistics database <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Az összetett mutató elemeit vizsgálva jól láthatók a hazai szegénység alapvető jellemzői, s feltárhatók a helyzet romlására utaló tendenciák.

A jövedelmi szegénység számaira meglehetősen állandóság jellemző.

A jövedelmi szegénységben élők száma, aránya

		2005	2006*	2007	2008	2009
Magyarország	%	13,5	15,9	12,3	12,4	12,4
	ezer fő	1342	1578	1221	1226	1229
EU27	%	16,4	16,5	16,7	16,5	16,3

Forrás: EUROSTAT, Statistics database <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

*A kiugró adat mögött részben a hazai adatfelvételben bekövetkezett módszertani módosítások állnak.

Gyermekes háztartások, gyermekszegénység

További közelítéssel, az Európa 2020 stratégiához kapcsolódó magyar vállalás meghatározásához alkalmazott mutatószámokon már látható – különösen a már a gazdasági válság jeleit is viselő 2009-es adaton –, hogy **elsősorban a gyermekes háztartások jövedelmi pozíciója romlott.**

A szegénységi küszöb alatt élő gyermekes háztartások aránya a vizsgált időszakban végig az uniós átlagnál kedvezőbb volt ugyan, és meglehetősen stabilitást mutatott (kivéve a 2006. évi adatot, melyet nagy eltérése miatt fenntartásokkal kell kezelnünk), ám a környező országok közül 2009-ben Csehország (10,5%) és Szlovákia (13,4%) is lényegesen jobb értéket mutatott. A legutolsó, 2009-es 17%-os értékünk – feltehetően már a gazdasági válság jeleként – a helyzet rosszabbodását jelzi, és közelíti a 2009. évi lengyelországi adatot (19,8% – ami viszont jelentős javuló tendencia eredménye, a korábbi értékeket tekintve: 2005: 25,2; 2006: 23,3; 2007: 21,1; 2008: 20,2). A térség legrosszabb helyzetű országa 2009-ben is Románia (26,2%).

A szegénységi küszöb alatt élő gyermekes háztartások aránya,%

	2005	2006	2007	2008	2009
Magyarország	16,8	20,5	16,0	16,1	17
EU27	17,6	17,9	17,8	17,8	17,6

Forrás: EUROSTAT, Statistics database <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

A gyermekek érintettségét jelzik az életkori bontás szerinti adatok is, **2009-ben a gyerekek 21%-a, mintegy 380 ezer gyermek élt szegénységben.** A jövedelmi szegénység és a szegénységi kockázat¹⁹ egyaránt csökken az életkor előrehaladtával.

Jövedelmi szegénységi arány korcsoportok és nemek szerint, 2008, 2009 (%)

Korcsoport, éves		2008	2009
Összesen		12	12
0–17		20	21
18–24		18	18
25–49		12	13
50–64		9	8
65–		4	5
Ebből:	férfi	3	3
	nő	5	5

Forrás: A szegénység és a társadalmi kirekesztődés (Laekeni indikátorok, 2009). KSH, Statisztikai Tükör, IV. évfolyam 91. szám, 2010. október 13.

Jövedelmi szegénységi kockázat (RISK) korcsoportok és nemek szerint, 2008, 2009

Korcsoport, éves		2008	2009
Összesen		1,00	1,00
0–17		1,67	1,75
18–24		1,50	1,50
25–49		1,00	1,08
50–64		0,75	0,67
65–		0,33	0,42
Ebből:	férfi	0,25	0,25
	nő	0,42	0,42

Forrás: A szegénység és a társadalmi kirekesztődés (Laekeni indikátorok, 2009). KSH, Statisztikai Tükör, IV. évfolyam 91. szám, 2010. október 13.

Az Unió tagállamai közül az utóbbi két évet tekintve – Luxemburgot leszámítva, ahol más jövedelmi szerkezet mellett, más okok miatt kialakult jelenségről lehet szó – Magyarországon a legnagyobb a különbség a gyermekes és a gyermek nélküli háztartások jövedelmi szegénysége között. Az Európai Unióban azon 5 ország közé tartozunk, amelyekben **a legnagyobb a távolság a népesség és a**

¹⁹ Szegénységi kockázat: az adott csoportba tartozó szegények aránya az országos átlaghoz viszonyítva. Az 1-nél nagyobb érték az adott kategóriákba tartozók szegénységi küszöb alá kerülésének az átlagosnál nagyobb, az 1-nél kisebb érték pedig az átlagosnál kisebb kockázatát jelenti.

gyerekek szegénysége között, a gyerekek rovására. A gyerekszegénység egyik kiemelt oka a szülők munkanélkülisége. A munkanélküli háztartásokban élő gyermekek aránya Magyarországon 14% (255 ezer fő), ez az EU-ban a második legmagasabb arány. A szegény gyermekek 60%-a inaktív, illetve alacsony munkaintenzitású családokban él.

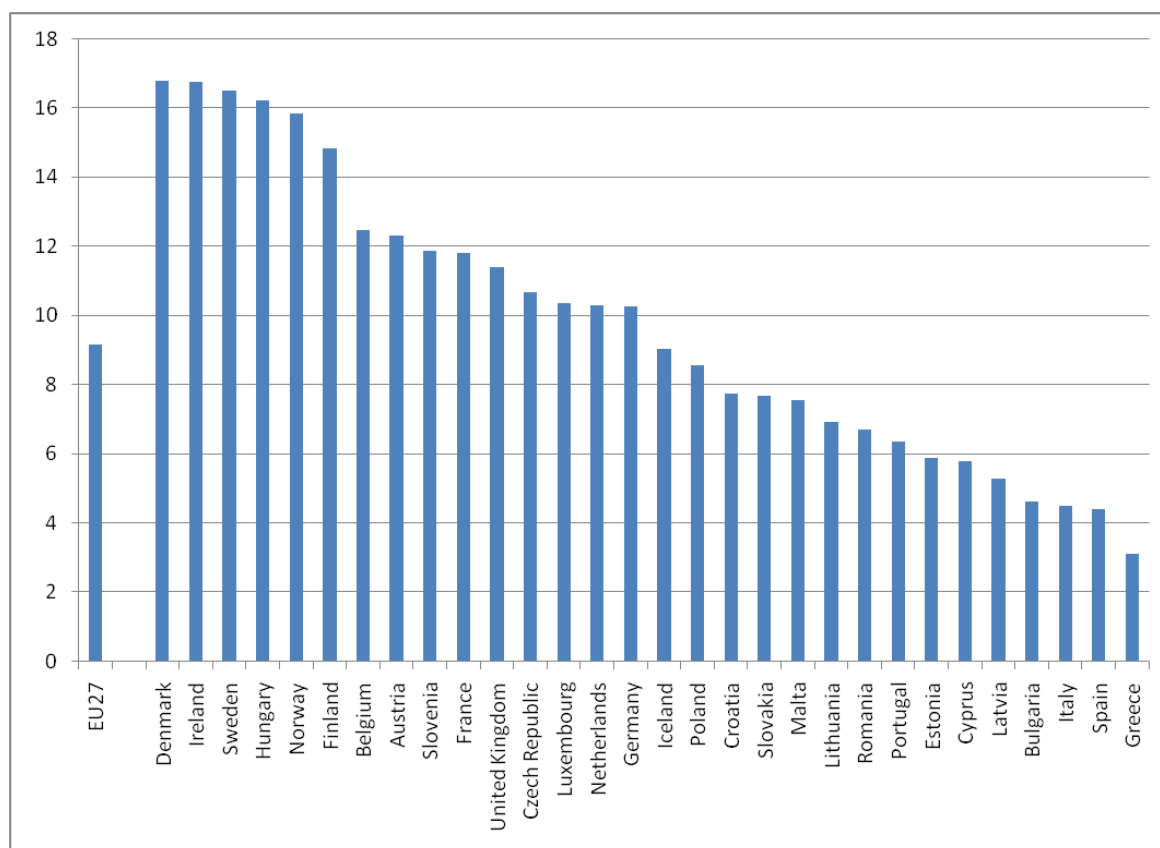
A gyermekes és a gyermek nélküli háztartások jövedelmi szegénysége, %

	2005	2006	2007	2008	2009
Háztartások gyermekkel	16,8	20,5	16	16,1	17
Háztartások gyermek nélkül	9,7	10	7,6	7,7	6,8
Különbség	7,1	10,5	8,4	8,4	10,2

Forrás: EUROSTAT, Statistics database <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

A szegénységi mutatókkal kapcsolatban fontos megjegyeznünk, hogy a társadalmi juttatások szegénység csökkentő hatását tekintve uniós összehasonlításban igen jól áll Magyarország. A pénzbeli juttatásoknak Magyarországon – a többi uniós országgal összevetve – jelentős jövedelemkiegészítő hatásuk van. Az alacsony jövedelműek bevételeinek számottevő része származik a pénzbeli juttatások rendszereiből. A társadalmi juttatások figyelembe vételével, illetve azok nélkül számított szegénységi rátákat tekintve megfigyelhető, hogy az utóbbi években (2005 óta) messze az uniós átlag feletti, a skandináv országokéinak megfelelőek mutatóink.

A társadalmi juttatások figyelembe vételével és azok nélkül számított szegénységi ráták különbségének öt éves átlaga, 2005-2009.



Forrás: EUROSTAT, Statistics database <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Alacsony munkaintenzitású háztartások

A rendkívül alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő emberek száma ingadozásokkal bár, de emelkedést mutat. A gazdasági válság hatásait e számok még nem tükrözik, feltehető, hogy e népesség aránya emelkedni fog. E mutató által jelzett probléma súlyát érzékelteti az alacsony munkaintenzitású háztartások körében a gyermekes családok európai összehasonlításban igen magas aránya Magyarországon: 55,6%; Csehország: 51,4%; Szlovákia: 50,8%; Lengyelország: 46,3%; EU27: 49,2%.: (Forrás: EUROSTAT munkaanyag a Szociális Védelmi Bizottság Indikátor munkacsoportja számára, 2010. május 27.

Magyarország esetében – az alacsony foglalkoztatási szintből adódóan – igen jelentős e népesség aránya, összesen **870 ezer főt** érint a 60 év alattiak közül a 2009-es adatok szerint. Ez a teljes népesség **11,3%-a**. Közülük **kb. 590 ezer fő** gyermekes családban él, a 0–17 éves gyermekek közül pedig kb. 300 ezer él ilyen családban. Idősoros adatok a gyermekes háztartásokra vonatkozóan nem állnak rendelkezésünkre, azonban azt valószínűsíthetjük, hogy **a gyermekek egyre nagyobb aránya születik és nő fel olyan háztartásban, ahol senki nem dolgozik, beavatkozások nélkül ez mind a szegénységi, mind a foglalkoztatási mutatók romlását idézi elő**. Ugyanakkor sokan élnek közülük olyan gyermektelen háztartásban, ahol az egyik háztartástag 60 év feletti.

Az **inaktív emberek között nagy arányban** fordulnak elő az **alacsony iskolai végzettségűek, a megváltozott munkaképességűek, a kistelepüléseken**, hátrányos térségekben élők, és a **romák**. A munkaerő-piacra jutás fő akadályai: a regionálisan egyenlőtlen munkahelykínálat, rugalmatlan munkaerőpiac, alacsony iskolázottság, tartós munkanélküli létből fakadó motiváltsági problémák, gyermekek, egyéb gondozásra szoruló hozzátartozók gondozási szolgáltatásainak hiánya.

Rendkívül alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő emberek száma, aránya

		2005	2006	2007	2008	2009
Magyarország	%	9,5	13	11,3	12	11,3
	ezer fő	745	1034	893	943	870
EU27	%	10	10	9,7	9	9

Forrás: EUROSTAT, Statistics database <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Súlyos anyagi depriváció

A súlyos anyagi deprivációban élők számának alakulásán jól láthatók a gazdasági válság hatásai. A mutató 2008-ig egyértelmű csökkenést mutat (párhuzamosan valamennyi volt szocialista ország adataival), ugyanakkor még így is jelentős elmaradást tükröz az EU27 átlagától. E mutató jelentősen függ a gazdasági növekedés és a társadalmi jólét változásától. Fontos, hogy a súlyos anyagi deprivációval érintett háztartásokban Magyarországon uniós összehasonlításban igen sok gyermek él.

Súlyos anyagi deprivációban élők száma, aránya

		2005	2006	2007	2008	2009
Magyarország	%	22,9	20,9	19,4	17,9	20,8
	ezer fő	2271	2077	1922	1771	2061
EU27	%	11	10	9,1	8,5	8,1

Forrás: EUROSTAT, Statistics database <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

A lakosság legnagyobb hányadának nincs lehetősége arra, hogy megtakarítson, ami abban is tükröződik, hogy Magyarországon **a többség (75%) nem rendelkezik elegendő megtakarítással az esetlegesen felmerülő váratlan kiadások saját erőből való finanszírozására**. Nincs még egy olyan tagja az Európai Uniónak, ahol ez az érték ilyen magas lenne (az **EU27** átlag 2009-ben **35%** volt).²⁰ Vagyis a leszakadással veszélyeztetettek köre igen széles a magyar társadalomban, akár egy rövid idejű jövedelemkiesést előidéző élethelyzet – állás elvesztése, betegség, válás stb. – is tartós krízishelyzetet idézhet elő. Fontos és hatékony megközelítés tehát a *prevenció*, a leszakadás veszélyével fenyegetettek helyzetének megerősítése, a pénzügyi-gazdasági világválság tüneteivel küzdő családok esélyeinek növelése, az „új szegénység” növekedésének megakadályozása.

Azoknak a háztartásoknak az aránya, akik nem lennének képesek arra, hogy egy váratlanul felmerülő kiadást saját forrásból fedezzenek, %, 2006–2009

Ország/Régió	2006	2007	2008	2009
EU-27	35,1	34,9	34,0	35,1
EU-15	30,9	30,5	30,4	31,4
Új tagállamok (CZ, EE, CY, LV, LT, HU, MT, PL, SI, SK)	52,6	51,0	48,9	49,3
Belgium	21,1	20,9	23,9	23,8
Cseh Köztársaság	40,3	38,5	37,9	37,9
Németország	41,0	36,5	34,9	34,6
Görögország	30,6	29,6	26,6	26,6
Franciaország	33,3	34,5	34,1	32,5
Magyarország	52,4	62,9	67,6	75,2
Ausztria	26,5	28,7	29,5	24,9
Lengyelország	57,0	54,4	50,7	50,0
Románia	:	45,1	41,7	41,7
Szlovákia	49,1	43,3	38,5	36,0
Svédország	13,9	18,0	19,5	18,5

Forrás: *Gyermekek és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009. KSH, 2011. Kézirat*

²⁰ Gyermekek és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon 2006–2009, kézirat, KSH 2011

A SILC adatfelvételek célja, hogy egységes módszertan alapján teremtsenek lehetőséget az uniós országok társadalmi viszonyainak összevetésére, elemzésére. Ez a nemzetközi összehasonlításra optimalizált felvétel-rendszer nem teszi lehetővé bizonyos kérdések vizsgálatát, melyek a hazai társadalmi problémák szempontjából meghatározók. Ilyen a roma népesség helyzete és a települési hátrányok kérdése.

A TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálata a SILC adatokhoz képest a hazai szegénység szempontjából rosszabb képet mutat. Adataik szerint Magyarországon 2009-ben a teljes népesség 13,9%-át tekinthetjük szegénynek, ennyien élnek a nemzetközileg elfogadott szegénységi küszöb²¹ alatti jövedelemből. Összehasonlítva a korábbi adatokkal, itt azt látjuk, hogy **a relatív jövedelmi szegénység 2007-hez képest mintegy 1,3 százalékponttal (statisztikailag is szignifikáns mértékben) emelkedett**, a 2000-es évek szinten maradó periódusa után. A 2007 és 2009 közötti növekedés jelentősebb mértékű, mint a korábbi enyhe ingadozások, és ennek nyomán a szegénység kockázata ma az 1990-es évek közepén megfigyelthez hasonló nagyságú.

2009-ben a szegénységi ráta szignifikánsan emelkedett. A szegénység mélységét, tehát a szegénységből való kikerüléshez szükséges erőfeszítés nagyságát mutató szegénységi rés 2009-ben emelkedett a 2007-es értékhez képest, értéke közel 22% – minden korábbinál magasabb. A szegénység mélységének trendje 1992 óta tartó folyamatos emelkedést mutat, 2007-ben enyhe csökkenéssel.

Következtetések

*3.1.1. A vizsgálatok meglehetősen egyértelműen rajzolják ki a szegénységet meghatározó társadalmi jellemzőket, a „szegénység profilját”. A kutatások alapján az átfogó ok a háztartások/családok alacsony munkaerő-piaci aktivitása mellett **a szegénység szempontjából legmeghatározóbb társadalmi jellemzők:***

- alacsony iskolai végzettség
- a roma származás
- **a családok gyermekszáma, illetve a gyermekszegénység** („a szegénység fiatal arca”: a szegények mintegy 30%-a 0–17 éves korosztályba tartozik),
- a **rurális lakókörnyezet** (a szegények több mint fele községekben él).

²¹ Azaz az OECD2-es skálával számított, éves ekvivalens háztartásjövedelem 60%-ánál alacsonyabb jövedelemből.

3.2. A roma népesség helyzete

A 2001-ben végzett népszámlálás adatai szerint nemzetiségi hovatartozás alapján 190 ezren vallották magukat cigánynak, míg a reprezentatív cigányvizsgálatok eredményei alapján a kutatók 1971-ben 320 ezer fő körülire, 1993-ban 468 ezer körülire, 2003-ban pedig mintegy 570 ezerre becsülték a cigányok számát. Ez az ország teljes népességéhez viszonyítva közel 5,5 százalékos arányt jelentett.²² A 2003-asnál frissebb kutatási adatok egyelőre nem állnak rendelkezésünkre. Népesség előrebecslések a romák számát 2010-es évekre 650–700 ezer közé teszik.²³ A legfrissebb – a mintanagyságot tekintve a Kemény-féle vizsgálatoknál ugyan jóval kisebb, ám országosan reprezentatív – vizsgálatok is ezt a létszámot valószínűsítik. A 2003-as adatokból kiindulva, évi 12–15 ezer fős növekedést valószínűsítve a kutatók 750 ezer főre (a lakosság kb. 7,5%-a) becslik a cigány népességet, hozzátéve, hogy: „a roma népesség biztosan nem haladja meg az egymillió főt, és bizonyosan nagyobb, mint 700 ezer fő”.²⁴

A cigányok száma és életkori eloszlása Magyarországon

Életkor (kohorszok)			
Évtől	évig	%	érték
0	14	36,8	209 760
15	19	10,3	58 710
20	24	9,1	51 870
25	29	8,7	49 590
30	34	7,7	43 890
35	39	6,5	37 050
40	44	6,4	36 480
45	49	5	28 500
50	54	3,1	17 670
55	59	2,5	14 250
60	64	1,6	9 120
65	69	1,3	7 410
70	-	1	5 700
Összesen:		100%	570 000

Forrás Kemény, Jankó és Lengyel (2004) 18. oldal

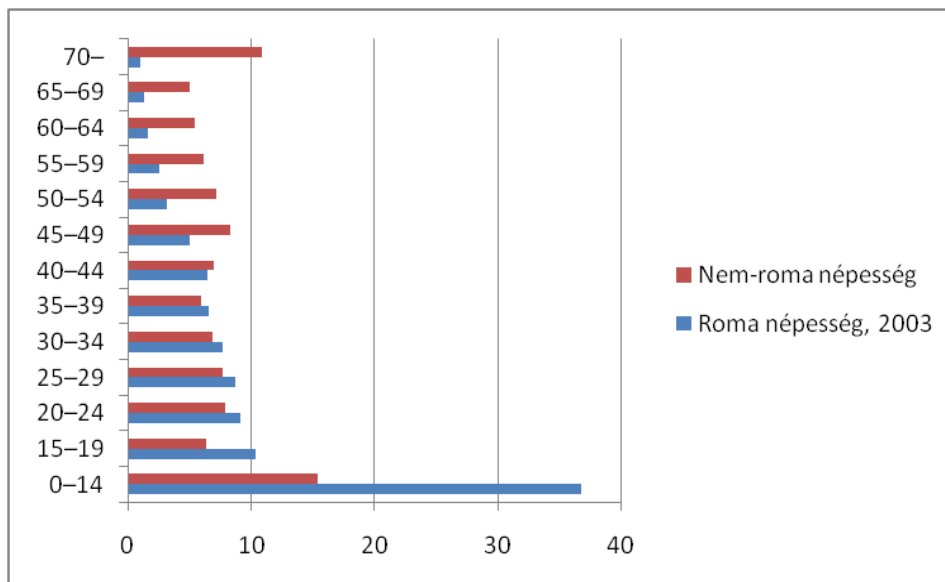
²² A hazai cigányság társadalmi helyzetéről közel tíz éve nem rendelkezünk átfogó, reprezentatív adatokkal. E helyzetelemzésben sem tudunk – ami a nagymintás, országosan reprezentatív adatokat illeti – más forrásokból dolgozni, mint amelyek a Roma Integráció Évtizede Program kialakításakor rendelkezésre álltak. (Az adatok szűk köre esetében kivételt jelent a TÁRKI Háztartás Monitor felvétele, illetve a TÁMOP 5.4.1 program keretében készülő kutatások, melyek előzetes eredményeit tartalmazó gyorsjelentései 2011 májusában jelentek meg.)

²³ Hablicsek László: Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére I. Demográfia, 2007. 50. évf. 1. szám 7–54.

²⁴ Roma társadalom – 2010. Gyorsjelentés a kutatás „A” részéről. (A TÁMOP 5.4.1 program kutatási pilléréhez kapcsolódóan készült kutatási jelentés.)

A vizsgálatok tanúsága szerint a cigányság életkori összetétele lényegesen fiatalabb népeiséget mutat, mint a nem cigány népeisége. A romák között a 0-14 évesek aránya 36,8%, míg a nem-roma népeiségen belül ez az arány 15,4%.

A roma és nem-roma népeiség életkorcsoportos megoszlása, 2001, 2003, %



Az adatok forrása: Kemény, Jankó és Lengyel (2004) 18. oldal, valamint a 2001-es népszámlálás demográfiai adatai

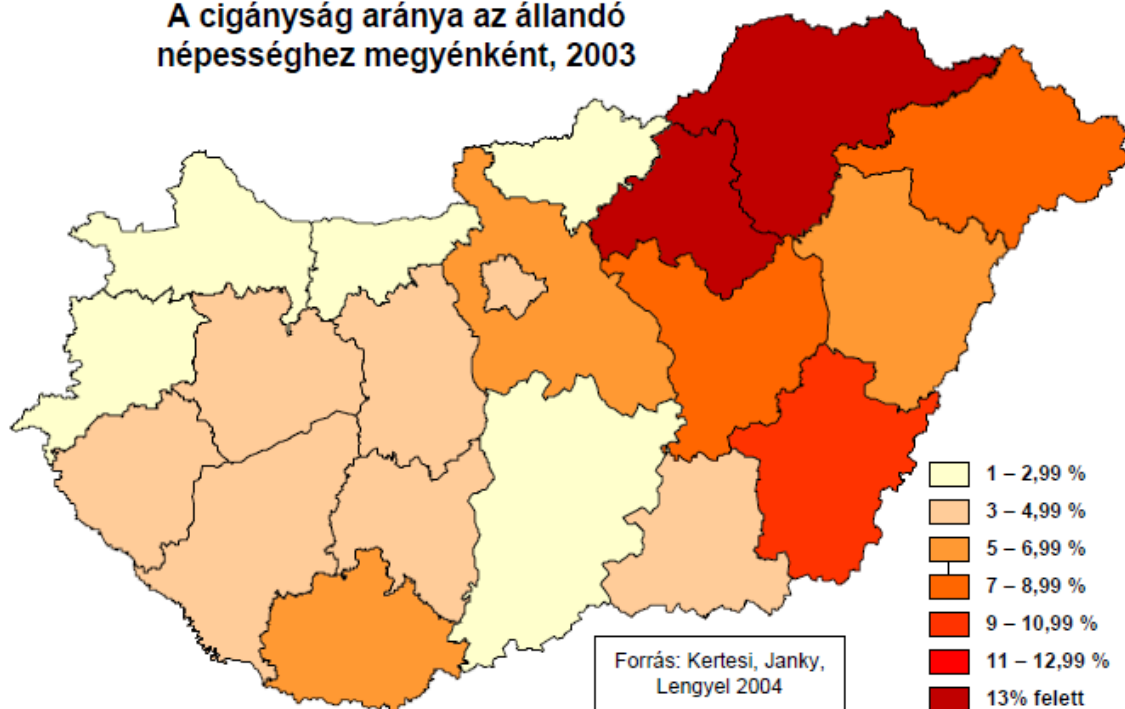
A Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program keretében az MTA KTI által készített kutatás eredményeinek összegzése és a megfogalmazott javaslatok alapján „A gyermekszegénység csökkentésére kidolgozandó stratégia egyik eleme a családtervezés tudatosságának növelése lehetne.”²⁵ A vizsgálat megállapítja, „hogy a gyermekszám emelkedésével nő a családok elszegényedésének esélye. Az alacsony státuszú szülők nagy gyermekszámának kialakulása elsősorban azzal volt magyarázható, hogy a tervezettnél több gyermekük született, ezzel együtt nagyobb arányban fordult elő, hogy a gyermek a szülők szándéka ellenére született meg, illetve, hogy később szeretett volna szülni. A tervezettnél több gyermeket vállaló családok között az elszegényedés kockázata kétszer nagyobb, mint ott, ahol a család saját elképzeléseinek megfelelő számú gyermek született.”²⁶

A cigányság területileg egyenetlenül helyezkedik el az országban. A területi eltérések jelentősek mind a teljes lakosságon belüli, mind pedig a cigány népeiségen belüli arányszámokat tekintve. Az ország több megyéjében a teljes lakossághoz viszonyított arányuk 3 százalék alatt marad, miközben Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megyében a 15 százalékot közelíti. A területi különbségek legmarkánsabban alacsonyabb területi szinten, a települések szintjén jelentkeznek, egyes településeken, településcsoportokban többségben élnek a cigányok.

²⁵ Bass László: Az esélyegyenlőtlenségek dinamikája. (Kutatásvezető: Ferge Zsuzsa) Gyerekesély Füzetek 2. MTA GYEP Budapest, 2007. 39.p.

²⁶ uo.

**A cigányság aránya az állandó
népességhez megyénként, 2003**



Forrás Kemény, Janky és Lengyel (2004) 14. oldal, készült: SzMI 2010

A romák több mint 60%-a vidéken, falusias környezetben, többnyire szegregátumokban, igen rossz lakáskörülmények között él. Kutatások szerint nagyjából száz olyan település van az országban, amely végérvényesen szegény-cigány gettóvá vált, további kettőszáz településen látszólag megállíthatatlan folyamatok nyomán minden valószínűséggel a közeljövőben fog kialakulni ez a helyzet. A gettósodott, illetve gettósodó települések zöme az ország észak-keleti és délnyugati – jellemzően kistelepülésszerű szerkezetű – leszakadó, depressziós térségeiben található. Ennek következtében megfigyelhetők a térségi szintű gettósodás, a végletes szegregáció jelenségei is.²⁷ A népesség-előreszámítások – melyek regionális szinten állnak rendelkezésünkre – e népességeloszlás területi különbségeinek fennmaradását prognosztizálják.

²⁷ Havas Gábor – Zolnay János: Az integrációs oktatáspolitikai hatásvizsgálata. Kutatási beszámoló. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatásokért Közalapítvány, 2010. 4. o.

A roma lakosság létszáma, 1991–2021

Területi egység	1991	2001	2011	Alap*	Alacsony	Magas
				2021		
Budapest	40 400	59 600	80 500	103 200	95 900	110 600
Közép-Magyarország	65 800	97 000	132 700	173 000	159 600	186 700
Közép-Dunántúl	22 800	31 000	39 800	49 500	45 900	53 200
Nyugat-Dunántúl	22 200	26 400	30 200	33 700	31 900	35 400
Dél-Dunántúl	63 500	72 400	79 300	84 900	82 700	86 800
Észak-Magyarország	123 800	151 500	181 900	215 500	204 300	226 500
Észak-Alföld	114 500	129 600	145 000	161 300	155 200	166 700
Dél-Alföld	35 500	41 800	48 700	56 300	53 500	59 000
Magyarország összesen	448 100	549 700	657 600	774 200	733 100	814 300

*Az előrebecslés különböző demográfiai „forgatókönyveket” feltételezve három verzióban készült.

Forrás: Habclicsek László: Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. In Demográfia, 2007. 50. évf. 1. szám 7–54.

A cigány népesség foglalkoztatási rátája egyes kutatások²⁸ szerint alig éri el a 20%-ot. A **roma nők** 10 százalékos foglalkoztatási aránya különösen aggasztó²⁹. Ehhez kapcsolódik a rendkívül rossz egészségi állapot (a romák átlagosan 10 évvel korábban halnak meg, mint a nem-romák³⁰), alacsony iskolázottság (alig 20% jut el az érettségig), telepszerű, komfort nélküli lakókörnyezet. Ezek a területeken a bűnözés és etnikai háttérű konfliktusok erőteljesen jelen vannak. A TÁRKI 2010-es Háztartásmonitor adatfelvétele szerint **a roma népesség körében 2009-ben a szegénységi arány a 2000-es évhez közelít és eléri a 70%-ot.**³¹

Számos gazdasági-társadalmi folyamatot tapasztalunk, amelyek kedvezőtlenül érintik a leghátrányosabb helyzetű térségeket illetve társadalmi csoportokat. Nemzetközi összehasonlításban kifejezetten **alacsony a foglalkoztatás, nem versenyképes az oktatás, veszélyesen nő a lakosság eladósodása. Ezek a folyamatok halmozottan érintik a roma lakosságot,** ami szegregációs, diszkriminációs jelenségekhez is vezet.

²⁸ Kemény István–Janky Béla–Lengyel Gabriella: A magyarországi cigányság, 1971–2003. Gondolat Kiadó–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004

²⁹ Bernát-Páthy–Dencső 2009. A roma nők helyzete kelet-európai összehasonlításban az ezredfordulón.

³⁰ A szegénység csapdájában. Cigányok Magyarországon - szociális - gazdasági helyzet, egészségi állapot, szociális és egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés. Delphoi Consulting 2004. 48. pp.

³¹ A kis elemszám miatt az adat nem tekinthető reprezentatívnek, ugyanakkor ez az egyetlen tudományos igényű becslés áll rendelkezésünkre a cigány népességszegénységi arányára vonatkozóan.

A roma nők helyzete

Magyarországon, illetve Európa más országaiban számos kutatás, tanulmány mutatja be a romák életkörülményeit, helyzetét, a roma nők fokozott hátrányaira azonban ezek az elemzések csak részlegesen térnek ki.

A rendelkezésre álló kutatások³² alapján, a roma nőket a roma férfikkal összevetve viszont egyértelmű megállapítást nyer, hogy iskolai végzettségük alacsonyabb, nagyobb hátrányt szenvednek a munkaerőpiacon, jövedelmük is alacsonyabb. Egészségi állapotuk rosszabb, kevésbé jutnak hozzá az egészségügyi és szociális ellátó rendszerekhez, így várható élettartamuk is rövidebb. Az esetek nagy részében nem kap elég hangsúlyt veszélyeztetettségük: családon belüli kiszolgáltatottságuk, esetenként még gyermekként történő férjhez adásuk, ahogy emberkereskedelem és prostitúció áldozatává válásuk sem.

A roma nők többszörösen összeadódó hátrányai a nemi alapon történő a nemi diszkriminációval is tetéződnek. Bizonyos problématerületeken rendkívül jellemző a roma nők szinte kizárólagos jelenléte, ezért ezekben az esetekben koncentrált beavatkozásokra van szükség.

Mivel a roma nők hátrányainak nagy része legfőképp az **alacsony iskolai végzettségre** vezethető vissza, így a stratégia egyik fő prioritása (4. prioritás), a roma nők iskolai és munkaerő-piaci hátrányainak csökkentése.

A roma lányok/nők hátrányai az oktatásban

A roma nők szinte minden téren: az iskolai végzettség, a **munkaerő-piaci részvétel**, illetve a jövedelem viszonylatában elmaradnak a roma és a nem roma férfiaktól valamint a nem roma nőktől egyaránt. Annak ellenére, hogy a 1993-as cigányvizsgálat adatai szerint a nem cigányokéhoz hasonlóan a romák körében is jobban teljesítenek az iskolában a lányok, a roma szülők közül a nőknek csak 5,8%-a rendelkezett szakmunkás végzettséggel, míg a férfiaknak 17,5%-a befejezte a szakmunkásképzőt³³. A roma és nem roma nőket összehasonlítva is szembeötlő eltéréseket tapasztalhatunk: a roma nők között kétszer-ötször magasabb azoknak az aránya, akik maximum alapfokú végzettséggel rendelkeznek, mint a nem roma nők között. Az azonos státuszú roma és nem roma nők iskolázottsági mutatóinak szignifikáns az eltérése. Tehát az iskolázottsági szakadék nem csak etnikai, hanem társadalmi nemi szerepekből adódó okokra is visszavezethető. A roma nőknél a **magas iskolai lemorzsolódási** mutatókért felelős tényezők: motivációvesztés, a hátrányos helyzetből adódó szocializációs különbségek, melyeket az iskola a gyakorlatban sokszor nem megfelelően

³² A roma nők társadalmi és politikai befogadásának időszerű kérdései Európában, Balogh Lídia és Kóczé Angéla. Fókuszban a roma nők c. konferenciához készült háttér tanulmány és ajánlás gyűjtemény.

Járóka Livia jelentése: a roma nők helyzete az EU-ban. A nők jogai/Esélyegyenlőség - 01-06-2006

Az Európai Roma Jogok Központja észrevételei Magyarországról. Az Egyesült Nemzetek a nőkkel szembeni megkülönböztetés felszámolásával foglalkozó Bizottsága 39-ik ülésére, 2007. 07. 23.-08. 10.

³³ Farkas Péter: A roma tanulók iskolai sikerességének és a roma kisebbség helyzetének javítását szolgáló eszközök és a Nemzeti Fejlesztési Terv. Új Pedagógiai Szemle, 2002. 11.sz.,3 - 17. o.

kezel, a minőségi integrált oktatáshoz való hozzáférés hiánya stb.

A roma nők és a foglalkoztatáshoz való hozzáférés

A szocializmus időszakában a roma nők közül jóval kevesebben rendelkeztek munkahellyel, mint a roma férfiak. A rendszerváltás után viszont a roma nők is a roma férfiakhoz hasonló arányban veszítették el a munkahelyeiket, így jelenleg is jóval **alacsonyabb körükben a foglalkoztatottak aránya**, mint a férfiak között. A cigányvizsgálatok adataiból kiderül, hogy a fiatal roma nők döntő többsége számára elérhetetlen a munkaerő-piaci integráció, melynek legfőbb okai: a területi hátrányok okozta szegregáció (hátrányos helyzetű régiók roma telepei, melyben az infrastruktúra sem kielégítő, nincs megfelelő, illetve megfizethető közlekedés), a munkalehetőség hiánya, az alacsony iskolai végzettség, a korai gyermekvállalás. Azok, akik a családalapítás miatt lemondanak továbbtanulási szándékukról, akár egész életükre elvesztik annak az esélyét, hogy valaha stabil munkahelyük legyen. A családalapítás és a munkaerő-piaci esélyek konfliktusával fiatalabb korban (kevesebb tapasztalat birtokában) szembesülnek a romák. Másrészt családjuk és szomszédjaik tapasztalatai alapján különösen erősek lehetnek azok a megfontolások, amelyek következtében a roma fiatalok egy jó része esetleg **jelentősen alulbecsli az iskolázottság munkaerő-piaci hozadékát**. Ezért inkább nagyobb hangsúlyt fektethetnek a gyermekvállaláson keresztül történő státuszemelkedésre, ami persze tovább csökkenti az esélyét bármilyen jövőbeni integrációs folyamatnak.

Az alacsony iskolázottság, foglalkoztatottság és a roma nők gyermekvállalásának kapcsolata

Széles körben elfogadott megközelítés, hogy jelentős motivációs erőként működik az a körülmény, hogy a *kilátástalan munkaerő-piaci helyzetben* a korai gyermekvállalás „az egyetlen lehetőség a felnőtté válásra, a tisztelet kivívására, az önbecsülés megszerzésére”.³⁴

A kutatások szerint³⁵ az elmúlt évtizedben és jelenleg is a roma nők átlagosan 20 éves korukban szülik első gyermeküket, szemben a nem roma nőkkel. A roma nők egyharmada tinédzserként 18 éves kora előtt (15-16 évesen) már anyává válik, és nagyjából kétharmaduk szül legkésőbb 20 éves koráig. A régiókat vizsgálva jól látható, hogy a kedvezőtlen munkaerő-piaci lehetőségeket nyújtó területeken átlagában is magas marad a termékenység (például a nagyon szegény keleti országrészben), míg a romák számára is valamivel jobb lehetőségeket felkínáló régiókban (mint például Közép - és Nyugat Dunántúl) a termékenység csökkenése hasonló a nem roma népességben megvalósuló trendekkel. Tehát *a termékenységet a munkaerő-piaci esélyek jelentősen befolyásolják*.

A roma nők egészségi állapota

A romák rossz életkörülményei, a célzott tájékoztató kampányok hiánya, a minőségi egészségügyi ellátáshoz való korlátozott hozzáférés és a magasabb egészségügyi

³⁴ Lásd erről Durst Judit „Nekem az élet a gyerek”. Gyermekvállalási szokások változása egy kistalusi cigány közösségben. Századvég, 2001, 3. sz. 71 - 92. o.

³⁵ Kemény István–Janky Béla: Országos vizsgálatok 1971, 1993, 2003, A cigány népesség helyzete 26.o.

kockázatoknak való kitétség következtében a roma társadalom egészéhez hasonlóan a roma nőknek is igen rossz az egészségi állapota.

Az egészségi állapotot meghatározó tényezők között kitüntetett jelentőséget kell tulajdonítanunk az anyák terhességtörténeteinek. A gyermek életkilátásait, egészségügyi állapotát, testi és szellemi fejlődésének alakulását nagymértékben befolyásolják a szülés körülményei: a megfelelő gesztációs idő, a szülés problémamentessége, a szülési sérülések elkerülése, valamint a korai adekvát szűrővizsgálatok elvégzése. A legújabb felmérések szerint továbbá nem lehet figyelmen kívül hagyni a roma nők várandósság előtti és alatti egészségi állapotát befolyásoló egyéb tényezőket sem. Az alapvető adatok azt mutatták, hogy a roma anyák nagyobb arányban soványabbak, fiatalabbak és alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek. Sőt, kevésbé részesülnek olyan közegészségügyi ellátásokból, mint a vezetékes víz vagy a lakás csatornahálózati bekötése.³⁶

Magyarországon – ahogy Csehországban és Szlovákiában is – *a csecsemőhalandóság, valamint az átlagosnál kisebb súlyú gyermekek születésének száma* a romák körében nagyjából *duplája* a teljes népesség átlagának.³⁷

A dohányzás a legsúlyosabb önálló egészségkárosító tényező a világon. Különösen aggasztó a dohányzás terjedése a nők körében, mivel a jövő generáció életesélyeit mind közvetlenül - magzati ártalom, majd megszületés után a csecsemő által elszenvedett passzív dohányzás révén -, mind közvetetten - negatív példa mutatásával – kedvezőtlenül befolyásolja. Neményi Mária kutatásában³⁸ melyet a roma anyák körében végzett kimutatta, hogy az általa vizsgált roma nők 62 %-a dohányzott terhessége alatt is szemben a nem roma nők 25 %-ával. A fiatal roma nők egészségi állapota saját megítélésük szerint nem sokkal rosszabb a nem romáknál. Ugyanakkor az önkárosító magatartásformák, pl. a dohányzás 10%-kal gyakoribb közöttük.³⁹ A dohányzás aktív és passzív módja is rontja a magzat életkilátásait. A dohányzó – és a passzívan dohányzó – anyáknak gyakoribb a kis súlyú – átlagosan 200 g-mal kisebb –, éretlen újszülöttje. A dohányzó anyák gyermekei gyakrabban betegszenek meg *csecsemőkorukban*; felnőttkori életkilátásaik is rosszabbak.

A bölcsőhalál (SIDS) szignifikánsan gyakoribb, ha az anya dohányzott a terhesség alatt. A környezeti dohányfüstnek kitett gyermekek elmaradnak a fejlődésben (a testmagasságban, a légzési teljesítményben, az intellektuális képességekben; olvasási, magatartási-beilleszkedési zavarok léphetnek föl).⁴⁰

A hátrányos helyzetű köztük roma nők számára lényegesen nehezebben hozzáférhetők a közfinanszírozott nőgyógyászati tevékenységek, – települési egyenlőtlenségek, szegregáció,

³⁶ Koraszülő roma és nem roma nők összehasonlítása Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei adatok alapján, Balázs Péter, Kristie L. Foley, Rákóczi Ildikó, Grenzer Andrea Nőgyógyászati és Szülészeti Továbbképző Szemle, 2010, 12. évf. 4. szám

³⁷ UNDP, The Roma in Central and Eastern Europe, Avoiding the Dependency Trap, 2003. Bulgaria, Romania, Slovakia, Hungary and the Czech Republic. Equality and Human Rights Commission, Inequalities Experienced by Gypsy and Traveller Communities: A review, 2009.

³⁸ Neményi Mária, Szegénység – etnicitás – egészség, Budapest, Újmandátum Kiadó 2005. 136 – 147. o.

³⁹ Ürmös A.-Gyukits Gy, 1999: Roma nők véleménye állapotukról és egészségügyi ellátásukról. Jobb Egészséget a nőknek (kutatási jelentés).

⁴⁰ Országos Egészségfejlesztési Intézet, Háttér tanulmány a dohányzás visszaszorítására, 2007.

alacsony jövedelem, alacsony iskolai végzettség, diszkriminatív ellátás, előítéletesség stb. miatt – ahol ingyenes kezelésben részesülhetnek, ezért az intézményi és jogi keret felülvizsgálatára van szükség. Számukra lényegesen nehezebben elérhetőek a különböző születeszabályozási módszerek, ezért jóval magasabb körökben azok száma, akik a születésszabályozásnak a legveszélyesebb, az egészséget és a pszichét is rendkívül károsító eljárását az *abortuszt* választják. A roma nők ötöde átesett már életében abortuszon, ráadásul igen magas azoknak a nőknek az aránya, akikkel ez egynél többször (3-9) történt meg.⁴¹

Roma nők elleni jog-sértések és erőszak

Ez idáig nagyon kevés adat áll rendelkezésre a közép- és kelet-európai roma nőket érintő emberkereskedeletről, és szexuális kizsákmányolásról, noha számos emberkereskedeletről szóló jelentés kiemelte azt a tényt, hogy a kisebbségi csoportokat, különösen a roma közösségeket (Európában), illetve a gyermekotthonokban felnövő lányokat (melyek között Kelet-Közép-Európában felülreprezentáltak a roma gyermekek) különösen veszélyezteti ez az emberijog-sértés.

Magyarország kiindulási-, tranzit és célország a nők és leánygyermek szexuális kizsákmányolását célzó emberkereskedelem, valamint – az elsősorban férfiakat érintő – kényszermunka célú emberkereskedelem vonatkozásában. A nemzetközi emberkereskedelem mellett létező jelenség az országon belüli emberkereskedelem. Az áldozatok tipikusan iskolázatlan, anyagilag kiszolgáltatott személyek, jellemzően Kelet-Magyarország és Északkelet-Magyarország térségéből.⁴²

Egy kutatás, amelyet az Európai Roma Jogok Központja (ERRC) és partnerei Magyarország mellett Bulgáriában, a Cseh Köztársaságban, Romániában és Szlovákiában folytattak, szintén alátámasztja ezt a tényt okként a szegénység és kirekesztettség különböző formáit megjelölve. A kutatóknak a szociális ellátórendszer szakembereivel, valamint civil szervezetek képviselőivel folytatott interjúi során kiderült, hogy a megkérdezettek az emberkereskedelem áldozatainak 40– 80%-át tartják romának Magyarország esetében. Fontos az is, hogy a felmérés szerint a vizsgált célországokban nagyon kevés roma vehetett részt megelőző programokban, illetve jutott hozzá áldozatvédelmi szolgáltatásokhoz.

Az emberkereskedelem és a szexuális kizsákmányolás esetében nem léteznek megelőzést szolgáló intézkedések, így nem képesek megfelelő védelmet nyújtani a roma nők, illetve a roma és nem roma fiatalok számára, akik az emberkereskedelem és a szexuális kizsákmányolás által leginkább veszélyeztetettek. Magyarországi nőjogi szervezetek munkatársai szerint - *az amszterdami prostituáltak 25-30%-a, illetve a zürichi utcai prostituáltak 98-99%-a magyar állampolgár, akik közül 80-85% roma származású*- Zürichi és amszterdami civil szervezetek beszámolója alapján feltételezhető, hogy ezen nők nagy része emberkereskedelem, illetve kizsákmányolás áldozata. Ez a jelenség a keveset tárgyalt témák közé tartozik még a roma női aktivisták körében is.⁴³

⁴¹ Neményi Mária, Szegénység – etnicitás – egészség, Budapest, Újmandátum Kiadó 2005. 136 – 147. o.

⁴² Az Emberkereskedelem elleni fellépés kereteit az emberkereskedelem elleni, 2008-2012 közötti nemzeti stratégiáról szóló 1018/2008. (III.26.) Korm. határozat fektette le. A Korm. hat. meghatározta a legfontosabb célokat és az elérésükhöz szükséges eszközöket, valamint kijelölte a nemzeti koordinátort és létrehozta a koordinációs mechanizmust, amely jelenleg 12 állami, civil és nemzetközi szervezetet tömörít.

⁴³ A roma nők társadalmi és politikai befogadásának időszerű kérdései Európában – a 2011 április 7.-én, Budapesten megtartott *Fókuszban a roma nők* c. konferenciához készült háttér tanulmány és ajánlás gyűjtemény.

Az elmúlt évek kormányzati roma politikájának értékelése azért is igen nehéz feladat, mert nem állnak rendelkezésre azok az adatok, amelyekkel megállapítható lenne, hogy a romáknak szánt programokból és pénzekből valójában mennyi jutott el a célcsoporthoz. A kisebbségi támogatások hasznosulására 2005-ben tett számvevőszéki megállapítások még ma is helytállóak: támogatások eredményessége az államháztartás pénzügyi információs rendszerében nem követhető nyomon. A folyósító szervezeteknél a támogatási rendszerhez nem kapcsolódott egységes monitoring rendszer.⁴⁴

Tekintettel arra, hogy a cigányság a társadalmi hátrányokkal bíró népességben belül is igen kedvezőtlen helyzetben van, külön említendő feladat a juttatások megfelelő célzása, illetve az ezzel kapcsolatos egyik legfőbb kudarc a *lefölözés*: „**A szegénységben élő romák esetében jellemző az, hogy még a halmozottan hátrányos helyzetű csoportokon belül is a legkedvezőtlenebb helyzetben** lévőkhöz tartoznak. Következésképpen a területi és szociális szempontok alapján meghatározott célcsoportoknak indított jóléti programok esetében nagy a veszélye annak, hogy a célcsoport más tagjaihoz képest a leghátrányosabb helyzetben lévő romák kevésbé részesülnek e programok tényleges hasznáiból.”⁴⁵

Az Állami Számvevőszék 2008-as tanulmánya megállapítja: „a magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére fordított támogatások a rendszerváltás óta megsokszorozódtak, a támogatási rendszer, a támogatási programok egyre komplexebbé váltak. Ezzel a változással azonban nem tartott lépést a támogatások tervezésének, végrehajtásának, monitoringjának a rendszere. A kormányzati koordináció hagyományos eszközei pedig nem voltak alkalmasak az átfogó kormányzati programok hatékony menedzselésére.”⁴⁶

Etnikai adatok hiányában nem tudjuk, hogy ki a roma és ki nem az, ezért csak becsülni tudjuk a különböző intézkedésekben a romák részesedési arányát. Kivéve azon programokat, területeket (pl. a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány ösztöndíj-pályázata vagy kisebbségi választások), ahol a programok etnikai hovatartozás alapján jelölték ki a célcsoportot, és ezért a programban való részvétel feltételeként a résztvevőknek nyilatkozniuk kellett roma származásukról. Tehát az etnikailag célzó (azaz roma) programok esetében megvalósult az etnikai adatok kezelése. Meg kell vizsgálni, hogy ezt a gyakorlatot miként lehetne kiterjeszteni a programok szélesebb körére is.

Hiányoznak a fejlesztések, beavatkozások eredményeit, tényleges társadalmi hatásait értékelő összehangolt statisztikai rendszerek, átfogó társadalomtudományi kutatások. Részint ezt a hiányt felismerve került bele a Társadalmi Megújulás Operatív Programba, illetve annak 2007–2013-as időszakra szóló akciótervébe annak követelménye, hogy a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok – köztük kiemelten a roma népesség – helyzetének nyomon követésére, a fejlesztések hatásainak vizsgálatára megbízható, széles körű, nagymintás kutatásokra van szükség.

<http://www.eselyegyenloseg.eu/noierdek/sites/default/files/Roma%20nok%20tarsadalmi%20befogadasa%20Europaban.pdf>

⁴⁴ Farkas Flórián. Összefoglaló jelentés a roma támogatásokat felügyelő miniszteri biztosi feladatok teljesítéséről. Budapest, 2011.

⁴⁵ Dr. Pulay Gyula: Az etnikai hovatartozás számbavételi lehetőségei és szükségessége. Budapest, 2009. március. 10. o. http://www.gyerekmonitor.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=17:etnikai-szambavetel-2009-03&id=3:kapcsolodo-anyagok&Itemid=4

⁴⁶ Lásd: Összegző, helyzetfeltáró tanulmány a magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértékéről és hatékonyságáról. Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet 2008.

A „Diszkrimináció az Európai Unióban 2009” Eurobarometer felmérés számos érdekes és megfontolandó megállapítást tett a magyar társadalom hátrányos megkülönböztetéssel és az Amszterdami Szerződésben felsorolt hat társadalmi csoporttal kapcsolatos tudására, nézeteire és attitűdjére vonatkozóan. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a faji/etnikai származás, a kor, a fogyatékoság és a nem alapján történő hátrányos megkülönböztetés nagyobb arányban fordul elő Magyarországon, mint az EU többi tagállamában, az átlaghoz képest a különbség 11–21% között van. Ugyanakkor a vallás/hitbeli meggyőződéssel kapcsolatos diszkrimináció kevésbé elterjedt. A munkahelyi hátrányos megkülönböztetés tekintetében a legtöbb hátrányt a bőrszín/etnikai származás, a kor és a nem okozza. A tudatosítás és figyelemfelkeltés szempontjából fontos adat, hogy a magyarok több mint fele (az EU átlaggal nagyjából egyenlő mértékben) azt állítja, hogy diszkrimináció vagy zaklatás esetén nem tudnának az őket megillető jogokról. Ez leginkább az alacsonyán iskolázottakra és a nőkre vonatkozik, míg a 25–29 évesek úgy tűnik, inkább tisztában vannak jogaikkal.

Következtetések

3.2.1. A roma népesség életkori összetétele lényegesen fiatalabb népességet mutat, mint a nem roma népességé – a roma népességet rendkívüli mértékben érinti a gyermekszegénység. A gyermekszám emelkedésével nő a családok elszegényedésének esélye. A tervezettnél több gyermeket vállaló családok között az elszegényedés kockázata kétszer nagyobb, mint ott, ahol a család saját elképzeléseinek megfelelő számú gyermek született. A gyermekszegénység csökkentésére kidolgozandó stratégia egyik eleme a családtervezés tudatosságának növelése lehetne.

3.2.2. A roma népesség többsége a társadalmi gazdasági problémákkal jelentős mértékben sújtott régiókban (az Észak-magyarországi és a Kelet Magyarországi régióban) és hátrányos helyzetű térségekben él. A hátrányos helyzetű térségekre célzott programok hatékony beavatkozási lehetőségeket kínálnak a roma lakosság helyzetének javítására.

3.2.3. A roma népesség hátrányos helyzete több, egymással szorosan összefüggő társadalmi, gazdasági probléma eredője. Csak a több problématerületre egyszerre koncentráló, átfogó problémakezelési megoldások, komplex programok vezethetnek eredményre.

3.2.4. A roma nők társadalmi-kulturális okokból többszörös diszkriminációval érintett csoportnak tekinthetők, ugyanakkor a tradicionális családszerkezetben betöltött szerepük folytán a családokat célzó programok kiemelt célcsoportja lehetnek.

3.2.5. A romák helyzetének jobbítását (is) célzó beavatkozások nyomon követéséhez, értékeléséhez nem rendelkezünk megfelelő eszközrendszerrel. Hiányoznak a rendszeres, egymással összevethető adatokat tartalmazó kutatások, nem rendelkezünk rendszeres adatgyűjtésekkel a roma népesség problémáit illetően.

3.2.6. A romákat sújtó diszkriminációs jelenségekkel és előítéletekkel szemben hatékony intézkedésekre van szükség.

3.3. A gyermekek helyzete

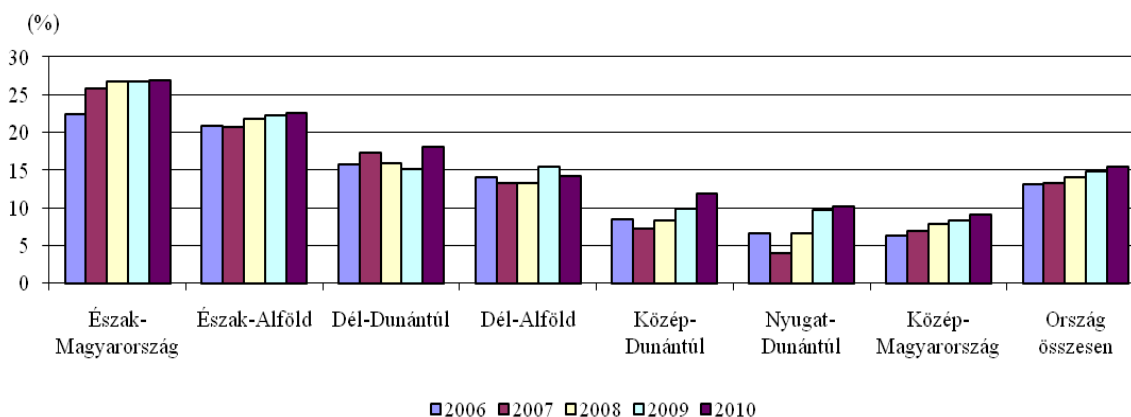
Magyarország jövőbeni gazdasági, társadalmi és politikai fejlődése azon múlik, hogy a most felnövekvő gyerekek felnőttként mennyire lesznek boldogok, egészségesek, jól képzettek, mennyire érzik magukat biztonságban, mennyire lesz erős az önbizalmuk, önbecsülésük. A demográfiai trendek a csökkenő születések, a növekvő elöregedés világosan mutatják, hogy maximalizálni kell a jövőbeli humán erőforrásokat, vagyis maximalizálni kell az összes gyerek lehetőségét a jövőben, és a szegénység és kirekesztődés problémáját hatékonyan kell kezelni.

A hátrányos, halmozottan hátrányos, köztük roma gyermekek helyzetének javítása, a szegénység átörökítésének megakadályozása kulcskérdése a társadalmi felzárkózásnak.

A KSH adatai szerint a **18 éven aluliak száma 1.826.337 fő** volt 2010. január 1-én, arányuk az össznépességben belül 18%. A születések száma a 80-as évek közepe óta folyamatosan csökken, 2009-ben 96.450 gyermek született.

A gyermekes családok fokozott szegénységi kockázata a magyarországi szegénység meghatározó jellemzője. A szegénység átörökítése szempontjából a helyzet jelentős romlását mutatja a foglalkoztatott nélküli háztartásokban élő gyermekek számának egyértelmű növekedése, illetve a problémák koncentrációját jellemző területi eloszlása.

Foglalkoztatott nélküli háztartásban élő 19 éven aluli inaktív gyermekek aránya, %



Forrás: *Gyermekek és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009. KSH, 2011. Kézirat*

A Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program keretében az MTA KTI által készített kutatás⁴⁷ megállapítja, „hogy a gyermekszám emelkedésével nő a családok elszegényedésének esélye. Az alacsony státuszú szülők nagy gyermekszámának kialakulása elsősorban azzal volt magyarázható, hogy a tervezettnél több gyermekük született, ezzel együtt nagyobb arányban fordult elő, hogy a gyermek a szülők szándéka ellenére született meg, illetve, hogy később szeretett volna szülni. A tervezettnél több gyermeket vállaló családok között az elszegényedés kockázata kétszer nagyobb, mint ott, ahol a család saját elképzeléseinek megfelelő számú gyermek született.” „A

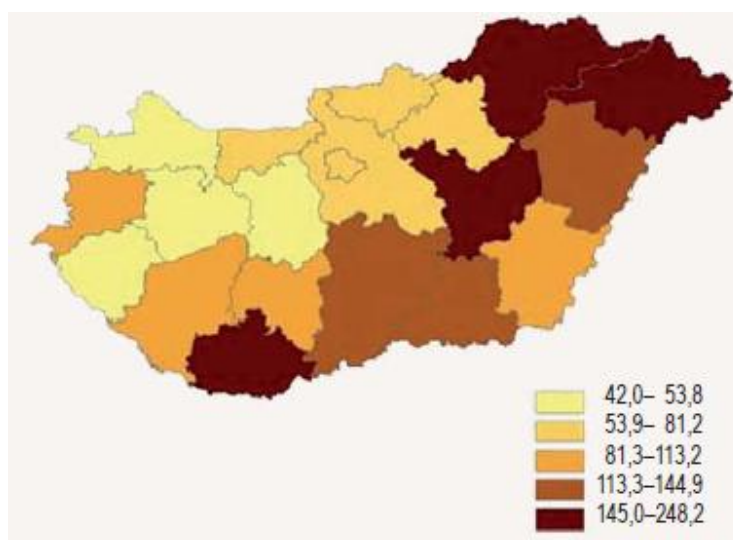
⁴⁷Bass László – Ferger Zsuzsa: Az esélyegyenlőtlenségek dinamikája. Gyerekesély Füzetek 2. MTA GYEP Budapest, 2007. 39. o.

gyermekszegénység csökkentésére kidolgozandó stratégia egyik eleme a családtervezés tudatosságának növelése lehetne.⁴⁸

A gyermekek több, mint **10%-át** (197 ezer főt) **veszélyeztetettként tartják nyilván** a gyámhatóságok, túlnyomó többségüket anyagi okok miatt, de évek óta erőteljesen emelkedő tendenciát mutat a magatartási okokból veszélyeztetettek száma, amelynek háttérében sok esetben sorozatos iskolai kudarcok, súlyos krízisekkel, konfliktusokkal terhelt családi körülmények állnak. A hátrányos helyzetű régiókban a veszélyeztetett gyermekek aránya 2–3 szorososa a más régiók veszélyeztetettségi arányának.

Problémát jelent az egységes fogalomrendszer hiánya is. A gyermekvédelem és az egészségügy a veszélyeztetett gyermek fogalmat használja –amelynek a megítélése számos szubjektív elemet tartalmaz – a közoktatás pedig – az objektív mutatókon alapuló – hátrányos, halmozottan hátrányos helyzet fogalommal dolgozik, ennél fogva a halmozottan hátrányos helyzet beazonosítására csak akkor nyílik lehetőség, ha a gyerek megjelenik a közoktatás rendszerében.

Ezer azonos korúra jutó veszélyeztetettként nyilvántartott kiskorú, 2010.



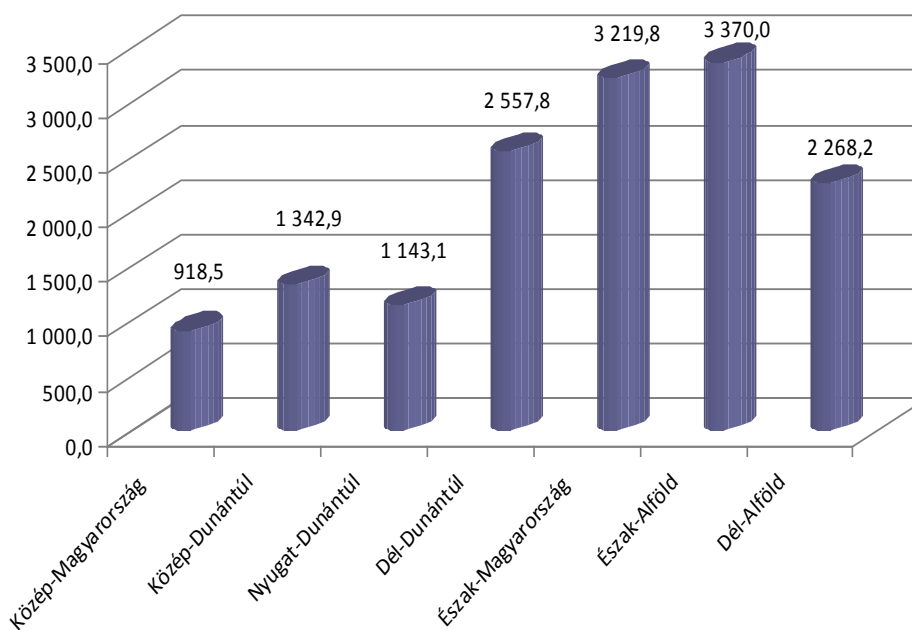
Forrás: Gyermekvédelmi jelzőrendszer, 2010. Statisztikai Tükör, V. évfolyam 42. szám. KSH, 2011. június 22.

Ugyancsak emelkedő tendenciát mutat a **védelembe vett gyermekek** száma. 2009-ben ezer kiskorúból 12 (összesen 21 ezer fő) gyermeket vettek védelembe. Évek óta nem csökken a súlyos veszélyeztetettségük miatt a **gyermekvédelmi szakellátásba bekerülő**, illetve ott nevelőszülőnél, vagy gyermekotthonban **elhelyezett** gyermekek száma. 2009-ben ez több mint 17 ezer gyermeket jelentett. Egyre nagyobb arányban kerülnek be 12–14 éves, illetve ennél magasabb életkorú gyermekek. A bekerülési okok között nagyrészt iskolai problémák, csavargás, iskolakerülés, súlyos magatartási, beilleszkedési zavarok állnak, amelyeknek a kezelését nagyban hátráltatják a gyermek- és serdülő pszichiátriai ellátás súlyos hiányosságai. Nem csökken a – komoly állami költségráfordítást igénylő – szakellátásban eltöltött időtartam sem, kevés gyermeket sikerül visszagondozni a családjába, amelyben egyaránt közrejátszik a családoknak a gyermekekre nézve súlyosan veszélyeztető állapota, a szülők munkanélkülisége, jövedelemnélkülisége, illetve a gyermekjóléti, gyermekvédelmi ellátórendszer kapacitáshiánya.

⁴⁸ uott.

Lassú emelkedést mutat a **rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők** száma. 2010-ben mintegy 560 ezer gyermek (NEFMI adat) élt olyan háztartásban, ahol a családban az egy főre jutó jövedelem a nyugdíjminimum 130%-a, illetve 140%-a (egyedülálló szülő, vagy fogyatékos, beteg gyermek esetén) alatt volt. Erős területi meghatározottságot mutat a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők magas aránya.

A rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény, tízezer 0–24 éves lakosra jutó támogatott, 2009



Forrás: Gyermek és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009. KSH, 2011. Kézirat

A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyermekek közül azokat, akiknek a szülei legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkeznek, halmozottan hátrányos helyzetűnek tekintjük a közoktatási törvény rendelkezése értelmében. A NEFMI Oktatási Államtitkárság adatai szerint az óvodás gyermekek 11%-a (37 ezer), az általános iskolások 13,7%-a (106 ezer), a középfokú oktatásban részesülők 4%-a (23 ezer) **halmozottan hátrányos helyzetű**.

A gyermekek egészséges fejlődésének alapfeltétele az egészséges étkezés. A mélyszegénységben élő gyermekek közül otthon sokan nem jutnak megfelelő mennyiségű egészséges táplálékhoz. Ezért nagy jelentőségű az ingyenes közétkeztetés, amelyben összesen mintegy 400 ezer rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő bölcsődés, óvodás és általános iskolás gyermek részesül. A rászoruló középiskolások 50%-os étkezési térítési díj kedvezményben részesülnek.

Problémát jelent a, mintegy 400 ezer rászoruló gyermekek étkeztetése az iskolai szünetek alatt. A rászoruló **nyári gyermekétkeztetésére** 2011-ben 2,4 milliárd Ft-ot fordított a Kormány, amelyből mintegy 1400 településen 1410 ezer gyermek étkeztetését sikerült megoldani.

A szegénységben élő, hátrányos helyzetű gyerekek felzárkózásának segítése csak a szülők bevonásával együtt lehet sikeres. A hátrányos helyzetű családok gondozásában, a gyermekeket veszélyeztető helyzetek kialakulásának megelőzésében, megszüntetésében, az ágazatközi (oktatási, egészségügyi, gyermekjóléti) együttműködés megszervezésében kitüntetett szerepe van a gyermekjóléti szolgálatoknak. Komoly problémát jelent a szolgáltatások színvonalbeli és kapacitásbeli különbözősége, illetve az, hogy ahol a legnagyobb szükség lenne az ellátásokra, ott

állnak a legkevésbé rendelkezésre. Rendkívül fontos feladat ezeken a területeken a minőségi ellátás fejlesztése, illetve kiépítése, amellyel a térségekben élők életszínvonala jelentős mértékben javulna.

A gyermekjóléti és gyermekvédelmi ellátórendszer szolgáltatásaira, intézményeire is jellemzők – a kisebb településeken fokozott mértékben – a fenntartási problémák és a szakemberhiány.

Szociális szakemberek aránya a szociális és gyermekjóléti szolgálatok munkatársai között,%

	2007	2008	2009
Gyermekjóléti szolgálatok			
Régió			
Közép-Magyarország	89,8	90,8	91,4
Közép-Dunántúl	82,0	79,6	88,7
Nyugat-Dunántúl	79,3	86,4	94,1
Dél-Dunántúl	78,2	85,2	86,9
Észak-Magyarország	76,3	82,3	84,4
Észak-Alföld	82,7	88,6	88,9
Dél-Alföld	73,1	75,6	78,6
Összesen	81,3	85,0	87,0
Településnagyság			
0 – 499	63,8	74,5	72,7
500 – 999	53,8	64,8	75,2
1 000 – 1 999	62,5	75,5	77,8
2 000 – 4 999	77,7	81,6	84,3
5 000 – 9 999	81,3	85,6	89,3
10 000 – 19 999	79,5	84,6	84,4
20 000 – 49 999	90,2	90,4	92,0
50 000 – 99 999	83,5	90,8	95,6
100 000 – X	88,5	93,7	92,4
Budapest	94,6	92,9	94,3

Forrás: Gyermek és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009. KSH, 2011. Kézirat

Az intézmény- és szolgáltató rendszer hiányosságai miatt nem férhet hozzá minden gyermek egyenlő eséllyel a szükségleteinek leginkább megfelelő minőségi ellátáshoz. E településeken a szülők sem kaphatnak megfelelő segítséget gondozási, nevelési, életviteli problémáik megoldásához, ami a szegény családokban élő gyermekek társadalmi esélyeit rendkívüli mértékben rontja. A gyermekek átmeneti gondozását biztosító ellátórendszer egyes elemei (helyettes szülő, gyermekek átmeneti otthona) nem épültek ki országosan, a családok átmeneti otthonainak egy része pedig férőhelyhiánnyal küzd.

A **kora gyermekkor** rendkívül fontos életkori szakasz, az ekkor realizált befektetések térülnek meg a legnagyobb arányban, és különösen nagy hasznot hoznak a hátrányos helyzetű, köztük a roma gyermekek esetében, kompenzálva, vagy legalább részben kompenzálva az otthoni hátrányokat. Ennek ellenére a roma gyerekek mégis jelentősen kisebb arányban részesülnek koragyermekkorai nevelésben és gondozásban.

A koragyermekkorai egészséges fejlődéshez több ágazat (egészségügyi, szociális, oktatási) összehangolt, minden gyermek számára elérhető, jó minőségű szolgáltatására van szükség, amelyhez határozott kormányzati koordinációra is szükség van.

A gyermekjóléti alapellátások körébe tartozó **napközbeni kisgyermek ellátásoknak** nélkülözhetetlen szerepük van a szülők munkába állásában, de ugyanilyen fontos a hátrányos helyzetű gyermekek korai szocializációjában betöltött szerepük.

A három éven aluliak napközbeni ellátását biztosító **bölcsődei kapacitások** nagyon szűkösek, csupán a korosztály mintegy 12%-a jár bölcsődébe, holott az EU elvárása mintegy 30%. A települések mintegy 9%-án működik bölcsőde, jellemzően városokban, és a nagyrészt szintén bölcsődés korosztályt ellátó, mintegy 948 **családi napközi**⁴⁹ is többnyire nagyobb településeken nyújt szolgáltatást. Azokon a kistelepüléseken, ahol a gyermekek száma nem teszi lehetővé önálló bölcsődei csoport létrehozását, lehetőség van az óvodán belül önálló bölcsődei csoport létrehozására, vagy egységes óvoda-bölcsőde működtetésére, amelyből már mintegy 80 működik az országban. A szűkös bölcsődei kapacitások miatt a bölcsődébe a dolgozó szülők gyermekeit veszik fel, így a szegénységben élő munkanélküli szülők halmozottan hátrányos helyzetű gyermekei nem jutnak hozzá ehhez az ellátáshoz. A családi napköziben fizetendő magas térítési díjat a szegénységben élő családok nem tudják kifizetni, ezért a gyermekeik ezt a napközbeni ellátási formát sem tudják igénybe venni.

A halmozottan hátrányos helyzetű, köztük cigány kisgyermek korai képességgondozását szolgálja a Magyarországon is működő **Biztos Kezdet program**, amely a lehető legkorábbi életkorban biztosít esélyt azoknak a szegénységben élő, 5 év alatti gyermekeknek, akik a család forrásainak szűkössége, illetve hátrányos helyzetű térségben levő lakóhelyük, vagy más szociokulturális okok miatt nem jutnak hozzá sem bölcsődéhez, sem más, jó minőségű szolgáltatáshoz. TÁMOP-os forrásokból mára 44 Biztos Kezdet Gyermekház működik, nagyrészt a hátrányos helyzetű kistérségekben. Komplex fejlesztésük, szakmai megerősítésük és hálózattá szervezésük folyamatban van.

Következtetések

3.3.1. A születésszám tartós, nagyarányú csökkenése a társadalom fenntarthatóságát veszélyezteti.

3.3.2. A gyermekeknek a boldogulásra való esélyeit, lehetőségeit súlyosan csökkenti, ha veszélyeztető körülmények között élnek. A gyermekjóléti, gyermekvédelmi ellátórendszer által ellátott veszélyeztetett, védelembe vett, családjából kiemelt gyermekek száma nem csökken, melyben közrejátszhatnak többek között a család életviteli problémái, a jövedelemhiány, a lakhatás elégtelensége, és amelyeknek gyakori következménye a gyermek iskolai sikertelensége, súlyos magatartási, beilleszkedési problémái, illetve rossz egészségi állapota.

3.3.2. A problémák kezelését nehezítik a gyermekjóléti és szociális ellátórendszer hiányosságai, a szolgáltatások területi egyenetlenségei, az interszektorális intézményi együttműködések hiánya.

⁴⁹ NEFMI SZCSIFÁT

3.3.3. *A gyermekszegénység, illetve a veszélyeztetettnek nyilvánított gyermekek eloszlása erős területi koncentrációt mutat. A társadalmi-gazdasági szempontból rosszabb helyzetű régiókban többszörösen rosszabb a helyzet, mint a jobb helyzetű régiókban. A leszakadó területeken célzott beavatkozásokra van szükség.*

3.3.4. *A mélyszegénységben élő gyerekek étkeztetése (hétvégi, nyári) további segítséget igényel.*

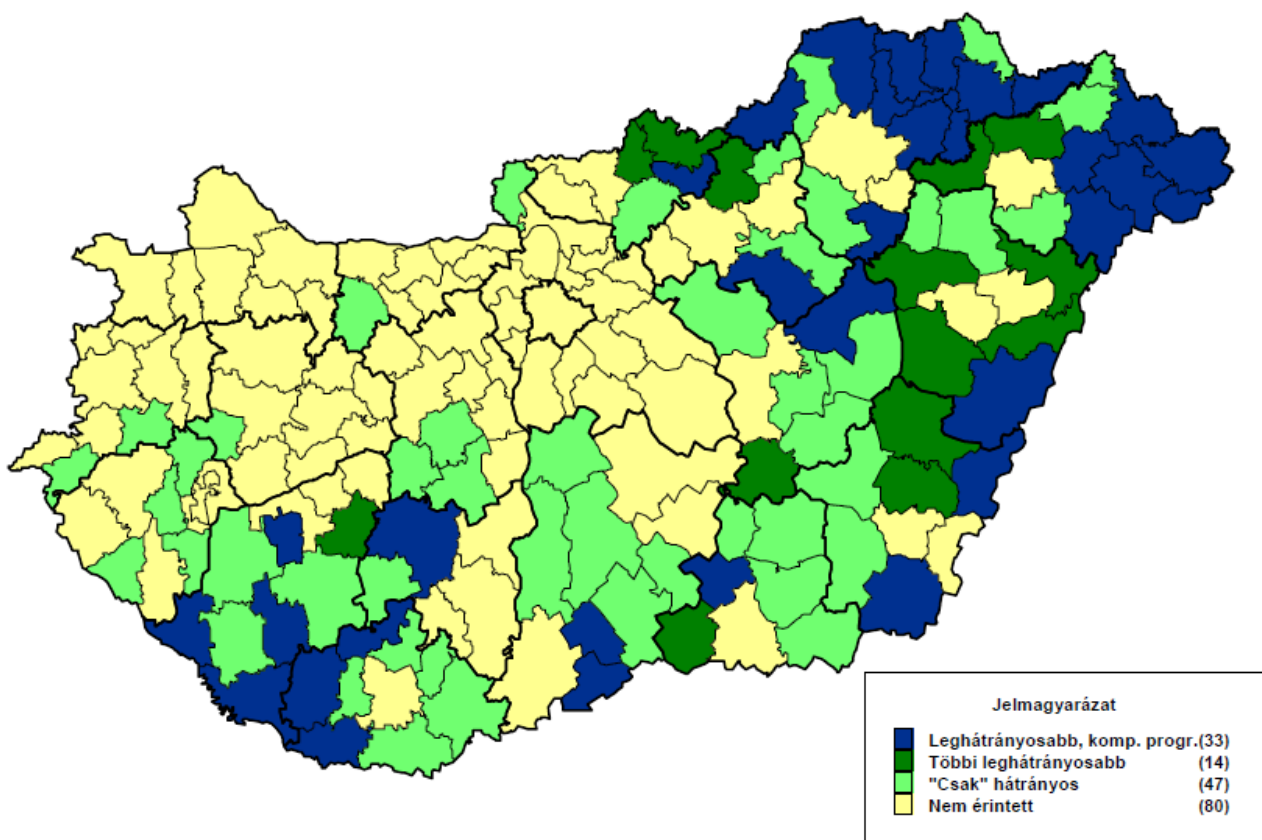
3.3.5. *A koragyermekkori fejlődést segítő – a társadalmi felzárkózás szempontjából kiemelkedő jelentőségű – napközbeni kisgyermekellátások a szegénységben élő, hátrányos helyzetű családok gyermekei számára többnyire nem érhetőek el.*

3.4. Területi hátrányok

A hazai területi folyamatokat a folyamatos népességcsökkenés mellett az erősödő területi koncentráció jellemzi. **Folytatódik a leginkább elmaradott térségek kiürülése**, amelyet az etnikai arányok átrendeződése kísér. A legnagyobb fogyást az utóbbi időszakban a felzárkózási politika legfőbb célterületei közé tartozó Észak-Magyarország és Dél-Dunántúl szenvedte el, miközben a legfejlettebb Közép-Magyarország régió népessége nőtt. A főváros északi, nyugati szomszédságában a természetes szaporodás ezt erősítő vándorlási nyereséggel is párosult. Az ország legnagyobb részén azonban a természetes fogyást még vándorlási veszteség is növelte.

Az önkormányzati rendszerrel együtt alakultak a koncentrálódó területi hátrányok kezelésére szolgáló, a hátrányos helyzetű településeket nevesítő jogszabályok, illetve az ezekhez kapcsolódó támogatási rendszerek. Jelenleg hatályos, a kedvezményezett térségek besorolásáról szóló 311/2007. (XI.17) Korm. rendelet, mely 47 leghátrányosabb helyzetű kistérséget, ezen belül **33 komplex programmal segített leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérséget**, valamint további 47 hátrányos helyzetű kistérséget jelöl ki.

A hátrányos helyzetű kistérségek



Forrás: Tájékoztató a kiemelten támogatott kistérségekről, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2008.

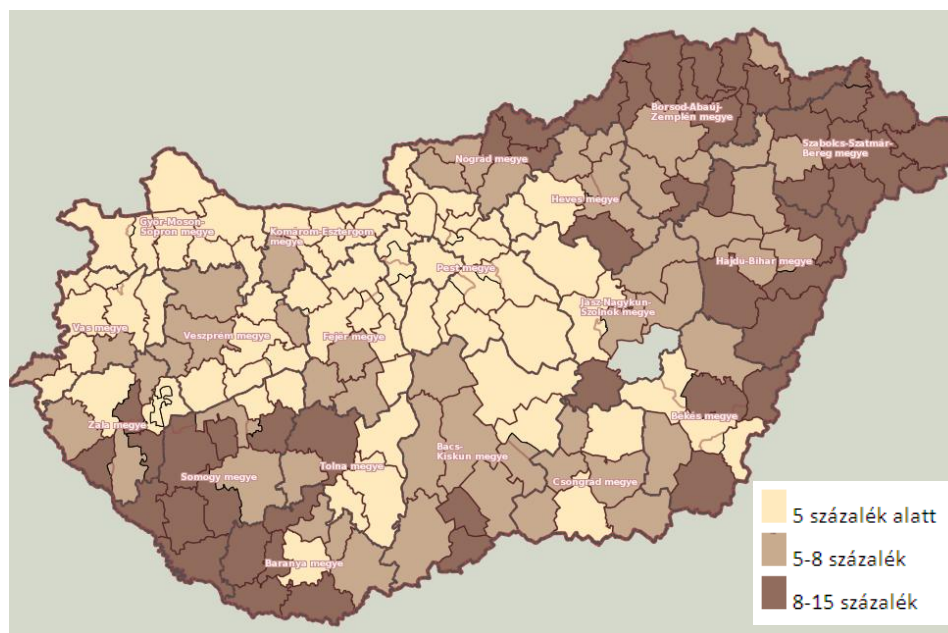
2008-ban országos átlagban a lakások 95%-a rendelkezett vezetékes ivóvízzel, azonban Észak-Magyarország néhány leghátrányosabb helyzetű kistérségében, illetve egyes tanyás településszerkezetű dél-alföldi kistérségekben nem érte el a 80%-ot sem. A Mórahalmi kistérségben pedig mindössze 55,9% volt a vezetékes ivóvízhálózatra kötött lakások aránya. A közcsatorna-

hálózatba kötött lakások aránya országosan 70 százalék fölötti. Budapesten és néhány dunántúli kistérségben a rákötött lakások aránya meghaladja a 90 százalékot, ugyanakkor egyes kistérségekben (2008-ban ilyen volt az Enyingi, Nagykátai, Kisteleki, Jánoshalmi, Bácsalmási kistérség) 10% alatt marad, sőt a Kadarkúti kistérség – az országban egyedüliként – 2008-ban sem rendelkezett még közcsatorna-hálózattal. A vezetékes gázhálózatba kötött lakások aránya a Közép-magyarországi régióban a legmagasabb (85%) és a Dél-Dunántúlon a legalacsonyabb (60,4%). A gázhálózat jórészt kiépítetlen a Szigetvári és a Sellyei kistérségben, ahol a hálózatba kötött lakások aránya 20% alatti.⁵⁰

A leszakadást jelzi, hogy amíg Közép-Magyarországon, Közép- és Nyugat-Dunántúlon minden ötvenedik, addig az északkeleti és délnyugati országrészben minden tizedik, **egyed-egy településen minden ötödik lakos rendszeres szociális segélyben részesül**. Az alacsony kihasználtság miatt 2003 óta több mint **230 településen szűnt meg az általános iskolai oktatás**, ami leginkább Észak-Magyarország, Dél- és Nyugat-Dunántúl aprófalvas térségeit érintette. A kultúra intézményei közül a leginkább kiterjedt hálózatot alkotó **könyvtárak száma mintegy kétharmadára csökkent**, ami szintén a kistelepüléseket érintette hátrányosan.

A területi koncentrálódás folyamata a társadalmi-gazdasági problémák koncentrálódását is jelenti. A leghátrányosabb helyzetű vidékeken egyszerre vannak jelen a súlyos munkanélküliségi, szociális, egészségügyi problémák.

A 180 napon túl regisztrált munkanélküliek aránya az aktív korú népesség (15-64) százalékában, 2009., %



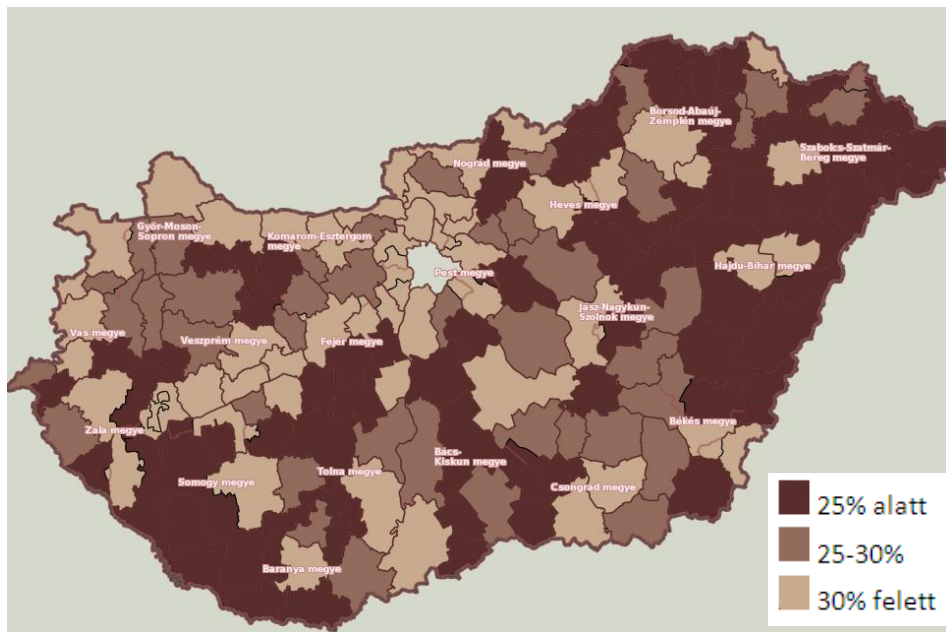
Forrás: KSH T-STAR adatok – VÁTI-TEIR

A rossz munkaerő-piaci helyzet, a vállalkozások, munkalehetőségek hiánya eredője és következménye is a társadalmi zárványok kialakulásának. A leszakadás helyzeteinek átörökítéséről,

⁵⁰ Országos Területi Helyzetkép 2010. Nemzetgazdasági Minisztérium, Nemzeti Fejlesztési Minisztérium. <http://www.vati.hu/index.php?page=main&menu=19792&langcode=hu> 27. o.

az alacsony társadalmi mobilitási esélyekről, a foglalkoztathatóság alapjainak hiányáról tanúskodnak a hátrányos helyzetű területeken élők rossz képzettségi mutatói is.

A legalább középiskolai érettségivel rendelkezők aránya a 18 évesnél idősebb népesség százalékában, 2001, %*

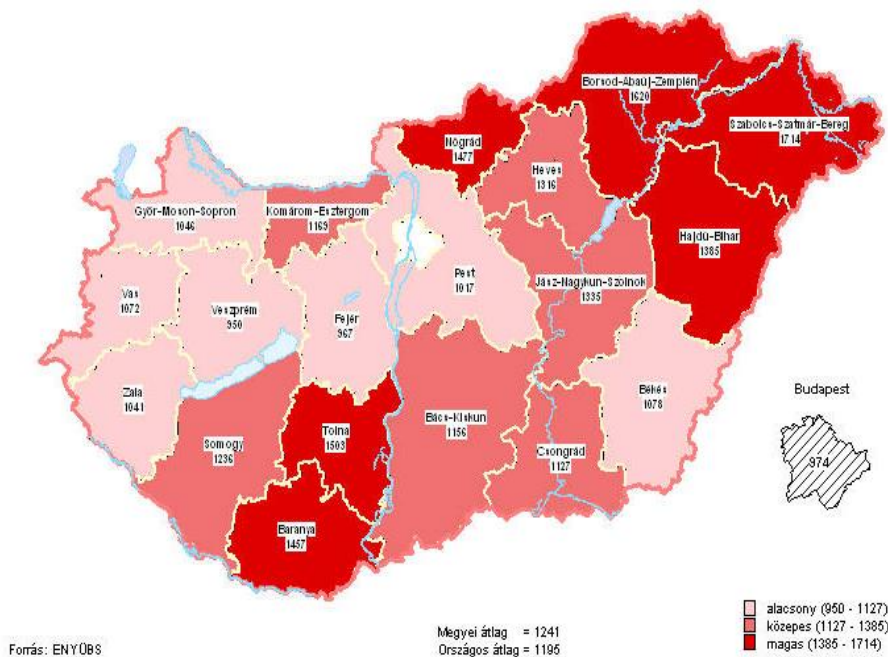


*Budapest nélkül.

Forrás: KSH népszámlálási adatok – VÁTI-TEIR

A bűncselekmények lakosságszámhoz viszonyított száma a két legelmaradottabb régióban, Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön növekszik a legdinamikusabban.

**A regisztrált bűnelkövetők százezer lakosra jutó száma
a bűnelkövető lakóhelye szerint
2010. év**



Az LHH kistérségek mutatóinak az országos átlagtól való extrém eltérését jól reprezentálja az alábbi közoktatás statisztikai összesítés. Az LHH47 kistérségek területén a gyerekek/tanulók 27,9%-a halmozottan hátrányos helyzetű, míg az ország más területein összesítve csupán 6,5% az arányuk.

Halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek száma és aránya a 2009/10-es tanévben

Területi egység	Feladatellátási hely típusa						Együtt
	Óvoda	Általános iskola	Szakiskola	Speciális szakiskola	Szakközép-iskola	Gimnázium	
Gyermek- illetve tanulói létszám							
LHH47 kistérségek	50 923	136 569	16 211	912	17 678	26 397	248 690
Többi 127 kistérség	277 622	639 172	119 057	9 105	255 666	213 595	1 514 217
Összesen	328 545	775 741	135 268	10 017	273 344	239 992	1 762 907
Ebből halmozottan hátrányos helyzetű							
LHH47 kistérségek	16 990	45 264	4 137	243	1 837	1 026	69 497
Többi 127 kistérség	20 091	61 271	9 333	1 141	4 852	1 611	98 299
Összesen	37 081	106 535	13 470	1 384	6 689	2 637	167 796
Halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek aránya							
LHH47 kistérségek	33,4%	33,1%	25,5%	26,6%	10,4%	3,9%	27,9%
Többi 127 kistérség	7,2%	9,6%	7,8%	12,5%	1,9%	0,8%	6,5%
Összesen	11,3%	13,7%	10,0%	13,8%	2,4%	1,1%	9,5%

Forrás: Közoktatás-statisztikai adatbázis, 2009/2010

Az LHH kistérségekben él az ország teljes népességének 10%-a⁵¹, a 33 kistérségből 22-ben nincs 10 ezer fő feletti település. E kistérségekben jellemzően nem versenyképes az oktatás (a továbbtanulók száma rendkívül alacsony), magas a gyermekszegénység, rossz az egészségügyi helyzet (a várható élettartam az átlagnál 1–2 évvel alacsonyabb a nőknél, 3–4 évvel alacsonyabb a férfiaknál).⁵² Veszélyesen nő a lakosság rövidtávon is kezelhetetlen eladósodása (személyi kölcsönök, uzsora, stb.).

A 33 kistérség között, sőt az egyes kistérségeken belül is jelentős fejlettségi, valamint strukturális különbségek vannak. A fejlesztések szempontjából figyelembe veendő szempont az LHH kistérségek és az LHH települések kettőssége⁵³. Jellemző, hogy **a súlyos szociális hátránnyal jellemezhető települések bő 40%-a a 33 kistérség határain kívül helyezkedik el**, és sok helyütt az LHH kistérségekkel egybefüggő területeket alkot.

A kistérségi hátrányok uniós fejlesztési eszközökkel való kezelésére született az Új Magyarország Felzárkóztatási Program⁵⁴, amely célja szerint a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség fejlesztését szolgálja. A 97 Mrd forint dedikált támogatás több mint 1000 projekt megvalósításán keresztül igyekszik enyhíteni a többszörösen hátrányos helyzetű térségek gazdasági, szociális, közoktatási, környezeti és társadalmi infrastruktúrájának hiányosságain, állapotán. Az **átfogó program** igen nehezen indult. A pályázatok igen kevéssé tudtak alkalmazkodni a helyi sajátosságokhoz. Ugyanakkor a helyi szükségletek – kellő szakértelem, pályázati rutin hiányában – nem jelentek meg világosan a pályázati anyagokban. A pályázatok bonyolult adminisztrációs és bírálati rendszere sok esetben lehetetlenné tette, hogy a kistérségek – több ágazat, humán szolgáltatás együttműködését biztosító – megfelelő minőségű pályázatot nyújthassanak be. A program folytatása során a tapasztalatok kiértékelésével kell, hogy történjen.

Következtetések

3.4.1. A társadalmi-gazdasági problémák területi koncentrációjának kezeléséhez szakterületeken átívelő, átfogó megközelítésű programokra van szükség. A korábbiakban ilyen céllal futott programok tapasztalatai nyomán a továbbiakban a helyi szükségletekhez jobban igazodó, a helyi társadalmat aktívabban bevonó programokra van szükség.

⁵¹ A 67/2007.VI.28) OGY határozat 6-7. § alapján az LHH33 kistérségben él a népesség 10 százaléka, az LHH47 kistérségekben pedig a 15 százaléka

⁵² Csíste András – Németh Nándor: A születéskor várható élettartam kistérségi egyenlőtlenségei az ezredforduló Magyarországon. Kormányzás, Közpénzügyek, Szabályozás. II. évfolyam (2007) 2. szám 257–289. oldal.

⁵³ 240/2006. (XI. 30.) Korm. rendelet a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről

⁵⁴ Korábbi nevén „Nem mondunk le senkiről” kistérségi felzárkóztatási program.

3.5. Az oktatáshoz való hozzáférés

A közoktatási rendszer számos olyan – különösen a leszakadó rétegeket, köztük a romákat sújtó – problémával küzd, amelyek megoldása csak további hosszú távú fejlesztéssel orvosolható. A hatékony fellépést a méltányosság alapelveinek⁵⁵ tiszteletben tartásán kívül az a tény is sürgeti, hogy a romák az iskoláskorú népesség, és ezáltal a jövő munkavállalóinak jelentős és egyre növekedő csoportját képviselik.

Az oktatási rendszer sajnálatos jellemzője, hogy nem képes csökkenteni a családi körülmények miatt meglévő hátrányokat, vagyis a PISA felmérés definíciója szerint nem méltányos a rendszer. A felmérések háttérelmzése megmutatják, hogy a magyar oktatási rendszer az **OECD országok közül egyike az esélyegyenlőséget legkevésbé biztosító rendszereknek, a gyerekek iskolai eredményességét nagymértékben a szülők iskolai végzettsége, foglalkozása határozza meg.**

Alapvető probléma:

- hogy a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók egy része a helyben elérhető oktatási szolgáltatásokat sem kapja meg.
- hogy nincs kellő együttműködés más ágazatokkal, így elsősorban a gyermekjóléti, gyermekvédelmi szolgáltatásokkal, és nem kap kellő hangsúlyt a szülővel való partneri viszony sem
- a közoktatásban a **szegregáció**, mely egyrészt a középosztálybeli tanulók iskolai elvándorlása, másrészt a területi szegregáció és az iskolarendszer szelektivitása⁵⁶ következtében alakul ki. A szegregáció – amellet, hogy további problémákat generáló szociális elszigeteltségbe taszít –, azért jár súlyos következményekkel, mert – ahogy azt kutatások tapasztalatai mutatják – a **szegregált iskolákban és osztályokban rosszabb az oktatás színvonala: alacsonyabb a szaktanárok által megtartott órák száma, az érintett intézmények gyengébb felszereltségük más helyi iskoláknál és osztályoknál.** Mindezek következtében erősödnek a meglévő társadalmi különbségek. Egy 2010-es kutatás⁵⁷ szerint a roma többségi iskolák száma 2004 óta mintegy 34%-kal emelkedett. Ezen iskolák 70%-ban a teljes szakos ellátottság megoldatlan.
- hogy a pedagógusokat az alap, illetve továbbképzések során nem készítik fel a hátrányos helyzetű, vagy eltérő szocio-kulturális háttérrel rendelkező gyerekek oktatására, nevelésére, valamint a szülővel történő együttműködésre

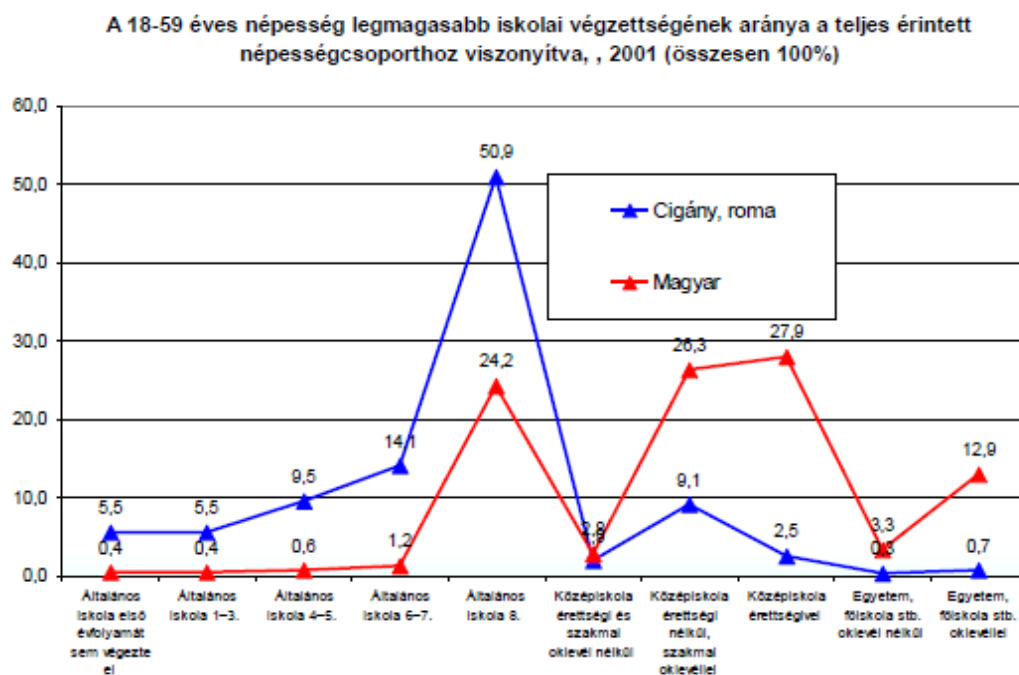
⁵⁵ Az Európai Unió és az OECD oktatással kapcsolatos dokumentumai és szakirodalma alapelveként kezelik a méltányosság elvét. Egy 1997-es OECD jelentés szerint: „Az oktatási méltányosság egy olyan oktatási környezetre vonatkozik, amelyben az egyéneknek módjukban áll, hogy képességeik és tehetségük alapján fontoljanak meg választási lehetőségeket és hozzanak döntéseket, s ebben ne sztereotípiák, egyoldalú elvárások és diszkrimináció befolyásolják őket. Az oktatási méltányosság megvalósítása bármilyen etnikai háttérrel rendelkező fiú és lány számára biztosítja, hogy fejlessze készségeit, melyek lehetővé teszik számára, hogy produktív, cselekvőképes polgárrá váljon. Ez az oktatási környezet nemre, etnikai hovatartozásra és szociális státusra való tekintet nélkül gazdasági és társadalmi lehetőségeket nyit meg.”

⁵⁶ PISA vizsgálatok eredményei; Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (2004): *Általános iskolai szegregáció – okok és következmények*; Csapó Benő: A nemzetközi felmérések eredményei – következtetések a magyar közoktatás fejlesztésének megalapozásához, 2011.; Csapó Benő, Molnár Gyöngyvér és Kinyó László (2009): A magyar oktatási rendszer szelektivitása a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményeinek tükrében.

⁵⁷ HAVAS Gábor, ZOLNAY János: Az integrációs oktatáspolitikai hatásvizsgálata 2010, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatásokért Közalapítvány (EÖKIK)

- hogy az oktatás nem biztosítja eléggé a munkaerő-piaci részvételhez szükséges alapkészségeket, nem alapozza meg az egészségkultúrát, az egész életen át tartó tanulást

A **roma gyerekek** csoportja erősen felülreprezentált a halmozottan hátrányos helyzetűek között. Becslések szerint a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek nagyjából fele roma és a roma tanulók majdnem kétharmada halmozottan hátrányos helyzetű⁵⁸. A roma népesség iskolázottsága messze az átlag alatti, amit az alábbi grafikon jól mutat.



Forrás: KSH, Népszámlálás, 2001.

A **roma népesség iskolai felzárkózása** még a rendszerváltást megelőző években megrekedt. A kilencvenes évek előtti évtizedekben a romák ugyan jelentősen felzárkóztak az országos átlaghoz az általános iskola elvégzése tekintetében, és a szakmunkás végzettségük aránya is növekedésnek indult, az érettségit adó középiskolában mindvégig elhanyagolható maradt a arányuk, és így a felsőoktatásban való részvételük is. Relatív továbbtanulási helyzetük azóta tovább romlott. A rendszerváltás utáni magyar társadalom egyik nagy eredménye az érettségit adó középiskolák tömeges elterjesztése, és ezzel az egyetem felé vezető utak széles körű demokratizálása, amelynek előnyeit azonban a roma fiatalok tömegei nem élvezhették. **Bár felzárkózásuk az általános iskolában tovább folytatódott, az érettségit adó középiskolába történő továbbtanulásuk 15 százalék alatt maradt, szemben a 80 százalék feletti országos átlaggal.** A továbbra is relatíve kevés továbbtanuló roma fiatal ráadásul sokkal inkább tanul a piaci értéküket folyamatosan veszítő szakiskolákban (szakmunkásképzőkben), és sokkal inkább morzsolódik le, mint nem roma társaik.⁵⁹

⁵⁸ Kertesi, G.– Kézdi G (2010): Iskolázatlan szülők gyermekei és a roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló az Educatio Életpálya-felvételének 2006 és 2009. közötti hullámaiból

⁵⁹ Kertesi G.–Kézdi G. (2009): A roma fiatalok általános iskolai eredményessége, középiskolai továbbtanulása és középiskolai sikeressége. Zárótanulmány. Az MTA-TKI „A közoktatás teljesítményének mérése–értékelése” programjának ROMA 608. számú produktuma.

Megdöbbenő, a felfelé irányuló mobilitást veszélyeztető eredményeket mutat egy, az országos kompetenciavizsgálaton alapuló kutatás⁶⁰, mely szerint a roma fiatalok szinte minden teszteredmény-szinten magasabb arányban tanulnak tovább szakiskolában, mint nem roma társaik (akik annál kevésbé jellemzően tanulnak tovább szakiskolában, minél jobb eredményeket érnek el). Emellett az igazán jó kompetenciaeredményű roma fiatalok inkább jelentkeznek szakközépiskolába, mint a továbbtanulást nagyobb eséllyel biztosító gimnáziumokba. **Fontos feladat** tehát az általános iskolából a középiskolába történő sikeres átmenet megteremtéséhez kapcsolódva **annak biztosítása, hogy a jó eredményű tanulók képességeiknek megfelelő intézményeket célozzanak meg.**

2009-es vizsgálatok⁶¹ a roma tanulók arányát az általános iskola 8 évfolyamán önbevallás és külső megítélés alapján nyert adatok mentén 9–11 százalékra becsülték. A kompetenciavizsgálatokra épülő kutatás⁶² szerint a nyolc osztályt elvégzett roma tanulók 92-93% tanul tovább, míg ez az arány a nem-romák esetében magasabb, mint 99%. A lemorzsolódás tovább rontja az arányokat. A középiskola negyedik évében nappali tagozaton a nyolc osztályt végzett roma népességnek már csak 62 százaléka tanul, mindössze 40 százalékról mondható el, hogy évet sem kellett ismételnie. (Ez az arány a nem-roma tanulók esetében 95% és majdnem 80%) A középiskolai továbbtanulást illetően a szülők iskolai végzettségében mutatkozó különbségektől függetlenül is hatalmas eltérés mutatkozik a roma és nem roma tanulók között. 2008-as becslések szerint a felsőoktatásban a roma fiatalok 2 százaléka kezdi meg tanulmányait, 0,5 százalék szerez diplomát⁶³.

Óvodai nevelés

A **magas színvonalú kora gyermekkori nevelésnek** minden későbbi beavatkozásnál mélyebb és tartósabb hatása van minden társadalmi réteg gyermekeire nézve. Az ekkor eszközölt beavatkozás különösen nagy hatásfokkal képes visszafordítani a hátrányos helyzet következményeit. Mindez azt is jelenti, hogy a kora gyermekkori nevelésbe történő befektetés megtakarítást jelenthet a későbbiekben⁶⁴. Annak ellenére, hogy az óvodai nevelésnek így nagyon komoly jelentősége van a későbbi sikeres iskolai pályafutás megalapozásában, a hátrányos helyzetű gyermekek óvodáztatását vizsgáló felmérések rámutatnak, hogy férőhely hiány esetén elsősorban az ötödik életévüket betöltött gyermekeket, valamint azokat veszik fel, akiknek mindkét szülője dolgozik. Az alacsony iskolázottságú, munkanélküli vagy rokkantnyugdíjas szülők gyermekei esetében a legnagyobb a valószínűsége annak, hogy nem jutnak be az óvodába, vagyis éppen azok a gyermekek, akiknek a leginkább szükségük lenne a hosszabb ideig tartó óvodáztatásra.⁶⁵ Többek között ennek folyománya az is, hogy a roma kisgyermekek között lényegesen nagyobb arányban vannak olyanok, akik csak 5 évesen kezdenek óvodába járni, szemben a nem roma gyermekekkel, akiknek a többsége 3 évesen kezdi az óvodát. Óvodába a három-öt éves gyermekek közül országosan 88%, a roma gyerekek közül

⁶⁰ Kertesi, G. – Kézdi G. (2010): Iskolázatlan szülők gyermekei és a roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló az Educatio Életpálya-felvételének 2006 és 2009. közötti hullámaiból.

⁶¹ Kertesi G. – Kézdi G. (2009): A roma fiatalok általános iskolai eredményessége, középiskolai továbbtanulása és középiskolai sikeressége. Zárótanulmány. Az MTA-TKI „A közoktatás teljesítményének mérése-értékelése” programjának ROMA 608. számú produktuma.

⁶² Kertesi, G. – Kézdi G. (2010): Iskolázatlan szülők gyermekei és a roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló az Educatio Életpálya-felvételének 2006 és 2009. közötti hullámaiból.

⁶³ Nyílt Társadalom Intézet: Comparative Data Set on Education 2008.

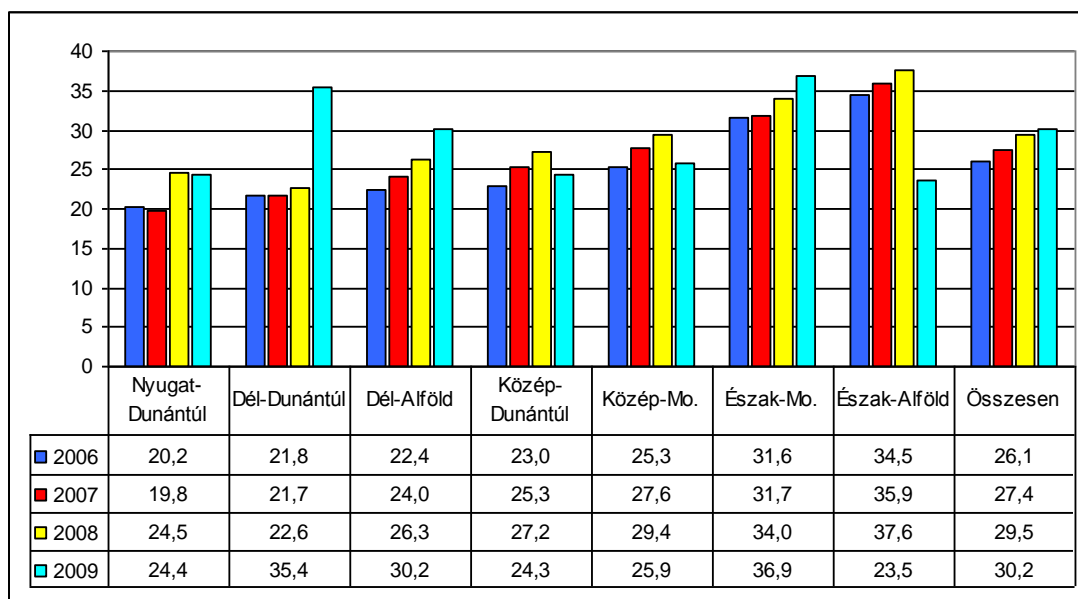
⁶⁴ COM (2011) 66 A koragyerekkori nevelés és gondozás : hogy minden gyermek szilárdan megalapozhassa jövőjét. A Bizottság Közleménye

⁶⁵ Havas G. (2005): Adatfelvétel 27 város óvodáztatási helyzetéről. Országos Oktatási Integrációs Hálózat

csak 42% jár.⁶⁶ Különösen jellemző ez a **hátrányos helyzetű településeken**, térségekben, ahol helyenként **súlyos óvodai férőhelyhiány**⁶⁷ is akadályozza a közoktatási törvényben meghatározott kötelezettség teljesítését, miszerint a helyi önkormányzat 2008. szeptember 1-jétől köteles gondoskodni arról, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek három éves koruktól igénybe tudják venni az óvodai nevelést.

A KSH 2009. évi statisztikai adatai szerint **nem működik óvoda** 926 településen, amelyek nagy része kistelepülés, de közülük mintegy **50 olyan település van, ahol az óvodás korosztály száma indokolná** óvoda működtetését. A 25 fősnél nagyobb óvodai csoportok aránya Észak-Alföldön (37,6% KSH. 2008.) és Észak-Magyarországon (34%) lényegesen magasabb, mint a Nyugat-Dunántúlon (24,5%), és az országos helyzetet tekintve lényegesen magasabb a kisebb településeken.

A 25 fősnél nagyobb óvodai csoportok aránya, %



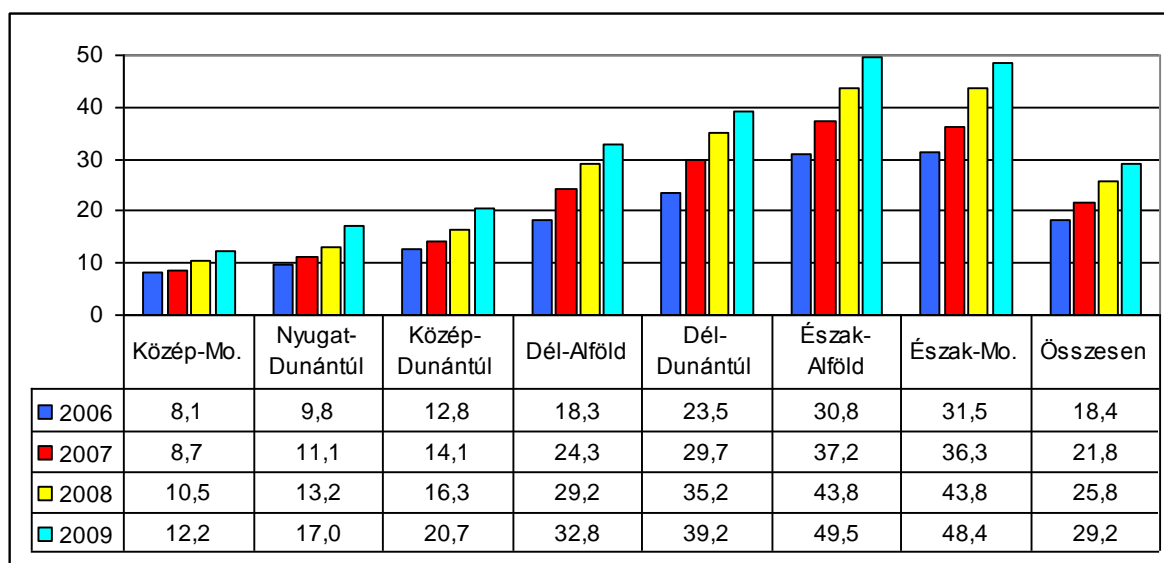
Forrás: Magyarországi gyermekek és gyermekes családok helyzetét jellemző indikátorok 2006-2009. A „Legyen Jobb a Gyermekeknek” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága (ÉB) által összeállított indikátorok – munkaanyag. Az adatok forrása: KSH

A hátrányos helyzetű óvodások aránya is erős területi meghatározottságot mutat.

A **leghátrányosabb helyzetű 47 kistérségben**, ahol nagy számban élnek halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek, legalább 7 olyan település van, ahol a gyermekek száma indokolná, de nincs óvoda, és közel 60 olyan település, ahol az óvodák túlszűfoltak, illetve **az óvodai férőhelyek száma lényegesen kevesebb, mint az óvodáskorúak száma. Ezen települések többségén magas a fiatalodási index, több helyen az országos átlagot lényegesen meghaladja a magukat romának vallók aránya, és találhatóak szegregátumok.**

⁶⁶ 68/2007. (VI. 28.) OGY határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervéről

A hátrányos helyzetű óvodások aránya,%



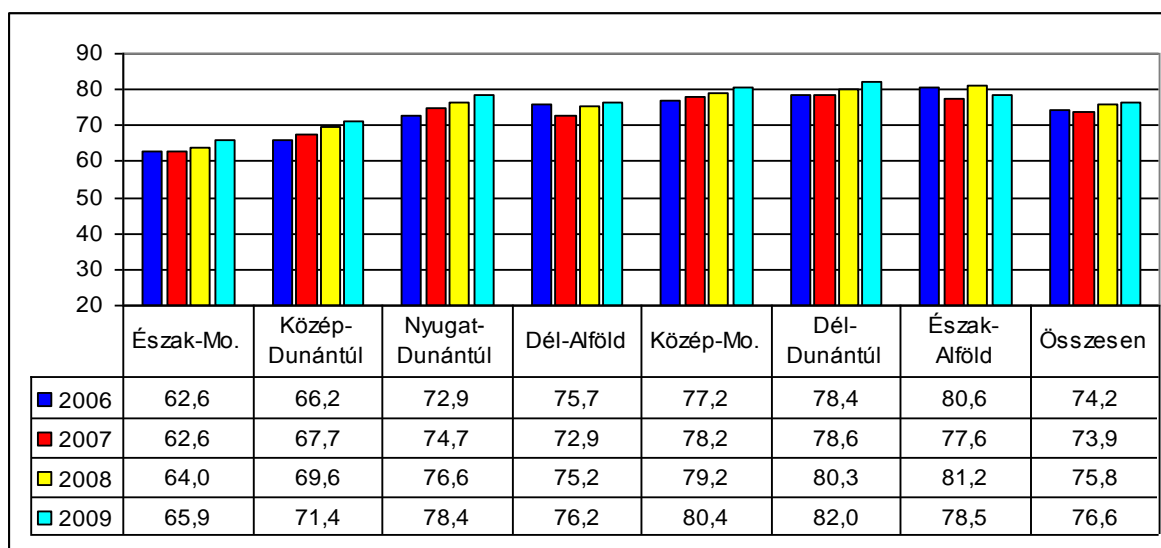
Forrás: Magyarországi gyermekek és gyermekes családok helyzetét jellemző indikátorok 2006-2009. A „Legyen Jobb a Gyermekeknek” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága (ÉB) által összeállított indikátorok – munkaanyag. Az adatok forrása: KSH

A halmozottan hátrányos helyzetű, köztük cigány gyermekek korai beóvodáztatását – a férőhelyhiány mellett – számos esetben gátolja az is, hogy a **szülők nem motiváltak** arra, hogy gyermeküket óvodába járassák, mert nincsenek tisztában az óvodai nevelés jelentőségével, illetve sokszor **az anyagiak hiánya** (megfelelő ruházat, útiköltség stb.) is komoly problémát jelent. A halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek korai óvodáztatását ösztönzi az **óvodáztatási támogatás**, amelyet azok a családok kapnak, akik gyermeküket 3, illetve 4 éves korukban beiratják az óvodába, és rendszeresen járatták is őket. A KSH 2009. évi adatai szerint mintegy 23 ezer gyermek részesült óvodáztatási támogatásban.

Iskolai oktatás-nevelés

Csökkenti a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek iskolai sikerességének esélyét, hogy az **általános iskola** gyakran nem veszi tudomásul azt a tény, hogy ezeknek a tanulóknak a **jelentős része otthon nem tud megfelelően felkészülni a másnapi tanóra**ra, mert olyan szociális és lakáskörülmények között él, ahol nem adottak a tanulás minimális feltételei sem. Az általános iskolai napközis tanulók aránya a korábbi évek csökkenése után 2007 óta emelkedik, 2009-ben országosan az alsó tagozatosok 76,6%-a járt **napközibe**, vagy iskolaotthonos osztályba. Közép-Magyarországon és Dél-Dunántúlon a kisiskolások négyötöde vett részt a délutáni foglalkozásokon, ezzel szemben Észak-Magyarországon csak kétharmaduk.

Napközis tanulók aránya régiónként és összesen, 2006–2009, %



Forrás: Magyarországi gyermekek és gyermeces családok helyzetét jellemző indikátorok 2006–2009. A „Legyen Jobb a Gyermeknek” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága (ÉB) által összeállított indikátorok – munkaanyag. Az adatok forrása: KSH

A 3000 főnél kisebb településeken a gyerekek alig több mint fele, míg az 50 ezer főnél nagyobb városokban több mint 90%-a volt napközis.

Gyakran problémát jelent a **nem megfelelő tanítási-nevelési módszerek alkalmazása is**, annak figyelmen kívül hagyása, hogy a hátrányos helyzetű gyerekek szocializációs sajátosságai miatt még kevésbé képesek sikereket elérni, ha az iskola és a tanár a frontális, információátadáson alapuló, döntően a verbalításra építő módszertant részesíti előnyben, vagy nem fordít külön figyelmet az érintett tanulók bevonására, önbecsülésük építésére, a közösségben betöltött státuszuk emelésére.

„Gyakran okoz problémát, hogy bár a magántanulói státusz választása tanulói jog, az intézményvezetők - a szülők hiányos ismereteit vagy félelmét kihasználva - egyoldalúan döntenek a **magántanulói státusz** kialakításáról, például a diákok magatartási problémái miatt”⁶⁸ így megfosztva az egyébként is segítségre szoruló tanulót a közoktatásban nyújtott szolgáltatásoktól.

Még mindig kiemelt figyelmet szükséges fordítani arra, hogy megalapozatlanul ne kerülhessen sor a **tanulók** fogyatékosná – **sajátos nevelési igényűvé - nyilvánítására**. Az elmúlt években megtett intézkedések - az „Utolsó padból” program keretében végzett rendkívüli felülvizsgálatok, a vonatkozó jogszabályok módosítása, ezen belül az enyhén értelmi fogyatékos diagnózis megállapításával kapcsolatos intézkedések - eredményeként csökken az enyhe értelmi fogyatékoság miatt a sajátos nevelési igényű körbe sorolt tanulók száma. A 4/2010. (I. 19.) OKM rendelet meghatározza az eljárásrendet és a szakértői vélemény elkészítését megalapozó vizsgálat szakmai követelményeit.

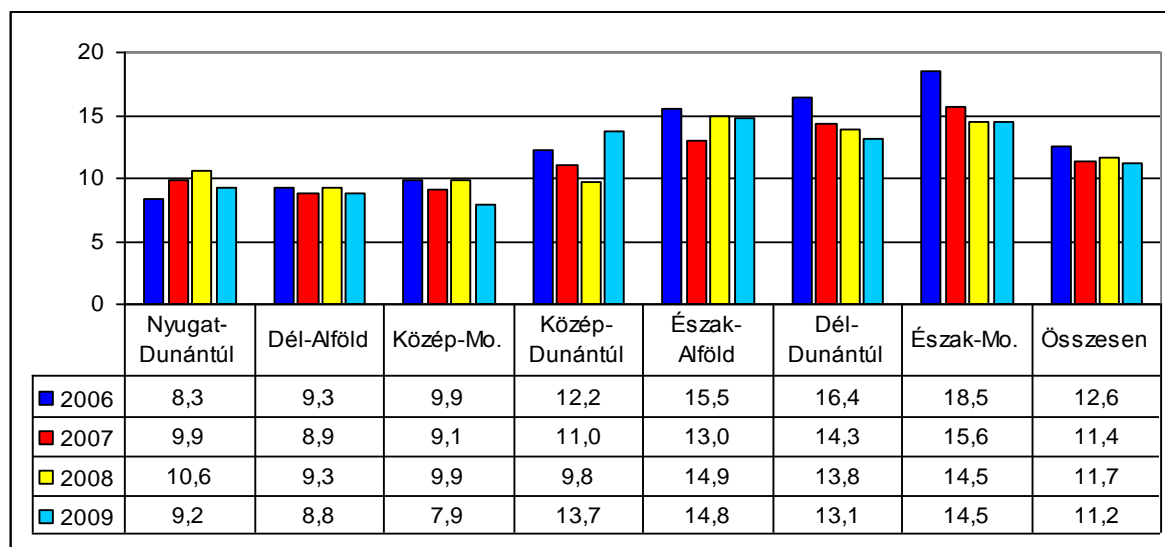
⁶⁸ Az oktatási jogok biztosának beszámolója 2007. évi tevékenységéről

Tanév	Összes nappali rendszerű oktatásban résztvevő 1-8. évf. tanuló	Összes nappali rendszerű oktatásban résztvevő 1-8. évf. tanuló	Enyhe ért. fogy. aránya az 1-8. évfolyamon - %
2005/2006	26 768	887 068	3
2006/2007	24 929	856 173	2,9
2007/2008	23 087	836 368	2,8
2008/2009	21 689	815 272	2,7
2009/2010	19 358	799 655	2,4
2010/2011	17 982	782 080	2,3

Forrás: Közoktatás-statisztikai adatok

A középfokú oktatásból való lemorzsolódás – ami az iskolatípus és az oktatási rendszer intézményi és tartalmi problémáit jelző indikátor – **különösen a szakmunkásképző** intézmények esetében jelentős. Ebben az iskolatípusban átlagosan minden 4. tanuló legalább egyszer évet ismételt tanulmányai során (a gimnáziumokban az összes iskolába járóra vetített évismétlési arány 5%-a), sokan nem fejezik be tanulmányaikat és **képzetség nélkül lépnek ki az iskolarendszerből**. Ez az utóbbi években növekvő tendenciát mutató jelenség nagyban hozzájárul a fiatalok munkanélküliség és szegénység növekedéséhez, meghatározó szerepet játszik az alacsony iskolai végzettségű népesség újratermelődésében. Az iskolarendszerből idő előtt kimaradók esetében kiemelt jelentősége van a lemorzsolódók oktatási rendszerbe való visszailleszkedését támogató ún. második esély iskoláknak.

Korai iskolaelhagyók aránya⁶⁹ régióként és összesen, 2006–2009, %



⁶⁹ A korai iskolaelhagyók aránya a 18–24 évesek közül azok arányát mutatja, akik legfeljebb alacsony szintű végzettséggel rendelkeznek, és a felmérést megelőző 4 hétben nem vettek részt sem iskolarendszerű oktatásban, sem felnőttképzésben. Ez az arány az oktatásból, képzésből való lemorzsolódást méri.

Forrás: Magyarországi gyermekek és gyermekes családok helyzetét jellemző indikátorok 2006-2009. A „Legyen Jobb a Gyermeknek” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága (ÉB) által összeállított indikátorok – munkaanyag. Az adatok forrása: KSH

Ugyanakkor meg kell említeni, hogy **jelentős kormányzati erőfeszítések történtek az elmúlt években az oktatási esélyegyenlőség fokozott érvényesítésére. A hazai programok mellett az Európai Unió által társfinanszírozott programok** (Phare, HEFOP, TÁMOP, TIOP, ROP) is több tíz milliárd forintos nagyságrendben álltak rendelkezésre. Bár **intézményi szinten nagymértékben elterjedt az integrált oktatás, a lemorzsolódási ráták és a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók tanulmányi eredményei egyelőre nem javultak szignifikánsan.**

Fontos megjegyezni, hogy az oktatási esélyegyenlőségi programok célcsoportja – etnikai hovatartozástól függetlenül – minden esetben a halmozottan hátrányos helyzetűnek, illetve a hátrányos helyzetűnek minősülő tanulók csoportja, melyet a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. tv. 121. § 14. pontja⁷⁰ határoz meg.

A korábbi években megvalósult fejlesztések igyekeztek az iskola mellett alternatívát felmutatni a hátrányos helyzetű gyermekek oktatásának-nevelésének terén nem formális, tanulási színtereket teremtve. Az ún. **tanoda programok** a 2007–13 közötti EU-s programozási időszakban is folytatódtak, standardizált modell alapján. A TÁMOP 3.3.5 „Tanoda programok támogatása” c. konstrukció fő célja az iskolai lemorzsolódás csökkentése és a továbbtanulási utak megerősítése (érettségit adó középiskolában és lehetőleg felsőoktatásban történő továbbtanulás) a halmozottan hátrányos helyzetű, roma, valamint a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló és a migráns tanulók körében. A tanoda a gyerekek és szülei által saját elhatározásból választott, tanulást segítő és menedzselő a résztvevők személyes oktatási igényeihez alkalmazkodó forma, mely növeli a formális iskolai keretekbe történő integrálódás esélyét.

A program keretében összesen mintegy százat meghaladó, a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók iskolai sikerességét segítő tanoda projekt kerül támogatásra. Jelentős gond azonban a tanodák fenntarthatósága, a párhuzamos intézményfejlesztési és finanszírozási formák racionalizálásának igénye.

Integrációs Pedagógiai Rendszer

2003-ban került bevezetésre az Integrációs Pedagógiai Rendszer (IPR), egy olyan pedagógiai keretrendszer, mely a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek esélykülönbségének kiegyenlítését hivatott érvényesíteni a hazai pedagógiai gyakorlatban. Az IPR-t alkalmazó intézményeket az Országos Oktatási Integrációs Hálózat támogatta szakmailag. A programban résztvevő gyermekek és intézmények száma évről-évre nő. Mára az általános iskolák negyede alkalmazza; és óvodák, középiskolák is bekapcsolódtak a módszertani alapú programba. Összesen kb. 1600 közoktatási intézményt, 300.000 gyermeket (80 000 halmozottan hátrányos helyzetű tanulót és 20 000

⁷⁰ 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról 121. § (1) bek. 14.: „hátrányos helyzetű gyermek, tanuló: az, akinek családi körülményei, szociális helyzete miatt rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultságát a jegyző megállapította; e csoporton belül halmozottan hátrányos helyzetű az a gyermek, az a tanuló, akinek a törvényes felügyeletét ellátó szülője – a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvényben szabályozott eljárásban tett önkéntes nyilatkozata szerint – óvodás gyermek esetén a gyermek három éves korában, tanuló esetében a tankötelezettség beállításának időpontjában legfeljebb az iskola nyolcadik évfolyamán folytatott tanulmányait fejezte be sikeresen; halmozottan hátrányos helyzetű az a gyermek, az a tanuló is, akit tartós nevelésbe vettek”

halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek), és kb. 13.000 pedagógust érint ekképpen az oktatási integráció.

Az IPR-ről készült hatásvizsgálat⁷¹ azt mutatja, hogy a program általános javulást hozott a résztvevő iskolák diákjainak fejlődésében.

Kisebbségi oktatás-nevelés

A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának a hazai romák által beszélt romani és beás nyelvekre történő kiterjesztését a 2008. évi XLIII. törvény hirdette ki. Ezzel összefüggésben megállapítható, hogy az oktatás területén tett vállalások összhangban vannak a nemzeti és etnikai kisebbségi neveléssel, oktatással kapcsolatos jogszabályi előírásokkal. A cigány kisebbség óvodai illetve iskolai nevelésének, oktatásának formáit, tartalmi kereteit a Nemzeti, etnikai kisebbség óvodai nevelésének irányelvéről és a Nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelvéről szóló rendeletek szabályozzák. Az óvodai nevelés célja, hogy oly módon készítse fel a gyermekeket a sikeres iskolai előmenetelre, hogy tudatosan építsen a cigány kultúra és a többségi kultúra közötti különbözőségekre és hasonlóságokra. Az iskolai oktatás-nevelés biztosítja a cigány tanulók számára a cigányság kulturális értékeinek megismerését a cigányság helyzetéről, jogairól, szervezeteiről és intézményeiről szóló ismeretek oktatását. A pedagógia eszközeivel - asszimilációs elvárások nélkül - segíti a cigányság integrációját. Ez a nevelési illetve oktatási forma – mint akár az esélyteremtés egy formája is - számos településen eredményesen működik. Biztosításához 1993 óta a központi költségvetésből normatív támogatást vehet igénybe az intézményt fenntartó. Szükséges ugyanakkor azon garanciák biztosítása, melyek megakadályozzák, hogy a roma kisebbségi oktatás a szegregáció eszközévé váljon⁷².

A roma kisebbségi nevelésben, oktatásban résztvevő **pedagógusok továbbképzésének** támogatása évente, pályázat útján történik. A tananyagok, **programcsomagok fejlesztésére** a TÁMOP-3.4.1.A konstrukció keretein belül nyílt és nyílik lehetőség.

Szak- és felnőttképzés

A **szakképzés** rendszerében fennálló –az intézmény-fenntartási rendszerben gyökerező – strukturális problémák kiküszöbölésére jöttek létre a Térségi Integrált Szakképző Központok (TISZK-ek), melyeket a közoktatási törvényben meghatározott⁷³ szakképzéssel összefüggő feladatok végrehajtására közoktatási intézmények fenntartói, a gyakorlati képzés szervezésében részt vevő gazdálkodó szervezetek, és felsőoktatási intézmények hozhattak létre a HEFOP keretében, amikor 16 TISZK jött létre. Ezt követte a szakképzésről szóló 1993. évi LXXVI. törvénynek megfelelő módokon a TÁMOP-TIOP-ból finanszírozott újabb generációs TISZK-ek kialakítása. Az új TISZK-ek rendezett jogi keretek között jöhettek létre, de a törvényi szabályozás utat engedett a különböző mértékű integrációnak (a hatályos szabályozás szerint akár 7 fajta TISZK is jogszerűen működhet). Létrejöttek a TISZK-be tömörült iskolák valóságos integrációján alapuló, egységes irányítású, diverzifikált képzési kínálatot nyújtó intézmények, de támogatást kaphattak és létrejöttek látszólag jogszerű működést, látszólagos integrációt felmutató intézmények is, amelyeknek fenntarthatósága –

⁷¹ Kézdi Gábor – Surányi Éva: Egy sikeres iskolai integrációs program tapasztalatai. Hátrányos helyzetű tanulók oktatási integrációs programjának hatásvizsgálata 2005-2007. Kutatási összefoglaló. Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság. Budapest, 2008. www.biztoskezdet.hu

⁷² Kádár András: A magyarországi romák oktatására vonatkozó jogi szabályozás áttekintése, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet; Kis létszámú, nemzetiségi nyelvet oktató iskolák hatósági ellenőrzése, Oktatási Hivatal, 2010.

⁷³ 1993. évi LXXIX. törvény és az 1993. évi LXXVI. törvény 2.§ (5)

a pályázati program befejeződése után – kérdéses. Jelenleg 85 TISZK ötféle formában működik A TISZK-ek eredeti célja az volt, hogy a költségvetési forrásokkal hatékonyabban gazdálkodó, a gazdaság igényeihez igazodó, diverzifikált képzési struktúrával rendelkező, a munkaerő-piaci keresletre rugalmasan reagálni képes szakképző intézményrendszer alakuljon ki, amely tényleges választási lehetőséget kínál a tanulók számára. További célként fogalmazódott meg, hogy a tartalmi, módszertani fejlesztések megvalósulásával, a foglalkoztathatósághoz szükséges kompetenciák kialakításával és fejlesztésével, a képzési rendszer azokat a naprakész ismereteket adja át, amelyekre a gazdaság igényt tart. A TISZK-ekkel szemben elvárás volt a magas lemorzsolódási arányok csökkentése, a munkaerő-piaci (re)integráció valamint a pályaorientáció elősegítése és a nyomon követés is.⁷⁴

A szakképzési rendszer fő problémája, hogy jelenleg éppen olyan heterogenitás jellemzi, mint az átalakítás előtt, ami csökkenti az átláthatóságot, a koherenciát, erőteljesen megnehezítve a rendszer hatékony szabályozását és működését. A TISZK-ek nagy részének térségi jellege is hiányzik, hiszen létrejöttüket sokkal inkább kapcsolati rendszerek határozták meg, mint a térségi elv.

A hatékony és irányítható intézményrendszer kialakítása érdekében a TISZK-ek szabályozásának módosításra van szükség. Az átalakításnak a költséghatékonyság növelése mellett célja, hogy munkaerő-piaci szempontból relevánsabb képzésszerkezet jöjjön létre, kevesebb lemorzsolódó, a képzésből szakmai végzettség nélkül kihulló fiatal legyen, és egy átláthatóbb, a változásokra, gazdasági igényekre rugalmasabban reagáló szakképzési rendszert érjünk el.

A tudásalapú gazdaság fontos ismérve az új ismeretek átadása, a készségek begyakorlása. Az ismeretátadás helyszíne az iskola, de tanulni nem csak fiatal életkorban szükséges, mert a technikai haladással felgyorsul az ismeretek elavulása, másfelől a felnőtt korban 5-6-szor is szakmát kell váltani. A nemzetközileg egységes módszertan alapján végzett vizsgálatok szerint **házánk felnőtt lakosságának mindössze 9%-a vesz részt oktatásban/képzésben.** Ezzel Magyarország utolsó az unió tagállamai között, ahol a képzésben résztvevők aránya átlagosan 36%-os. A felnőttkori tanulást súlyos aránytalanságok jellemzik. Akiknek a legnagyobb szükségük lenne a tanulásra, azok nem vesznek részt benne: az alacsony iskolai végzettségűek, az idősebbek és a kistelepeleken élők részvétele a felnőttkori tanulásban messze elmarad a szükségestől. Aki nem tanul felnőtt korban, az elveszíti a megszerzett tanulási képességét vagy az iskolában meg sem szerzett ismereteket nem pótolja. A tanulatlan ember esik ki legkorábban a munkaerőpiacról vagy be se tud lépni, ami a szociális-társadalmi problémák felhalmozódásához járul hozzá.

Komoly probléma, hogy a 16 év feletti lakosság 51 %-a még mindig digitálisan írástudatlan. Különösen nagy a lemaradás – az idősek mellett – **a munkanélküliek, a hátrányos helyzetűek, a kistelepeleken élők és alacsony végzettségűek** körében, akiket szinte **csak a felnőttképzés keretében lehet megszólítani.** Az információs társadalom nyújtotta előnyökből való kimaradás tovább mélyíti a társadalmi egyenlőtlenségeket, ezért az IKT eszközök és az ezek segítségével megvalósuló e-Befogadás⁷⁵ megvalósulása segítheti az elmozdulást a gazdasági és a társadalmi életben, hozzájárulhat a földrajzi, társadalmi differenciák csökkentéséhez, kompetenciák fejlesztéséhez, munkakereséshez, a társadalom több szempontból is aktív, kereső tagjává váláshoz. Ezért a felnőttképzés prioritásai között kiemelt helyet kell kapjon a **digitális írástudás fejlesztése.**⁷⁶

⁷⁴ Nemzeti Fejlesztési Terv Humán erőforrás-Fejlesztés Operatív Programjának szakképzést érintő intézkedései. Szakképzési Szemle, 2004. ősz

⁷⁵ Az e-Befogadás (e-Inclusion) az Európai Unió - digitális írástudás növelésre, a digitális társadalomba történő széleskörű befogadásra irányuló - szakpolitikája.

⁷⁶ Digitális Írástudás Akcióterv Monitoring jelentés, 2009.

Ösztöndíj programok

Az általános- és középiskolába valamint a felsőoktatásba járó hátrányos helyzetű és roma tanulók sikerességének elősegítését több állami és magánösztöndíj program is célként tűzte ki.

A legtöbb tanulót segítő tanulmányi ösztöndíjprogram (melyet először az **Magyar Cigányokért Közalapítvány** majd a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány kezelte) kifejezetten roma diákokat céltzott. A programban, mely 2000-ben indult, az utóbbi időben évente átlagosan 32-33 ezer felső tagozatos, középiskolás tanuló és felsőoktatási hallgató részesülhetett⁷⁷.

Az Útravaló Ösztöndíjprogram 2005-ben indult, átfogó célja a hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének elősegítése, a fiatalok továbbtanulásának, szakma-, érettségi- és diplomaszerezési esélyeinek javítása, valamint a természettudományos érdeklődésű tanulók tehetséggondozása. Az Útravaló anyagi és – mentori rendszerén keresztül – szakmai támogatást nyújt 7. és 8. osztályos általános iskolai illetve az elsődleges célcsoportot alkotó középiskolai tanulók számára. Az Útravaló keretein belül három esélyegyenlőségi és egy tehetséggondozó alprogram működik (*Út a középiskolába*, *Út az érettségéhez*, *Út a szakmához* ösztöndíjak, *Út a tudományhoz* alprogram), melyekben folyamatosan mintegy 20.000 tanuló és közel 11.000 mentor-pedagógus vesz részt. A program erőssége, hogy a tanulót nem csak anyagi juttatás, hanem mentor is segíti.

A Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetséggondozó Programjának célja, hogy nagyobb arányban tanulhassanak eredményesen nappali tagozatos, érettségit adó középiskolában a legszegényebb, legképzetlenebb szülők gyermekei. A kiválasztott tanulók egy előkészítő év keretében pótolják különböző hiányosságait, hogy így megfelelő alapokkal folytathassák középiskolai tanulmányaikat olyan középiskolákban (és kollégiumokban), amelyek a felsőfokú továbbtanulásra való felkészítésben a legeredményesebbek között vannak. A program 2000-ben indult, a bevontak száma a 2011/2012-es tanévre 3000 tanulóra, 23 intézményparra (középiskola és kollégium) nőtt.⁷⁸ A 2008-as ÁSZ jelentés szerint az AJTP-ben résztvevő (14-19 éves) diákok 82%-a bekerült a felsőoktatásba, 95%-a jogosítványt, 89%-a ECDL bizonyítványt, 93%-a nyelvvizsgát szerzett.

2004-ben alprogramként jelent meg a **Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Kollégiumi Programja** (AJKP), mely a fenti célt a kollégiumok által alkalmazható eszközrendszer segítségével igyekszik elérni. Az AJKP jelenleg 11 kollégiumban és az azokkal szorosan együttműködő (a 9. évfolyamhoz kapcsolódó előkészítő évet vállaló) érettségit adó középiskolákban működik. A tanulók az előkészítő év után csak a kollégiumi csoportban maradnak együtt, a különböző középiskolákban integráltan folytatják tanulmányaikat. 2012 szeptemberében majdnem 900 tanuló kezdi meg az évet az 5 évfolyamon a az AJKP keretein belül. 2007-ben indult a **Halmozottan Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Kollégiumi – Szakiskolai Programja** (AJKSZP), melyben 2012-ben 605 fő vesz részt. A bevont intézmények (7 kollégium és 13 szakiskola) vállalják, hogy a belépő évfolyamok esetében a tanulók legalább 85 százalékát versenyképes szakmához juttatják. Mindhárom Arany János program jogszabályokban rögzített követelmények szerint, pedagógiai többlettámogatással és szociális jellegű támogatással is segíti a tanulókat.

⁷⁷ A magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértéke és hatékonysága. Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet. 2008.

⁷⁸ www.ajtp.hu

A Felsőoktatási Mentorprogram az Oktatási Minisztérium esélyegyenlőségi stratégiájának részeként 2005 óta működik a hátrányos helyzetű fiatalok felsőfokú tanulmányait elősegítő esélyegyenlőségi programként. A program célja az érintett fiatalok felsőfokú tanintézménybe való bekerülési esélyeinek növelése, a követelmények sikeres teljesítése és a későbbiekben a munkaerőpiacon való elhelyezkedés lehetőségének bővítése.

Fontos megemlíteni a nem állami és uniós forrásokból működő **Romaversitas Alapítvány** tevékenységét, mely 1996-os megalakulása óta körülbelül 200 roma hallgatót segített tanulmányai befejezéséhez. Az elmúlt évek során a program diplomázási aránya több mint 80%⁷⁹.

Következtetések

3.5.1. *Oktatási rendszerünk nem képes megfelelő mértékben csökkenteni a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek családi környezetéből fakadó hátrányait.*

3.5.2. *A roma népesség jelentős iskolai, képzettségi hátrányokkal jellemezhető a többségi társadalomhoz képest. Bár tapasztalható a képzettségi szint emelkedése, ez kevés ahhoz, hogy ennek nyomán csökkenjenek a társadalmi különbségek (időközben a többségi társadalom képzettségi szintje is emelkedik). Fel kell gyorsítani a roma népesség iskolai felzárkózását.*

3.5.3. *A társadalmi, kulturális háttérű oktatási hátrányok annál sikeresebben ellensúlyozhatók, minél korábbi életkorban kezdjük meg a felzárkózás támogatását. Az óvodai felzárkózási programoknak kiemelt jelentősége van a későbbi hátrányok kialakulásának megelőzésében. A hátrányos helyzetű térségekben a hiányzó óvodai kapacitásokat meg kell teremteni.*

3.5.4. *A minőségi oktatási szolgáltatásokhoz való hozzáférés jelentős területi egyenlőtlenségekkel jellemezhető.*

3.5.5. *Az oktatási intézmények között jelentős minőségi különbségek vannak. Épp ott lenne a legnagyobb szükség a legjobb minőségű – a társadalmi hátrányokat érdemben ellensúlyozni képes – szolgáltatásokra, ahol jelenleg a legtöbb hiányosság tapasztalható.*

3.5.6. *Az oktatás szintjein felfelé haladva egyre kevesebb roma tanuló vesz részt a képzésekben. Az iskolai lemorzsolódás fokozottan érinti e népességet.*

3.5.7. *Az alacsony képzettségű fiatalok munkaerőpiacon való elhelyezkedésben kiemelt szerepe van a szak- és felnőttképzésnek.*

⁷⁹ Romaversitas Alapítvány monitoring vizsgálata-Összefoglaló tanulmány, Kurt Lewin Alapítvány 2011. január

3.6. A munkavállaláshoz való hozzáférés

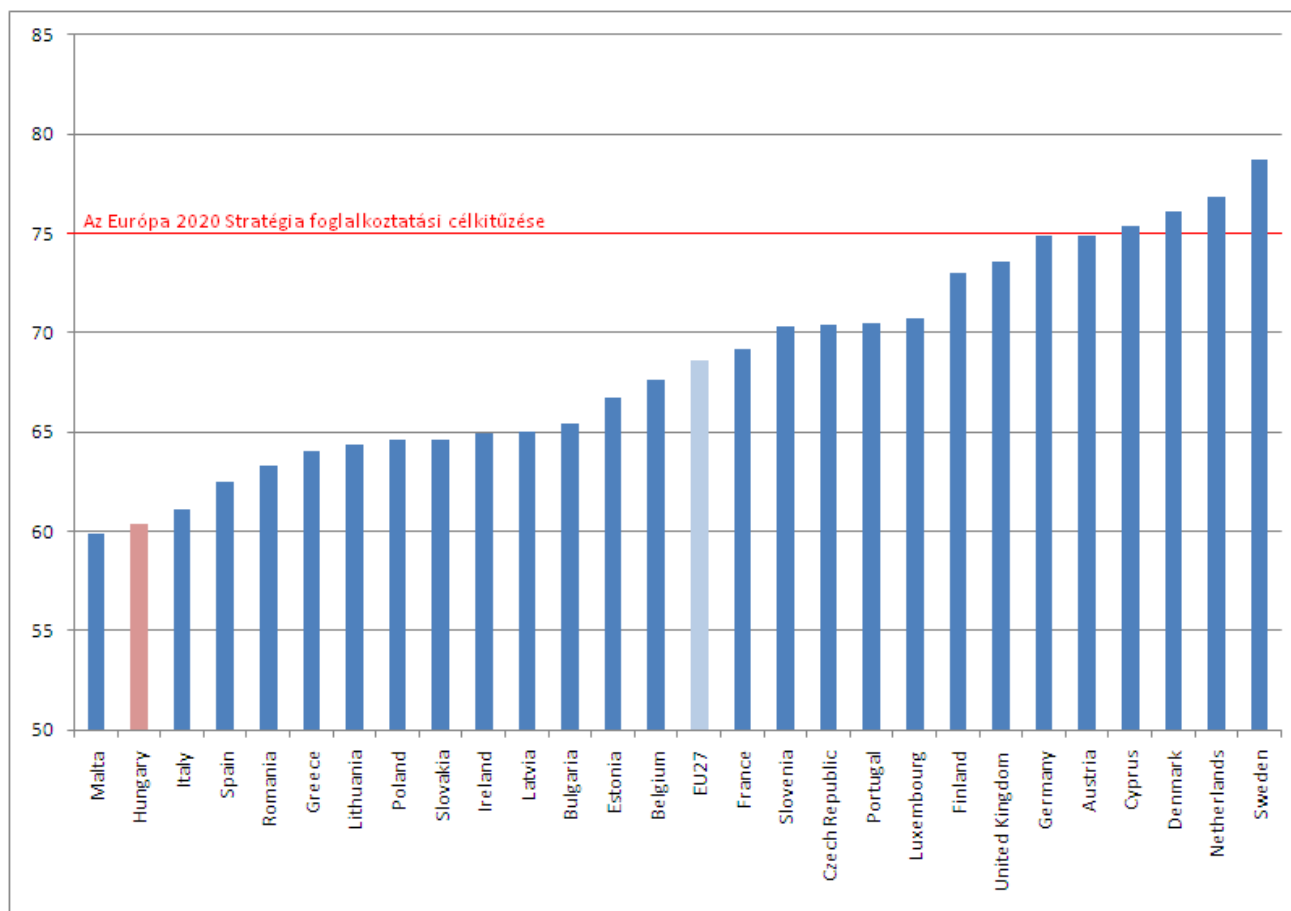
Magyarországon ma jóval kevesebben (kb. 3,8 millióan) dolgoznak, mint ahány munkaképes lakosa van az országnak – szögezi le a Széll Kálmán terv⁸⁰. A stratégiai dokumentum az állam eladósodásának egyik okaként említi az alacsony foglalkoztatottság nyomán keletkező állami bevételkiesést, illetve kiadásokat. Az Új Széchenyi Terv rámutat arra, hogy a foglalkoztatás növelésének elsődleges útja a foglalkoztatottak iránti kereslet növelése, azaz a munkahelyteremtés, a vállalkozások – különösen a kis- és közepes vállalkozások – támogatása. Az alacsony foglalkoztatás gazdasági következményei szoros összefüggésben állnak a társadalmi következményekkel, illetve „költésekkel”.

A magyar munkaerő-piaci helyzet legfontosabb jellemzője a tartósan alacsony munkaerő-piaci részvétel, ami a **kirívóan alacsony foglalkoztatási szintnek**, valamint az **átlagosnál valamelyest magasabb munkanélküliségnek** az eredője.⁸¹ Magyarország az egyik legalacsonyabb foglalkoztatási szinttel rendelkező uniós tagország, hazánknál egyedül Málta rendelkezik alacsonyabb foglalkoztatási mutatóval az Európai Unióban. Az elmúlt évben az EU27 átlagot kissé meghaladó mértékben csökkent a foglalkoztatás, míg a munkanélküliség tekintetében az átlagnál erőteljesebb romlás volt tapasztalható. Ezzel együtt a magyar munkaerőpiac a válság munkaerő-piaci hatásai, illetve a főbb mutatók romlása tekintetében az unió középmezőnyében helyezkedik el.

⁸⁰ Széll Kálmán Terv. Összefogás az adósság ellen. 16. o.

⁸¹ A foglalkoztatási szint az EUROSTAT adatai szerint 2010-ben a 20-64 éves népesség körében Magyarországon 60,4%; míg a munkanélküliségi ráta 11,2 %-os volt

A 20-64 éves népesség foglalkoztatási rátája az Európai Unió országaiban, 2010.



Forrás: EUROSTAT, Statistics database, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

A gazdasági válság hatására – a korábbi stagnálást követően – romlott a munkaerő-piaci helyzet Magyarországon. Az elmúlt két évben az EU27 átlaghoz hasonló mértékben csökkent a foglalkoztatás, míg a munkanélküliség tekintetében az átlagnál erőteljesebb romlás volt tapasztalható. Ezzel együtt a magyar munkaerőpiac a válság munkaerő-piaci hatásai, illetve a főbb mutatók romlása tekintetében az unió középmezőnyében helyezkedik el.

A munkanélküliségi ráta, valamint a regisztrált álláskereső számának csökkenése, illetve a foglalkoztatási ráta növekedésének újbóli beindulása 2011. év első felében arra enged következtetni, hogy a mélypontra már túllendült a magyar munkaerőpiac. Ezzel kapcsolatban ugyanakkor továbbra is óvatosságra intenek azok a közösségi és hazai elemzések, melyek a foglalkoztatás-bővülés (illetve munkahelyteremtés) nélküli gazdasági növekedés jelenségét prognosztizálják.

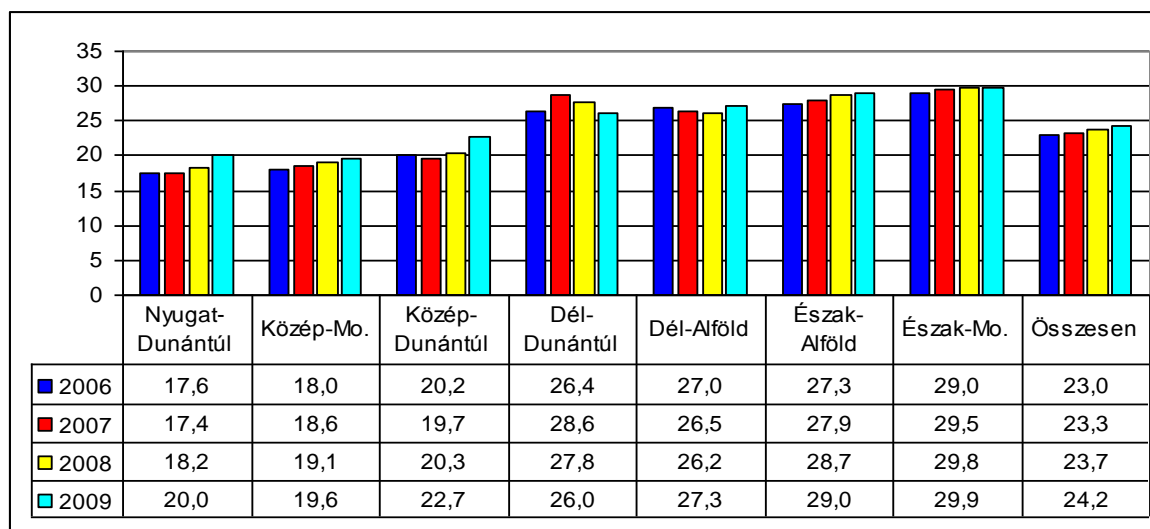
A szegénység kialakulása és fennmaradása – egyéb iskolázottsági és szociológiai tényezők mellett – **a foglalkoztatottság hiányára vezethető vissza.** Ez a megállapítás ugyanakkor fordítva is igazolható: **a hátrányos helyzetűek munkaerő-piaci belépésének esélye erősen korlátozott.** Magyarországon a foglalkoztatási rátában tartós emelkedést nem sikerült elérni, a hazai foglalkoztatási ráta európai összehasonlításban rendkívül alacsony, 55 %. A magyar munkaerőpiacot jellemző alacsony foglalkoztatási ráta elsősorban az **alacsony iskolai végzettséggel rendelkező népesség** magas inaktivitására vezethető vissza, amely mindkét nemnél és a munkaerőpiacon egyébként legaktívabbnak számító középkorostállyal is megfigyelhető. A kilencvenes évek elején a nagyvállalati szektorból kiszorult, alacsony képzettségű munkavállalók munkaerő-piaci helyzete nem

javult az utóbbi években, jelentős részük nem dolgozik, vagy munkahelye instabil, bizonytalan. Magyarországon a 15–64 éves alapfokú iskolai végzettségűeknek csak 25,9%-a minősült foglalkoztatottnak 2010-ben, míg az EU-27 átlaga 45,1% volt. Ennél jóval kisebb a foglalkoztatási ráta elmaradása a középfokú végzettséggel rendelkezők esetében (Magyarország: 61,1%; EU-27: 68,4%) és csak csekély különbség érzékelhető a felsőfokú végzettségűek hasonló adatai között (Magyarország: 77,8%; EU-27: 82,3%). Ezekből az adatokból egyértelműen következik, hogy a társadalmi felzárkózást segítő foglalkoztatási, szociális és oktatási/képzési beavatkozások célcsoportjait elsősorban az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők alkotják.

A foglalkoztatás szempontjából hátrányos helyzetűek közé sorolhatók továbbá az **idősebb**, nyugdíj előtt álló korosztályok, **a gyermekvállalást követően a munkaerőpiacra visszatérő nők**, valamint a **megváltozott munkaképességű** és fogyatékos emberek. Alacsony továbbá a 15–24 éves korosztály munkaerő-piaci részvétele is. A **fiatalok** távolmaradását főként az oktatási, képzési idő meghosszabbodása indokolja, ugyanakkor jelentősen megnőtt az iskola befejezése utáni munkahelykeresés ideje is, a tanulás melletti rendszeres munkavégzés pedig továbbra sem tekinthető tipikusnak.

Jelentősek **a foglalkoztatás területi egyenlőtlenségei**. A foglalkoztatási ráta a Közép-magyarországi régióban a legnagyobb, második és harmadik helyen a Nyugat-dunántúli régió, illetve a Közép-dunántúli régió található. A legrosszabb foglalkoztatási helyzettel Észak-Alföld és Észak-Magyarország rendelkezik.

Foglalkoztatott nélküli háztartásban élők aránya régióként és összesen, 2006–2009, %



Forrás: Gyermekes és gyermektelen családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009. KSH, 2011. Kézirat

A fent felsorolt problémák különösen erőteljesen, kumulálva jelentkeznek a munkaerő-piaci szempontból leghátrányosabb helyzetű **roma népesség** esetében. A rendszerváltást követő gazdasági átalakulás különösen súlyosan érintette azokat az ágazatokat, amelyek nagy arányban foglalkoztattak romákat, így ők tömegesen veszítették el állásukat (egyes becslések szerint az 1990-es évek elején romák által betöltött munkahelyek 55%-a szűnt meg, szemben az összes munkahely 33

százalékával).⁸² Többségük később sem tudott visszatérni a munkaerőpiacra, foglalkoztatásuk problémája tartóssá vált, a nehézségek pedig tovább öröklődtek. A szakterületi politikák nem voltak képesek kivezető utakat mutatni a kialakult csapdahelyzetekből. A cigány népesség foglalkoztatási szintje kevesebb mint fele, munkanélküliségi rátájuk három-ötszöröse a nem cigány lakosságénak. A *Central European Management Intelligence* (CEMI) 2006-os elemzése szerint bár a romák a népesség kb. 7%-át alkotják, a foglalkoztatottaknak csak kb. 2–2,5%-a roma (75-90 ezer fő), a regisztrált munkanélkülieknek viszont 25-30%-a (100-130 ezer fő).⁸³ Az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének kisebbségi megkülönböztetést vizsgáló kutatása⁸⁴ alapján a magyarországi romákat érinti leginkább a munkaerő-piaci diszkrimináció az Unióban. Az elmúlt 5 évben 68, az utóbbi 12 hónapban 47%-uk érezte úgy, hogy munkakeresés közben negatív diszkriminációnak volt kitéve. A roma népességet sújtó problémák hosszú évek óta megoldatlanok; iskolázottsági, foglalkoztatottsági elmaradásuk pedig évtizedekre konzerválódott.

A roma népesség és a hátrányos helyzetű területek lakossága, mely túlnyomórészt falusias környezetben él, a rendszerváltozást követően nem vehetett részt a mezőgazdaságban végezhető, nagy élők munkát igénylő foglalkoztatásban, mert a mezőgazdaságban eddig a gépesített nagyüzemi termelésre helyeződött a hangsúly. Az ország kiváló mezőgazdasági adottságai ellenére eddig nem volt kitűzött cél a falusi lakosság részére az élelmiszer-önellátás, a helyi termelés és a helyi fogyasztás összekapcsolása (pl. a közétkeztetésben). Emiatt komoly élők munka-igényes foglalkoztatási lehetőségtől esett el a lakosság, bár ez még a hátrányos helyzetű falusi környezetben is munkát biztosíthatott volna.

Az alacsony foglalkoztatottság problémájára eddig nem születtek hathatós és hosszú távú megoldások. **A foglalkoztatási szint tartós javítását a foglalkoztatási programok önállóan nem képesek biztosítani: új, versenypiaci, fenntartható munkahelyekre van szükség, ehhez pedig „csak és kizárólag a vállalkozókön keresztül vezet az út”.**⁸⁵ A kormányzat elsődleges gazdaságpolitikai prioritása, hogy tíz év alatt egymillió új és adózó munkahely jöjjön létre Magyarországon, ez pedig csak a hazai gazdaság- és foglalkoztatáspolitikai, valamint hosszabb távon az oktatási, képzési, szociális és egészségügyi politikák összehangolt, hatékony és célzott működtetésével lehet elérni.

Következtetések

3.6.1. A magyar munkaerő-piaci helyzet legfontosabb jellemzője a tartósan alacsony munkaerő-piaci részvétel, ami a kirívóan alacsony foglalkoztatási szintnek, valamint az átlagosnál valamelyest magasabb munkanélküliségnek az eredője.

3.6.2. A hátrányos helyzet kialakulása és fennmaradása – egyéb iskolázottsági és szociológiai tényezők mellett – a foglalkoztatottság hiányára vezethető vissza. Ez a megállapítás ugyanakkor fordítva is igazolható: a hátrányos helyzetűek munkaerő-piaci belépésének esélye erősen korlátozott.

3.6.3. A foglalkoztatottság növelése a társadalmi felzárkózás kulcseleme. Az alacsony iskolai végzettségű munkanélküliek számára célzott programokkal kell elérhetővé tenni a munkába álláshoz szükséges munkaerő-piaci szolgáltatásokat, foglalkoztatási támogatásokat, a szak- és felnőttképzési programokon keresztül a képzettség megszerzésének lehetőségét

⁸² *Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Programiroda: Cigánynak lenni Magyarországon, 2002.*

⁸³ *Central European Management Intelligence (CEMI): Makro egyensúly és gazdasági növekedés, 2006.*

⁸⁴ *Európai Alapjogi Ügynökség, Tanulmány az európai uniós kisebbségekről és megkülönböztetésről: Jelentés a fő eredményekről, 2009.*

⁸⁵ *Új Széchenyi Terv. A talpra állás, megújulás és felemelkedés fejlesztéspolitikai programja. 2011. január. 19. o.*

3.6.4. *A foglalkoztatási és gazdaságfejlesztési programokban el kell kerülni a „lefölözést”, az intézkedéseknek el kell érniük a leghátrányosabb helyzetű társadalmi csoportokat is. A gazdaságfejlesztési és a munkahelyteremtést szolgáló intézkedések célcsoportjának meghatározásakor tekintettel kell lenni a munkaerő-piaci egyenlőtlenségekre: minden régióban és a teljes képzettségi spektrumon kell foglalkoztatási lehetőséget biztosítani a hátrányos helyzetű rétegek – köztük a romák – munkához juttatása érdekében.*

3.6.4. *Komplex beavatkozásokra van szükség. A halmozódó hátrányok felszámolásához összehangolt, a gazdaságra, a közlekedési viszonyokra, az oktatásra, az egészségügyre, a lakhatási feltételekre és a szociális szolgáltatásokra egyszerre kiterjedő intézkedésekre, komplex térségi fejlesztési programokra és antidiszkriminációs intézkedésekre van szükség, elsősorban az ország romák által sűrűn lakott falusi válságövezeteiben.*

3.7. Az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés

Az ország népességének általános egészségi állapota is meglehetősen kedvezőtlen képet mutat. A helyzet közismert jellemzője, hogy Magyarországon **a születéskor várható átlagos élettartam mutató lényegesen elmarad még a szerény gazdasági teljesítmény alapján elvárható értéktől is.** E mellett az általánosan kedvezőtlen helyzet mellett különösen súlyos problémát jelentenek az egészségi állapotban tapasztalható jellemző **területi különbségek**, melyek pontosan követik a társadalmi-gazdasági különbségeket.⁸⁶

A egészségügyi ellátásban a társadalmi hátrányok szempontjából **az alapszolgáltatások hiányosságai jelentik a legegységibb hozzáférési problémákat.** Az utóbbi időszakban az alapszolgáltatásokat tekintve a népességszám csökkenése ellenére romlott az ellátottság mutatója. A szegmentált ellátórendszert jellemző adat, hogy az orvosok lakosságszámhoz viszonyított száma Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a legalacsonyabb (még annak ellenére is, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megye mellett itt történt a legszámottevőbb javulás).

A 46/2003. (IV.16.) OGY határozat szerint működő **Nemzeti Népegészségügyi Program** fő fókusza a **népegészségügyi célú, célzott szűrővizsgálatok** bonyolítása. Az intézkedések között ugyan megjelennek a kifejezetten hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat érintő intézkedések, pl. iskolai felvilágosító, nevelő programok, ám ezek mennyisége, szervezettsége nem elegendő ahhoz, hogy a területen szükséges változások elinduljanak.

A 2005-ben készült „**Közös kincsünk a gyermek**” **Nemzeti Csecsemő- és Gyermekegészségügyi Program** megállapítja, hogy **komoly egyenlőtlenségek vannak a gyermekek egészségi állapotában és az egészségügyi ellátásokhoz való hozzáférésükben** is. Ezért nagyrészt a szociális tényezők a felelősek. A gyermekeket érintő halálozások és egészségi problémák 30–50 %-a összefüggésben van a szülők hátrányos társadalmi-gazdasági helyzetével. Az egészségfejlesztés az élet első éveiben a leghatékonyabb, de a jó egészség már a fogantatás előtt megalapozódik.

A WHO Regionális Bizottsága által 2005-ben elfogadott *Európai Stratégia a Gyermekek és Serdülők Egészségéért és Fejlődéséért* című dokumentum leszögezi: „**A gyermekek jó egészségi állapota a prenatális kortól a serdülőkorig a társadalmi és a gazdasági fejlődés egyik erőforrása**, míg megromlott egészségük és elégtelen fejlődésük megsokszorozódó és tovagyűrűző egyéni, családi és társadalmi-gazdasági károkat okoz. Rosszabb szellemi és társadalmi fejlődésük egy életre hátrányos helyzetbe hozhatja őket, mely örökség gyakran a későbbi generációkat is sújtja.”

Ideális helyzet az lenne, ha minden terhesség tervezett terhesség lehetne, és minden gyermek tervezett gyermekként jönne a világra. A terhesség-megszakítás nagy mértékben jelen van a hátrányos helyzetű családok, nők életében. Az ÁNTSZ Országos Tisztiorvosi Hivatalának adatai szerint 2010-ben a Családvédelmi szolgálatnál megjelent kérelmezők 45 százaléka nem tudott védekezni a nem kívánt terhesség ellen a fogamzásgátló eszközök magas ára miatt, így a terhesség-megszakítást használják a fogamzásgátló módszerek helyett.

A nem tervezett, nem akart terhesség a perinatális és a csecsemő mortalitás jelentős rizikófaktor. Ugyanez igaz a **tinédzser-terhességekre** is. A fiatal anyák újszülöttjei nagyobb valószínűséggel születnek koraszülöttként, kisebb súllyal. Az alacsony születési súly megnöveli az egészség-károsodás rizikóját újszülött korban és később is.

⁸⁶ Ádány Róza: A magyar lakosság egészségi állapota, különös tekintettel az ezredforduló utáni időszakra. Népegészségügy / 86. évfolyam 2. szám

A koraszülöttek aránya Magyarországon **8,4% (KSH 2009.)**, ami az uniós átlag felett van, és közel kétszerese az észak-európai országok arányszámának. A koraszülés csak részben vezethető vissza egészségi **okokra**, nagyobb szerepe van az **anyák iskolázottságának, rossz életkörülményeinek, egészségtelen életmódjának.**

Koraszülöttek (kis súlyú élveszülöttek) aránya régióként, településnagyság, az anya iskolai végzettsége és születési súly szerint (%) (KSH)

	2006	2007	2008	2009
<i>Összesen</i>	8,3	8,2	8,3	8,4
Régió				
Közép-Magyarország	7,7	7,2	7,2	7,2
Közép-Dunántúl	7,4	7,7	7,6	7,3
Nyugat-Dunántúl	7,2	6,8	7,6	7,8
Dél-Dunántúl	8,4	9,0	8,7	9,4
Észak-Magyarország	10,0	10,3	10,1	10,3
Észak-Alföld	9,6	9,7	9,6	9,9
Dél-Alföld	7,7	7,6	8,2	7,8
Településnagyság				
0–999	9,6	10,0	10,7	9,9
1000–1999	9,4	9,6	9,6	9,7
2000–4999	8,8	9,5	9,3	9,1
5000–9999	8,6	8,2	8,5	8,9
10 000–19 999	7,9	8,0	7,5	7,8
20 000–49 999	7,7	7,7	7,9	8,2
50 000–x	7,9	7,2	7,3	7,5
Anya iskolai végzettsége				
Alapfokú vagy alacsonyabb	13,5	14,1	14,0	13,9
Középfokú érettségi nélkül	8,1	8,0	8,3	8,1
Középfokú érettségivel	6,8	6,7	6,8	7,1
Felsőfokú	5,9	5,6	5,7	6,1
Születési súly				
< 1500 gramm	1,3	1,4	1,3	1,4
1500–2500 gramm	7,0	6,8	6,9	7,0

Forrás: Gyermek és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009. KSH, 2011. Kézirat

A **csecsemőhalandóság** is komoly összefüggést mutat a területi hátrányokkal, és az anya iskolai végzettségével. A csecsemőhalálozás nemcsak az egészségügy fejlettségének mutatója, hanem az egyik legjelentősebb társadalmi-gazdasági fejlettségi mutató is.

Csecsemőhalandóság régiók, településnagyság és az anya iskolai végzettsége szerint (ezrelék)(KSH)

	2006	2007	2008	2009
<i>Összesen</i>	5,7	5,9	5,6	5,1
Régió				
Közép-Magyarország	5,1	4,9	4,9	3,5
Közép-Dunántúl	5,4	6,4	5,3	4,4
Nyugat-Dunántúl	4,9	5,4	4,4	5,4
Dél-Dunántúl	5,4	6,5	4,6	5,0
Észak-Magyarország	9,0	9,5	8,8	8,1
Észak-Alföld	5,3	5,2	4,6	5,6
Dél-Alföld	5,2	5,2	6,9	6,1
Településnagyság				
0–999	8,5	9,2	8,4	5,8
1000–1999	5,3	6,7	6,2	7,0
2000–4999	6,1	6,6	6,3	6,3
5000–9999	6,5	5,6	5,7	5,6
10 000–19 999	6,4	6,0	4,2	4,4
20 000–49 999	4,2	4,8	6,0	5,5
50 000–x	5,1	5,2	4,8	4,0
Anya iskolai végzettsége				
Alapfokú vagy alacsonyabb	10,7	12,2	9,4	10,1
Középfokú érettségi nélkül	5,9	5,0	5,5	4,4
Középfokú érettséggel	4,4	4,3	4,5	4,3
Felsőfokú	2,9	3,4	3,8	3,0

Forrás: Gyermek és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009. KSH, 2011. Kézirat

A **fiatalkori terhességek** társadalmi hátrányok általi jelentős meghatározottságát jellemzi, hogy ezek aránya Észak-Magyarországon több mint háromszor akkora, mint a Nyugat-Dunántúlon.

Fiatalkori terhességek aránya régiók, településnagyság és az anya életkora szerint (ezrelék) (KSH)

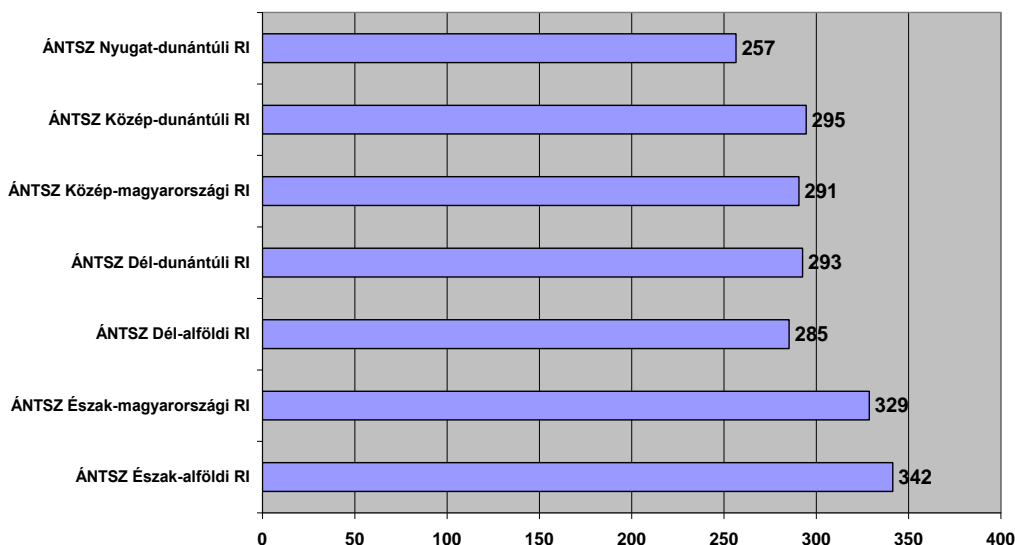
	2006	2007	2008	2009
<i>Összesen</i>	21,8	21,6	22,9	22,5
Régió				
Közép-Magyarország	15,9	15,9	17,4	16,9
Közép-Dunántúl	15,7	16,2	17,2	16,2
Nyugat-Dunántúl	12,6	13,2	14,8	14,5
Dél-Dunántúl	26,1	25,6	25,8	26,2
Észak-Magyarország	35,9	35,1	38,2	38,4
Észak-Alföld	29,5	28,8	30,0	29,2
Dél-Alföld	17,0	17,3	17,4	16,6
Településnagyság				
0–999	34,0	34,5	35,4	34,1
1000–1999	28,9	29,4	33,8	32,8
2000–4999	27,3	27,7	28,5	27,9
5000–9999	24,6	24,2	24,3	23,5
10 000–19 999	22,8	21,7	21,5	21,3
20 000–49 999	19,1	18,4	20,3	20,1
50 000–x	14,2	13,9	15,2	15,0
Nő életkora				
–14	4,9	5,3	5,7	5,3
15–17	27,4	26,8	28,3	27,9

Forrás: Gyermekes és gyermekes családok helyzetének jellemzői Magyarországon, 2006–2009. KSH, 2011. Kézirat

A **házi gyermekorvosi** ellátottságra jellemző, hogy ahol a népesedési adatok alapján nagy szükség lenne a gyermekorvos működésére, ott a hálózat hiányos, vagy egyáltalán nincs. Ahol a legnagyobb arányban élnek halmozottan hátrányos helyzetű, köztük roma gyermekek, alacsonyabb a 10 ezer gyermekre eső gyermekorvosi praxisok száma, így pl. a Közép-magyarországi régióban közel kétszer olyan magas, mint Észak-Magyarországon.

A **védőnői hálózat** 90 éves hagyománnyal rendelkezik, és nagyon komoly szerepe van a prevencióban. A hátrányos helyzetű térségek színvonalas, hatékony védőnői ellátását nagyban hátráltatja, hogy sok betöltetlen állás van. Az Észak-alföldi régióban például 2007-ben az állások 10%-a nem volt betöltve, illetve számos körzetet tartós helyettesítéssel tudnak csak ellátni. Emiatt a jogszabályban megengedettnél (250 fő) lényegesen magasabb a hátrányos helyzetű régiókban az egy védőnői állásra jutó ellátottak száma. Az említett, legnagyobb mértékű hiányok mellett a **védőnői „hiány” országos probléma.**

**Egy betöltött területi védőnői állásra jutó ellátandók számának alakulása
(OSZMK, 2007. december 31.; OEP, 2008. szeptember)**



Az egészségügyet érintő összetett probléma kezelésekor fontos figyelembe venni azt is, hogy az Alapjogi Ügynökség kutatása szerint⁸⁷ az elmúlt egy évben a magyar romák 18 %-a tapasztalt hátrányos megkülönböztetést az egészségügyben.

A roma lakosság körében az egészségi állapot terén is tapasztalható a más kutatásokban is jelzett depriváció és a nagyon kedvezőtlen egészségügyi mutatók. Az ország átlagát jellemző mutatók alatti értéket találhatunk a legtöbb téren: a 19 éves kor feletti roma népesség 66,3 %-a szenved valamilyen betegségben, 16,1 %-a egynél több betegségben, illetve 23 %-a egyszerre 3 vagy több betegségben. **A leggyakrabban előforduló 20 belgyógyászati betegségcsoport nagyobb részében a romák betegsége aránya legalább kétszerese a teljes népességnek** (pl. daganatos megbetegedések), hatban több mint ötszöröse (pl. asztma, gyomor megbetegedései), és háromban (látáskárosodás, vashiányos vérszegénység, tüdő fertőző megbetegedései) több mint tízszerese.⁸⁸ A magasabb arányú megbetegedések is igen jelentős mértékben hozzá járulnak ahhoz, hogy a romák között - 15,4 % - roppant magas a megváltozott munkaképességűek, a rokkantnyugdíjasok aránya.⁸⁹

A rizikófaktorok közül **a dohányzás:** a roma lakosság 77,4 %-a dohányzik szemben az összlakosság 31,4 % - val, a **magas vérnyomás:** a roma lakosság 87 %-a szenved magas vérnyomásban szemben az összlakosság 32 %-ával, valamint **táplálkozási problémák,** és a **prevenációs tevékenységek hiánya** egyértelműen az egészségi állapotot befolyásoló tényezőnek bizonyulnak.⁹⁰ Egy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében végzett kutatásban a következőket állapították meg: az aktív dohányzás és a környezeti dohányfüsttartalom szignifikánsan gyakoribb a romák, mint a nem romák között. A romák több mint kétharmad részben 18 éves kor alatt gyújtott rá az első cigarettára, a nem romák között ennek aránya csupán 50%. Nagyon korai kezdet (12 éves kor alatt) a romák között 14,9%-ban fordult elő, szemben a nem romák 2,5%-ával. Kivétel nélkül mindenki dohányos volt valamikor a

⁸⁷ Európai Alapjogi Ügynökség, Tanulmány az európai uniós kisebbségekről és megkülönböztetésről: Jelentés a fő eredményekről, 2009.

⁸⁸ Babusik Ferenc, Az esélyegyenlőség korlátai Magyarországon. L'Harmattan Kiadó, 2005. 60-90. o.

⁸⁹ Babusik Ferenc, A szegénység csapdájában. Delphoi –Consulting, 2004. 3-4. o.

⁹⁰ Egészségfelmérés, 2009. KSH valamint Roma lakosság egészségügyi állapot kutatás, 2009. Eduinvest. 29. o.

korábbi években, aktuálisan a romák között kétharmad, a nem romák között 50% volt a dohányzók aránya. Tízből csak egy roma nő döntött úgy, hogy nem dohányzik a várandósság alatt, míg a nem romák kétharmada. Végül, a romák két és félszer gyakrabban voltak kitéve környezeti dohányfüstártalomnak, elsősorban a férj/élettárs otthoni dohányzása miatt.⁹¹

Tapasztalatok szerint a romák az ingyenes ellátást (64,2 %-uk soha nem vagy ritkán) sem veszik igénybe,⁹² mely legtöbbször a rossz anyagi és szociális körülményekből adódik: nincs módjukban elutazni, elmenni a szűrővizsgálatokra, nem tudják megfizetni a gyógyszereket, stb. A hátrányos helyzetű családok elsődleges szempontja nem az egészségük megőrzése vagy netán a prevenció a betegségek megelőzésében, hanem sajnos sokkal lényegesebb az elemi mindennapi létfenntartás.

Következtetések

3.7.1. Az egészségügyi ellátásokat jelentős területi egyenlőtlenségek jellemzik. Az alapszolgáltatások az egyéb társadalmi, gazdasági szempontokból is leghátrányosabb helyzetű területeken a legkevésbé elérhetők.

3.7.2. A népegészségügyi intézkedések nem érik el megfelelő mértékben a leghátrányosabb helyzetű társadalmi csoportokat.

3.7.3. A gyermekek egészségi állapota szoros összefüggésben van a szülők társadalmi helyzetével. A hátrányos helyzetű gyermekek egészségének javítására, megőrzésére célzott programok szükségesek.

3.7.4. A hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat különösen sújtják a terhességmegszakítással, korai terhességgel, illetve koraszüléssel összefüggő, magzati és csecsemőkori egészségi problémák.

3.7.5. A cigány lakosság körében az egészségi állapot terén is tapasztalható az ország átlagától eltérő, nagyon kedvezőtlen, mutatók alatti értékek.

91 Koraszülő roma és nem roma nők összehasonlítása Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei adatok alapján, Balázs Péter, Kristie L. Foley, Rákóczi Ildikó, Grenzer Andrea.

92 Roma lakosság egészségügyi állapot kutatás, 2009. Eduinvest. 29. o.

3.8. A lakhatáshoz és az alapvető szolgáltatásokhoz való hozzáférés

A magyarországi lakásviszonyok jellemző problémái a közmű, illetve lakáshitel tartozások, a (szociális) bérlakások alacsony aránya, illetve hiánya, valamint a rendkívül súlyos lakhatási problémák területi koncentrációja, a lakókörnyezetet is meghatározó szegregáció.⁹³

A lakás, lakhatás költségeinek fedezésével kapcsolatos problémákat kiemelt kérdésként kezeli az Európa 2020 Stratégiához kapcsolódó Nemzeti Reform Programunk is. A háztartások szegénységi mutatóit, illetve a gyermekszegénységet tekintve kiemelt jelentősége van a lakáshitel, illetve rezsiköltségek emelkedő terheinek. A lakhatás biztonságának megrendülése a gazdasági válság körülményei között az alsóbb jövedelmi csoportokhoz sorolható széles rétegek számára lehet a szegénység legsúlyosabb formáihoz vezető út kezdete.

A kétezres évek eleje óta gyakorlatilag megduplázódott az áram-, a gáz- és a távhőszolgáltatók felé tartozók száma. Kutatási adatok⁹⁴ szerint 2003-ban mintegy 596 ezer ember volt adós különböző összegekkel, 2009-ben ez a szám már 1 129 ezer volt. Az áramhátralékosok 66 százalékkal vannak többen, mint korábban, a gáztartozással rendelkezők száma pedig közel a hétszeresére emelkedett. Erre a jelentős emelkedésre a gáz árának növekedése lehet a magyarázat: ez 2003 és 2009 között a háromszorosára nőtt. Noha az egy főre jutó tartozás alig több mint 30 e Ft, jelentősen nőtt azok száma, akiknek lejárt tartozása három-hat hónapos.

A hátralék felhalmozódásának megakadályozását célozza a lakásfenntartási támogatás, csak hogy a lakásfenntartási támogatást kevés helyen nyújtják természetben, így a készpénz belefolyik a családi kasszába, és „általános jövedelem-kiegészítésként funkcionál”.

A szociális törvény rendelkezik az adósságkezelési szolgáltatásról, amely akkor nyújt segítséget, ha már összegyűlt egy nagyobb összegű díjhátralék. A törvény csupán a 40 ezer lakos feletti városok számára teszi kötelezővé e szolgáltatást, a többi településen a képviselő-testületre bízzák a döntést. Ennek következtében a települések mindössze 4–5 százalékában érhető el ez a szolgáltatás.

A hátrányos helyzetben élőknek jelentene segítséget az előre fizetős mérőberendezések (kártyás órák) felszerelése. A szolgáltatók nem érdekeltek ezek felszerelésében, ezért ezeknek az eszközöknek a száma alig néhány százra tehető.

Az utóbbi évtizedek egyik legalapvetőbb lakáspolitikai problémája a (szociális) bérlakások hiánya. Az önkormányzati bérlakások aránya a 90-es évek eleji 22%-ról 4%-ra csökkent, a magántulajdonú bérlakások aránya kb. 4%.⁹⁵ A deviza alapú lakáshitelek problémájának meghatározó oka, hogy megfelelően kiterjedt, legális bérlakáspiac híján sokan kényszerülnek erejükön felül saját lakást vásárolni. A megfelelő színvonalú lakáshoz jutás megfizethetősége az átlagos helyzetű, szülői-rokoni segítségre nem számító családoknak is komoly gondot jelent. Ennek ellenére Magyarországon a saját tulajdonú lakások aránya a legmagasabbak közé tartozik Európában, 90 százalék fölötti az arány. A lakásállomány 10-12%-a substandard színvonalú, komfort nélküli, félkomfortos, vagy szükséglakás. Legkevesebb 284.269, legfeljebb 315.085 ember él szegregált lakókörülmények között, az ország

⁹³ E problémákat érintő stratégiatervezet a Nemzetgazdasági Minisztérium Otthonteremtési stratégiája. Szakmai vitairat, 2011. május.

⁹⁴ Herpai Balázs: A lakossági díjhátralékok alakulása egy felmérés tükrében. Esély – Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, 2010/6.

⁹⁵ NEFMI Szociális, Család- és Ifjúságügyért Felelős Államtitkárság: az utcai hajléktalanság kérdésével összefüggő Rövid- és Középtávú Intézkedési Terv

lakosságának mintegy három százaléka.⁹⁶ A hajléktalansággal és a lakhatási kirekesztettség más formáival (pl. önkényes lakásfoglalás, jogcím nélkül lakók) érintettek, illetve veszélyeztetettek problémáira jelenleg szintén nincs hathatós, a piaci kudarcokat enyhíteni képes szakpolitikai válasz. Az Új Széchenyi Terv Otthonteremtési program fejezete⁹⁷ külön hangsúlyt helyez a bérlakások arányának növelésére, ezen belül említi a (közösségi vagy) szociális bérlakásépítést. A Kormány a lakhatásból való kizáródás megelőzésére és a kezelésére rövid- és középtávú intézkedési tervet dolgoz ki.⁹⁸

Az utóbbi évek jelentős, lakhatási, települési, térségi hátrányokat kezelni hivatott programja volt az ún. **telep-program**. Ennek célja a szegregált lakókörnyezetben élők életkörülményeinek javítása, társadalmi integrációjának erősítése volt. A fejlesztések az ún. térségi, települési szegregátumokra irányultak. Ezek meghatározására, azonosítására több módszertani megközelítés is használatos.

Az utóbbi évek **szegregátumokra** irányuló vizsgálatai eltérő képet mutatnak: 500 és több mint 1660⁹⁹ közötti szegregátumról¹⁰⁰ számolnak be. Az 1663 szegregátumról szóló tanulmány állításai alapján a települések negyedében tapasztalható településen belüli lakóhelyi szegregáció. **A szegregátumok mintegy kétharmada települések szélén** helyezkedik el. A telepek **14%-a településhatáron kívül található** (átlagosan 3,8 km távolságra). Körülbelül 26 ezer ember él ilyen helyeken. A mintában szereplő telepek közül 17-ben se közkifolyó, se közvilágítás nincs, ezek 64,7%-a külterületen található. Az ilyen körülmények nagyon komoly veszélyt jelentenek az egészségre, és az elszigeteltség hatásait leszámítva is teljesen ellehetetlenítik az integrációt.

⁹⁶ Domokos Veronika (2010): Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastrukturális állapotának elemzése

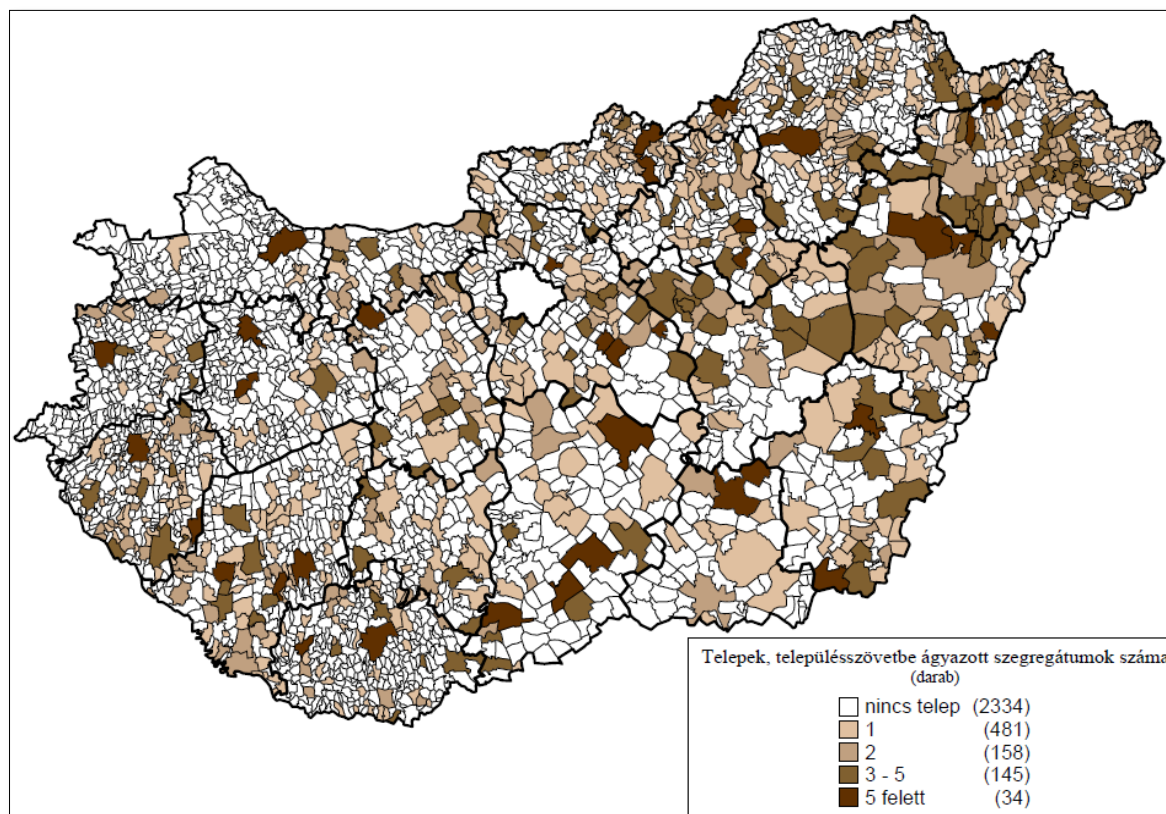
⁹⁷ Új Széchenyi Terv. A talpra állás, megújulás és felemelkedés fejlesztéspolitikai programja. 182. o.

⁹⁸ NEFMI Szociális, Család- és Ifjúságügyért Felelős Államtitkárság: az utcai hajléktalanság kérdésével összefüggő Rövid- és Középtávú Intézkedési Terv

⁹⁹ Domokos Veronika (2010): Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastrukturális állapotának elemzése

¹⁰⁰ Szegregátumnak tekintik azokat a városi területeket, amelyeken a KSH 2001-es adatai szerint az aktív korú [15-59 év közötti] lakosok legalább 50%-a nem rendelkezik rendszeres munkajövedelemmel, illetve legmagasabb iskolai végzettsége nem haladja meg a 8 osztályt. A 2000 lakos alatti települések esetében: a helyi vélekedés alapján szegény- vagy cigánytelepnek, cigánysornak tartott valamennyi, a település legszegényebb lakosai által egy tömbben lakott leromlott állapotú településrész

Telepek, szegregátumok száma és elhelyezkedése



Forrás: Domokos Veronika (2010): Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastrukturális állapotának elemzése. Kézirat

A 2005–2009 között 48 településen (mintegy 3,5 Mrd forintból) valósultak meg **telepprogramok**. Ezek értékelése¹⁰¹ alapján bár a programok komplexitásra törekedtek, az **egységes programszerkezet hiánya** és az egyes részprogramokat támogató **finanszírozási háttér sokfélesége** és felhasználásának **rugalmatlansága** komoly gátoló tényező volt ebben.

Az uniós források kapcsán a 2008-as ÁSZ vizsgálat egyik megállapítása szerint is „az ÚMFT operatív programjai közül csak néhány olyan akad, amely figyelembe veszi a romák hátrányos helyzetének többdimenziós jellegét. Ezért az egy-egy cél (pl. képzés, munkahelyteremtés) elérését szolgáló **egydimenziós pályázatok nem alkalmasak** a legnehezebb helyzetben élő romák valódi megsegítésére. Megállapítja továbbá, hogy „a roma népesség leghátrányosabb csoportjai bizonyos támogatásokat (pl. képzés) kiegészítő szolgáltatások (pl. utazás, gyermekfelügyelet megszervezése) nélkül nem tudnak igénybe venni, **következésképpen számukra általában csak a hátrányaik összetettségét figyelembe vevő komplex programok kínálnak megoldást**”.

¹⁰¹ A 2005–2009 közötti telepprogramok értékelését lásd: Petrovác–Somogyi–Teller: Telepeken és telepszerű lakókörnyezetben élők integrációs programjának értékelése, Városkutatás Kft, 2010. június.

Következtetések

3.8.1. *A lakhatással kapcsolatos költségek fedezése alapvető kérdés a társadalmi biztonság megrendülése szempontjából. Az elemi biztonságot jelentő lakhatás megtartása érdekében a végső ellehetetlenülést megelőző intézkedésekre, szolgáltatásokra van szükség.*

3.8.2. *Bérlakások szükségesek a lakhatási problémák kezelésére, hiányuk akadály lehet a felzárkózást támogató komplex programoknak.*

3.8.3. *Kiterjedt információkkal rendelkezünk a települési szegregátumokról. Az eddig e területre célzott programok nem voltak hatékonyak és kiterjedtek. Új, megalapozott, átfogó programokra van szükség. Ki kell dolgozni egy szegregátumokra vonatkozó világos tervezési-kiértékelési módszertant, a telep-rehabilitáció kontra telepfelszámolással kapcsolatos döntésekhez.*

4. SWOT analízis

Erősségek	Gyengeségek
<ul style="list-style-type: none"> – A kulcsterületeken (romaügy, gyermekszegénység) létező hosszú távú, legitim stratégiai dokumentumok. – Koncentrált, erős kormányzati koordinációs lehetőségek az állam- és közigazgatás, a szakpolitikai stratégia-alkotás területén. – Hangsúlyos kormányzati és európai uniós priorítás a roma népesség helyzetének javítása, a felzárkózás politika. 	<ul style="list-style-type: none"> – Válság sújtotta gazdasági környezet, alacsony foglalkoztatottság. – A szakképzési, felnőttképzési intézményrendszer kibocsátása nincs összhangban a munkaerőpiac igényeivel. – A különböző ágazatokhoz tartozó intézkedések, intézmények között gyenge az együttműködés (oktatás/képzés – munkaügy – szociális – egészségügy). – Az állam nem rendelkezik a kormányzati beavatkozások hatásait mérni képes egységes (makro és mikro szintű), legitim indikátor rendszerrel. – Nem rendelkezünk a romákat célzó beavatkozások hatásainak mérésére alkalmas etnikai jellegű adatgyűjtéssel. – A különböző szakterületi stratégiák (illetve cselekvési terveik) nincsenek elvi időbeli, gyakorlati (a végrehajtást illető) összhangban. – Szakterületekhez kötött merev (hazai és uniós) finanszírozási rendszerek, melyek nem felelnek meg a problémák kezeléséhez szükséges rugalmasság követelményének
Lehetőségek	Veszélyek
<ul style="list-style-type: none"> – Számos jó gyakorlat létezik a civil, egyházi és önkormányzati területen a társadalmi felzárkózás-, illetve romaügyet illetően. – A kormányzati ciklus elején egyszerre születnek szakterületi stratégiák, illetve létező stratégiákhoz cselekvési tervek – összehangolásuk időszerű feladat. – Az állampolgári biztosok részletes ajánlást dolgoztak ki az etnikai természetű adatok jogszabályoknak megfelelő gyűjtésére. – Uniós program keretében nagymintás roma adatfelvételek készülnek. – Az Európai Unió 2020-ig szóló stratégiája kiemelt figyelmet szentel a szegénység csökkentésének. Ezzel és az uniós roma keretstratégiával módunk nyílna a társadalmi felzárkózást szolgáló kohéziós források növelésére. 	<ul style="list-style-type: none"> – A cigány népességgel szembeni előítéletek megnehezítik a pozitív diszkriminációt eredményező programok végrehajtását. – A több ágazat együttműködését igénylő programok nem lesznek sikeresek az ágazati konfliktusok, a szétartó ágazati szakpolitikák miatt. – A felzárkózási programok nem érik el a legleszakadtabb, legreménytelenebb helyzetben lévő embereket, vagy nem is születnek őket elérni kívánó programok, tehát eleve lemondunk róluk. – A romák nincsenek bevonva a nekik szóló programok stratégiai tervezésébe és megvalósításába. – Nincs előzetes társadalmi hatásértékelése a kormányzati intézkedéseknek.

Problémafa

A jelentős társadalmi különbségek veszélyeztetik a társadalom integritását, csökkentik versenyképességét

A gyermekek szegénysége a társadalmi hátrányok átörökítését eredményezi

A roma és nem roma népesség életszínvonala között jelentős a különbség

A hátrányos helyzetű/roma népességet jelentős mértékben veszélyeztetik a területi és társadalmi szegregációs folyamatok

A hátrányos helyzetű/roma népesség alacsony jövedelemmel rendelkezik

A hátrányos helyzetű/roma népesség alacsony iskolázottsággal rendelkezik

A hátrányos helyzetű/roma népességnek alacsony a foglalkoztatottsága

A hátrányos helyzetű/roma népességnek rossz az egészségi állapota

A társadalompolitikai beavatkozásokat érintő problémák

A problémák megoldására indított állami intézkedések sikertelenek, nem hatékonyak

Hiányoznak a roma népességre vonatkozó kutatások, megbízható statisztikai és adminisztratív adatok

A hátrányos helyzetű/roma helyzetének javítását célzó átfogó, komplex beavatkozások, programok hiánya

A hátrányos helyzetű/roma helyzetének javítását célzó ágazati együttműködések hiánya

Szakterületekhez kötött merev (hazai és uniós) szabályozási és finanszírozási rendszerek, melyek nem felelnek meg a problémák kezeléséhez szükséges rugalmasság követelményének

Az oktatási és képzési rendszerek nem csökkentik a szociokulturális környezetből fakadó hátrányokat

A gazdaságpolitikai intézkedések, munkaerő-piaci, ill. foglalkoztathatóságot támogató szociális szolgáltatások nem segítik hatékonyan a tartósan munkanélküliek munkába állását

Az egészségügyi szolgáltatások nehezen elérhetők a hátrányos helyzetű/roma népesség számára

5. A stratégia célkitűzései

A felzárkózás politika elvei

A felzárkózás összkormányzati prioritásának elve

A mélyszegénységben élők, és különösen a roma közösség tagjainak felzárkózását segítő politikának, a stratégiának, és minden kapcsolódó intézkedésnek elvileg megalapozott, átfogó, távlatos és gyakorlatias arculatot kell öltenie. Ennek érdekében minden állami, önkormányzati feladatot – a tervezés és a végrehajtás során egyaránt – úgy kell megfogalmazni, hogy az világosan és egyértelműen tartalmazza a felzárkózási szempontokat. A Kormány és az egyes tárcák, valamint az önkormányzati intézkedések és előterjesztések kidolgozása és elfogadása során minden alkalommal mérlegelni kell, hogy azok megfelelnek-e a felzárkózás elvi és gyakorlati követelményeinek. Az Európa 2020 Stratégia keretében kidolgozott Nemzeti Reform Programban vállalt indikátorokon belül számszerű vállalásokat tettünk a szegénységben élőkkel kapcsolatban.

Felzárkózás elvű fejlesztéspolitika

Magyar modell az ún. felzárkózás elvű fejlesztéspolitika, amely a központi és uniós forrásokhoz való hozzáférést kötelezően megalkotandó felzárkózási helyzetelemzéshez és tervezetrendi. Ezek elkészítése során kiemelten fontos annak vizsgálata, hogy érvényesülnek-e a településen, az önkormányzati társulásban vagy kistérségben a hátrányos helyzetűek felzárkózását segítő szempontok, a diszkriminációmentesség, a halmozottan hátrányos helyzetű csoportok felzárkózásának támogatása. Fontos tovább erősítendő lépés, hogy **a fejlesztési programok a helyi önkormányzatok forrásokhoz való hozzáféréseinek feltételül szabják a területükön élő hátrányos helyzetű lakosság, vagy településrészek felzárkózását célzó beavatkozásokat, olyan felzárkózási terv készítését**, amely érdemben kívánja kezelni a szegénységben élők helyzetét. A felzárkózás fogalom használata alatt az érintett személyek és csoportok iskolázottsági szintjének, mentális képességeinek, munkakultúrájának megerősítését, az önellátásra és önálló képviseletre való képesség kialakítása érdekében nyújtott támogatást, a szocializációs deficit leküzdését, illetve az erre irányuló fejlesztési és támogatási politikát és annak eszközrendszerét értjük.

Az integráció elve

A felzárkózást segítő politika célja annak előmozdítása, hogy erősödjön a társadalmi és nemzeti összetartozás, növekedjen a társadalmi kohézió és szolidaritás, csökkenjenek a szegregációs jelenségek és az elkülönülés diszkriminatív társadalmi mintázatai. Az integrált társadalom célkitűzése a mindennapi élet, az interetnikus kapcsolatok, és különösen a közigazgatás és a közszolgáltatások területén jelent olyan horizontálisan érvényesítendő működési módot, amely egyértelműen biztosítja a jogok és köteleességek, az együttélési lehetőségek feltételeit. Az integráció elvének úgy kell érvényesülnie, hogy egyszerre feleljen meg a kisebbségek iránti türelem és befogadás, a demokrácia európai elveinek, valamint az egyéni és közösségi önrendelkezés, az önállóság és a szabadság értékeinek. A szükséges szakmai feltételek biztosítása nélkül véghezvitt integráció rossz példái gyengítik a demokráciába vetett hitet, így a szándékolttal ellenkező hatást eredményeznek, növelik közösségi feszültségeket, az elkülönülést, az etnikai ellentéteket. Ezért minden esetben át kell gondolni, hogy – különösen a közoktatás területén – melyek a befogadást, az integrációt és az esélyegyenlőséget ténylegesen, és a helyi feltételeknek megfelelően, hatékonyan előmozdító megoldások. Rendelkezésre állnak-e azok a feltételek – például az integrált iskolai

oktatást lehetővé tévő többlet pedagógiai kompetenciák (fejlesztő pedagógus, resztoratív és konfliktuskezelő technikák alkalmazására kész pedagógiai programok és eszközök, létszám arányok, stb.) –, amelyek működtetésével minden érintett szereplő és résztvevő helyzete javul, érdeke nem sérül.

Komplexitás és koncentráció

A leggyakrabban pályázati formában elnyerhető támogatások nem jutnak el a társadalom leghátrányosabb helyzetű csoportjaihoz, illetve kellő komplexitásuk híján nem javítják helyzetüket érdemben. **Területileg, tartalmilag, időben, eszközrendszerben és erőforrásokban összehangolt, egymást kiegészítő fejlesztési programok** együttesétől várható csak a hátrányos helyzetű csoportok, települések és térségek felzárkózása, azaz közös gazdaságpolitikai, vidékpolitikai, foglalkoztatáspolitikai, oktatási, egészségügyi, lakás-, és szociálpolitikai, közlekedési, infrastrukturális lépések vezethetnek mérhető eredményre. Ennek **érdekében erős központi és helyi koordinációra** van szükség. Ez a programok tervezésének, időzítésének és értékelésének a társadalmi felzárkózás-politika céljai szerinti összehangolásával valósítható meg. **A támogatáspolitikát hatékonyságát növelni kell hosszú távú, fenntartható intézkedések, programok tervezésével; a támogatáspolitikát megalapozó dokumentumok, valamint a különböző szakterületeken születő dokumentumok** (országos, regionális, helyi stratégiák, intézkedési tervek) **összhangjának megteremtésével; a területi különbségekre, és az ebből fakadó szakmai nehézségekre is reflektáló differenciált támogatási rendszerek alkalmazásával.**

Innováció és fenntarthatóság

Ki kell alakítani annak feltételeit, hogy a projektszerű fejlesztésekben megjelenő innovációk – amennyiben bizonyítottan sikeresek és arra alkalmasak – a társadalmi szolgáltatási rendszerek részeivé válhassanak. A fejlesztésekben már a tervezés fázisában hangsúlyosan kell megjelenniük a fenntarthatóság, a rendszerszerű működés, a jóléti rendszerek átfogó fejlesztése szempontjainak. A sikeres programokat nem projektszerű működésformában kell fenntartani, hosszú távú haszon csak akkor remélhető a szociális innovációs kezdeményezésektől, ha azok tapasztalatai nyomán az átfogó rendszerek, a jogi szabályozás, az intézményi struktúrák is fejlődnek. Felelőtlen, a hatékonyság szempontjait nélkülöző az a fejlesztéspolitika, amely csak az egyes projektek adminisztratív sikerében, a rendelkezésre álló források kifizetésében gondolkodik. Az innováció jelentős érték, melyet akkor becsülünk meg, kezelünk értékén, ha hasznosulásának rendszereiről, biztosítékairól is gondoskodunk.

Fokozatosság: a leghátrányosabb helyzetben levők megcélzásának prioritása és a leghatékonyabb intézkedések előresorolása

Mivel a források végesek, cselekvési prioritásokat kell meghatározni, melyek a megvalósulás és a változások függvényében módosíthatók. A stratégia esetében ilyen prioritás a leghátrányosabb helyzetben levők lehetőségeinek javítása, illetve a szegénység szélsőséges formáinak felszámolása. Ezen belül elsőbbséget kell élvezniük a probléma gyökerét célzó intézkedéseknek, vagyis azoknak, melyek hozzájárulnak a szegénység átörökítésének megszakításához és így hosszútávon sokszorozódó hatásúak. Szintén prioritásként kezelendők a leghatékonyabb – a ráfordítások tükrében legerőteljesebb hatást elérő – kezdeményezések.

Biztos kezdet, biztos jövő

Az életutat, annak kritikus fordulópontjait követő segítségnyújtás rendszerekkel kell támogatni a koragyermekkori szolgáltatások fejlesztésétől az esélyteremtő iskolán keresztül a felnőttkor nehézségeit áthidaló megoldásokig. A koragyermekkor rendkívül fontos életkori szakasz, az ekkor megvalósult humán befektetések térülnek meg a legnagyobb arányban, és különösen nagy hasznot hoznak a hátrányos helyzetű, köztük a roma gyermekek esetében, kompenzálva, vagy legalább részben kompenzálva az otthoni hátrányokat. A tudásalapú társadalom sikeres tagjává csak akkor válhatnak a hátrányos helyzetű gyermekek, ha a színvonalas iskoláztatásuk feltételeit biztosítjuk, elősegítve sikeres iskolai karrierjüket és munkaerő-piaci belépésüket.

Átfogó megközelítés

Az ágazati intézkedések, programok **jogi, finanszírozási és szakmai** összehangolása elengedhetetlen a **komplex fejlesztések indítása érdekében**, amelyek a leszakadó rétegek felzárkózására együttesen hatnak: oktatás, lakhatás, szociális helyzet, foglalkoztatottság, egészségi állapot. A halmozottan hátrányos helyzetű csoportok tagjainak munkaerő-piaci esélyeit, társadalmi elfogadottságát csak az érintettek szociális képességeit, munkakultúráját fejlesztő, szocializációs hátrányait és iskolai lemaradásait csökkentő eszközök alkalmazásával, a saját lakókörnyezetben végzett integrációs munkával lehet elősegíteni. A felzárkózási politika képzési, foglalkoztatási eszközeinek alkalmazása csak ennek figyelembevételével hozhat eredményeket.

Személyes felelősségen és részvételen alapuló programok

Átfogó szempont az érintettek aktivitásának, személyes részvételének előmozdítása, az önmaguk és családjaik helyzetéért viselhető felelősség megerősítése. A felzárkózás stratégia nyomán olyan programok megalkotására van szükség, amelyeknek közvetlen célja az érintettek önálló életvezetési képességeinek megerősítése, a munkaerőpiacra való belépést segítő munkakultúra kialakítása. Ezek nyomán szükséges a szegénység, a hátrányos helyzet átörökítését eredményező deprivációs ciklusok megtörése; a közösségi megoldások támogatása.

Közösségi részvétel és támogatás elve.

A felzárkózást segítő programok tervezésébe, koordinálásába és lebonyolításába be kell vonni a célcsoportok, különösen a *roma közösség*, valamint a helyi önszerveződések és a közigazgatás képviselőit. A hozzáférést segítő hálózatokban, projektek kidolgozásában (generálásában), illetve monitorozásában törekedni kell **a roma szakemberek alkalmazására, ez a romák társadalmi egyenlőségének és gazdasági érdekérvényesítésének növekedését szolgálja**. Megkülönböztetett figyelmet és lehetőséget kell biztosítani azon *egyházi közösségeknek* is, amelyek felzárkózást segítő aktivitása ezt indokoltá teszi. Meg kell teremteni a helyi és regionális szintű döntéshozók, továbbá a magánszféra érdekeltségét, ösztönözni kell részvételüket **a felzárkózási programok, intézkedések végrehajtása, sikeressége érdekében**.

Megalapozott tervezés, a hatékonyság rendszeres mérése

A szegénységben élőkre, ezen belül a romákra irányuló fejlesztési, felzárkózási programok sikeres tervezése és hatékony megvalósítása csak akkor lehetséges, ha a célcsoport helyzetéről, számáról, az elért eredményekről mérhető, érdemi információkkal rendelkezünk. Ezért *megvizsgáljuk az etnikai alapú statisztikai célú, anonim adatgyűjtés lehetséges módszereit és eszközeit*, amelyek jogi és

adatvédelmi szempontból is helytállóak. A felzárkózás politikát érintő fejlesztési stratégiák átfogó, egységes nyomon követési és értékelési rendszerének kialakítására van szükség. Ki kell építeni, **össze kell hangolni a hatékony állami monitoring rendszereket, erősíteni kell a programok, intézkedések ellenőrzésére jogosult intézmények közötti együttműködést** (adatbázisaik összevetése, a törvénytelen gyakorlatok feltárása, automatizmusok kialakítása).

A társadalmi felzárkózási stratégia roma stratégia, de nem csak roma stratégia

A cigányságot rendkívül súlyosan érintő társadalmi problémák nem csak a cigányságot sújtják, s – értelemszerűen – nem is kezelhetők kizárólagosan a cigányság körében. Épp ezért a romák társadalmi viszonyainak jobbítását célzó stratégia sem lehet csak a romákat célzó beavatkozások stratégiája. A stratégia társadalmi problémákat, problématerületeket céloz, s nem személyes jellemzőkkel meghatározható társadalmi csoportokra irányul. A romák társadalmi és gazdasági integrációját célzó intézkedéseket elsősorban területi (hátrányos helyzetű térségek, települések) és szociális szempontok (pl. hátrányos helyzet, tartós munkanélküliség, alacsony iskolai végzettség, stb.) – illetve ezek metszete – alapján kell meghatározni. Az oktatás, foglalkoztatás, lakhatás és egészségügy területén elsősorban a szociális és területi szempontok alapján indokolt az intézkedéseket kijelölni. Az antidiszkrimináció és a kultúra (a kulturális autonómia) területén van lehetőség arra, hogy az egyes intézkedésekben etnikai alapú célzást alkalmazzunk. Az Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézetének megállapításaival összhangban¹⁰² alapelveként kezeljük, hogy kifejezetten a roma kisebbségre irányuló projektek csak akkor indokoltak, ha az orvosolni kívánt hátrány egyértelműen és elsősorban etnikai vonatkozású. E mellett, természetesen – s épp ez a stratégia egyik lényegi eleme – kiemelt figyelmet fordítunk a célterületeken megvalósuló vagy tervezett programok romákra gyakorolt hatásaira.

A stratégia jól meghatározott beavatkozási területei nyújtanak arra garanciát, hogy az egyes programok és intézkedések hatékonyan, érzékelhető mértékben javítják a roma népesség társadalmi lehetőségeit, életminőségét. Ebben különös szerepe van az oktatási és ösztöndíj programoknak, valamint a jól célzott foglalkoztatási programoknak. Ezek alapelve, hogy a siker alapvető feltétele az együttműködés és a kölcsönös erőbefektetés.

Tekintettel arra, hogy a roma népességhez kapcsolódó problémák sok esetben közösségi jellegűek, sokszor fakadnak belőlük közösségi ellentétek, bizonytalan háttérű, kezelhetetlenné váló viszályok – s ezek nyomán akár súlyos tragédiák –, ezért a beavatkozásoknak is, ahol ez indokolt lehet, közösségi jellegűeknek kell lenniük. Sikeres programok tapasztalatai nyomán e „közösségi jelleg” egyrészt a helyi roma közösséggel végzendő közvetlen, lakókörnyezeti munkát jelenti, másrészt ettől el nem választhatóan elengedhetetlen a helyi szűkebb, tágabb „külső” közösség bevonása is. Az oktatás és a munka világába való beilleszkedés mellett a helyi közösségek működőképességének, integráló erejének megerősítése alapozhatja meg a ma sok esetben hiányzó, s az együttéléshez nélkülözhetetlen biztonságot.

¹⁰² Összegző, helyzetfeltáró tanulmány a magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértékéről és hatékonyságáról. Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet 2008. 61. o.

Átfogó célok, specifikus célok

A felzárkózási stratégia **átfogó célokat** jelöl ki, illetve kialakítja a szakterületeket illető beavatkozások összhangjának kereteit. Ez a szakpolitikákon átívelő fejlesztési elvek mellett, egységes indikátor és értékelési rendszer megfogalmazását jelenti.

A felzárkózás stratégia céljai, összefüggésben a kormányzati keretstratégiák rendszerével **hozzájárulnak Magyarország társadalmi és gazdasági versenyképességének erősítéséhez.**

A stratégia célrendszere¹⁰³ Átfogó és specifikus célok

#	Célok		
1.	A szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők arányának csökkentése, különös tekintettel a roma népességre		
1.1	A romák, mélyszegénységben élők munkaerő-piaci integrációjának elősegítése, illetve foglalkoztatottsági szintjük emelése.		
1.1.1	A romák, mélyszegénységben élő aktív korúak képzettségi szintjének emelése.		
1.1.2	Gazdaság- és vállalkozásfejlesztés a hátrányos helyzetű, alacsony iskolai végzettségű emberek foglalkoztatása érdekében (elsődleges munkaerőpiacon a magas élőlétszámú ágazatok, szociális gazdaság, atipikus foglalkoztatási formák).		
1.1.3	A munkaerő-piaci integrációt támogató munkaügyi és szociális ellátások, szolgáltatások elérhetőségének, minőségének, hatékonyságának fejlesztése.		
1.1.4	A közfoglalkoztatás rendszerének fejlesztése, bővítése és az atipikus foglalkoztatási formák támogatása.		
1.1.5	Az aktivitást erősítő, a munkavállalásra ösztönző segélyezési rendszer kialakítása.		
1.1.6	A munkahely és a család összeegyeztetése.		
1.2	A gyermekszegénységet, mélyszegénységet és a roma népességet célzó szakpolitikák, beavatkozások tervezését, nyomon követését, értékelését szolgáló adminisztrációs és statisztikai adatforrások, információs rendszerek fejlesztése.		
2.	A szegénység, szociális kizáródás újratermelődésének megakadályozása	3. A társadalmi gazdasági javakhoz történő egyenlő esélyű hozzáférés javítása, a társadalmi összetartozás erősítése	
2.1	A gyermekek szegénységének csökkentése.	3.1	A lakhatási körülmények, a lakhatás biztonságának javítása, lakhatási lehetőségek bővítése (bérlakás).
2.1.1	A családokat érintő jóléti transzferek szinten tartása.	3.2	A települési és térségi szegregáció csökkentése.
2.1.2	A gyermekjóléti, gyermekvédelmi ellátások, szolgáltatások elérhetőségének, minőségének, hatékonyságának fejlesztése.	3.3	A romák, mélyszegénységben élők és gyermekek egészségi állapotának javítása, a születéskor várható élettartam növelése, valamint az egészségügyi

¹⁰³ Félkövér kiemeléssel az átfogó célok, alábontva a specifikus célok

			ellátórendszerhez való hozzáférésük javítása.
2.1.3	Korai képességgondozás, koragyermekkorai nevelés, gondozás fejlesztése.	3.4	A társadalmi együttélés alapját jelentő bizalom erősítése, a romákkal szembeni diszkrimináció csökkentése.
2.2	A roma és mélyszegénységben élő gyerekek oktatáshoz való hozzáféréseinek javítása.	3.5	Az érintettek bevonása a programok tervezésébe, végrehajtásába, értékelésébe.
2.3	Az iskolai lemorzsolódás csökkentése.		

Mint arra már a helyzetelemzésben is utaltunk, az elmúlt évek végrehajtási tapasztalatai, vizsgálati eredményei egyértelműen mutatják, hogy a stratégiák sikeressége legfőképp az összehangolt, ágazatokon átívelő cselekvési tervek, programok áll vagy bukik. A felzárkózási stratégia célrendszere, kapcsolódva az Európa 2020 stratégia célkitűzéseivel – a stratégiák következő cselekvési terveit illetően – integrált keretbe foglalja a korábban elfogadott stratégiai célkitűzéseket, megteremti a feltételeit annak, hogy egységes stratégia referencia-keret és referencia indikátor rendszer álljon rendelkezésre a szakterületi stratégiákhoz. Ezzel biztosítható, hogy a különböző szakterületi stratégiákat, illetve az ahhoz kapcsolódó cselekvési terveket, intézkedéseket, programokat a társadalmi felzárkózás szempontjainak megfelelően tervezzék, értékeljék.

Az integrált társadalmi felzárkózási stratégia célrendszerének legfelsőbb szintjén az Európa 2020 stratégia szegénység elleni küzdelemhez kapcsolódó hazai céljai állnak. Ezt követi a gyermekszegénység, valamint a roma és nem roma népesség közötti különbségek csökkentése, a területi hátrányok, szegregációs jelenségek mérséklése.

Magyarország Kormánya és az Országos Roma Önkormányzat közötti keretmegállapodásban szereplő célkitűzések:

- A romák életkörülményeinek javítása és társadalmi beilleszkedésének elősegítése.
- *Kiemelt cél*, hogy a jövőben a hatalommal való visszaélést, a romákat befogadó, diszkriminációmentes közérdek szolgálata váltsa fel.
- A romák mind szélesebb köre megismerhesse az állampolgári jogokat és kötelezettségeket, a jogrendszert és a közigazgatás működését.
- A foglalkoztatás bővítése, az oktatás színvonalának emelése valamint az életkörülmények javítását célzó fejlesztési programok, ösztöndíjprogramok, beruházási és foglalkoztatási támogatások megvalósítása.
- Ezeken a programokon kellő arányban vegyenek részt hátrányos helyzetű mélyszegénységben élő roma és nem roma gyerekek, fiatalok, és felnőttek és a tevékenységük a tényleges felemelkedésüket, felzárkózásukat szolgálja.
- Az oktatási, szakképzési, felsőoktatási, felnőttképzési lehetőségek minőségének a javítása, kiterjesztése.
- A közösségi központok által érdemben segíteni az elemi életviteli körülményeket is nélkülözők lakhatási feltételeit.
- A hazai gazdaság megszilárdítása a már korábban létező szubvenciók helyreállításával és új szubvenciók bevezetésével.

6. Célállapot (jövőkép)

A felzárkózás politika a – szegénység szempontjából meghatározó – speciális problématerületi stratégiák egységes célrendszerben való kezelését kívánja előmozdítani.

Az integrált társadalmi felzárkózás **stratégia tíz éves horizontra** előrettekintő keretstratégia. Ezen az időtávon **átfogó céljai az Európa 2020 stratégia hazai szegénység csökkentési céljaival megegyezők.** 2008-as adatok¹⁰⁴ szerint a népesség¹⁰⁵ 28,3%-a (közel 3 millió fő) él a szegénységi küszöb alatt és/vagy aktív kereső nélküli háztartásban és/vagy súlyos anyagi nélkülözésben. Ezen népesség arányát 2020-ra 23%-ra kívánjuk csökkenteni. Ennek megfelelően a stratégia céljainak megvalósulásával 2020-ban Magyarországon mintegy félmillió fővel kevesebben élnek szegénységben és kirekesztettségben. A célhoz rendelt mutatószámok az alábbiak:

Az EU2020 stratégia szegénység csökkentési céljához kapcsolódó hazai vállalások

	Aktuális adat	Vállalás	Csökkentés
Szegénységben élő gyermekes háztartások aránya	16% (872 ezer fő) (225 ezer háztartás)	12,8% (698 ezer fő) (180 ezer háztartás)	174 ezer fő (45 ezer háztartás)
Aktív kereső nélküli háztartásban élők aránya (0-60 évesek)	10,3% (1018 ezer fő)	8,2% (814 ezer fő)	204 ezer fő
Súlyos anyagi deprivációban élők aránya	17,9% (1771 ezer fő)	14,% (1417 ezer fő)	354 ezer fő

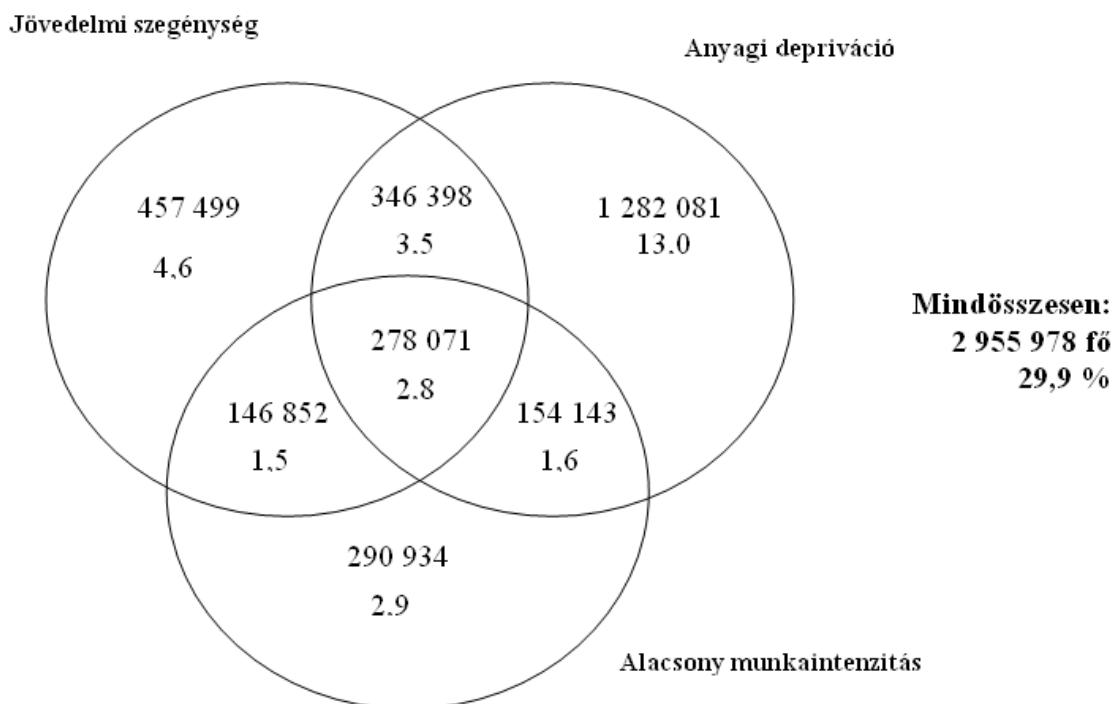
Az adatok forrása: EUROSTAT, KSH

A felzárkózás stratégia szempontjából fontos, hogy az uniós vállaláshoz meghatározott **mutatószámok közel sem csak a legnagyobb nélkülözésben élőket foglalják** magukban. A számok megoszlásából látható, hogy főleg az **anyagi deprivációs mutató**, feltehetően jelentős számú, gyakorlatilag az **alsó középosztályhoz sorolható embert** foglal magában. Ez a szegénység relatív szemléletében teljesen helyénvaló, hiszen a **minimális anyagi biztonság megrendülésével ez a népesség könnyen a jövedelmi szegények kategóriájába kerülhet.** (Erre a népességre jellemző a pénzügyi tartalékok hiánya, a nem nélkülözhetetlen kiadások visszafogása.) Ugyanakkor erősen valószínű, hogy a „csupán” az anyagi depriváció által érintett több mint egymillió ember nem sorolható a leghátrányosabb helyzetű népesség köreihez.

¹⁰⁴ A 2009-es adat már 29,6%, ennek nyomán azonban az eredeti célkitűzés nem változik.

¹⁰⁵ Itt módszertani okokból nem a teljes (2008-ban 10045401 fő) népességgel számolunk, hanem a magánháztartásokban élő népességgel (2008-ban 9 899 311), ami a teljes népességnél 146 089 fővel kevesebb embert jelent.

A szegénységben és kirekesztésben élő népesség megoszlása Magyarországon, 2008. (fő)



Az adatok forrása: EUROSTAT

A társadalmi felzárkózás stratégia célja, hogy a szegénység csökkentésében elérendő félmillió eredmény ne (csupán) a hárommillió népességben legjobb helyzetűek pozíciójának javulását jelentse, az intézkedések ne az érintett népesség „lefölözését” célozzák. Célunk, hogy a beavatkozások a legsúlyosabb nélkülözésben élőket is elérjék, különös tekintettel a gyerekekre, annak érdekében, hogy a szegénység átörökítésének ciklusai megtörjenek.

Az EU2020 stratégia hazai céljai között különösen fontos elem a gyermekes családok jövedelmi szegénységének csökkentése. A stratégia nyomán tervezett beavatkozások, intézkedések erősítik a családok munkaerő-piaci pozícióit. Megfelelő mennyiségű és minőségű napközbeni kisgyermekellátás segíti a szülők munkába állását és munkaerő-piaci pozícióinak megtartását. A munkaerő-piaci pozíció fenntartásában, megőrzésében fontos szerepet játszanak a felnőttképzési szolgáltatások. Ezek elérhetősége, munkaerő-piaci viszonyoknak való megfelelése elsőrendű kérdés.

A roma és nem roma népesség életkörülményeinek különbségeire vonatkozó adataink rendkívül szegényesek. E területen fő indikátor a problémák gyökerét, egyik fő okát jellemző foglalkoztatottsági arány. Ennek javulása érdekében (Magyarország Kormánya és az Országos Roma Önkormányzat közötti keret-megállapodás alapján) 2015-ig elérendő célként támogatják: 100 000 munkanélküli roma foglalkoztatásba való bevonását, a szak és felnőttképzés területén mintegy 50 000, legfeljebb szakiskolai végzettségű, roma felnőtt piacképes szakképzését és 80 000 felnőtt roma alapkülső készségfejlesztési programokban való részvételét (írás, olvasás, számolás, informatika).

A vállalkozásfejlesztési, illetve munkaügyi intézkedések elérik a leghátrányosabb helyzetű társadalmi rétegeket, illetve térségeket. Ennek nyomán javul a foglalkoztatottság, az érintett térségek, gazdasági szektorok, áttételesen az egész ország versenyképessége.

Demográfiai előrejelzések szerint – nyilvánvalóan függően a társadalmpolitikai beavatkozások eredményességétől – a roma népesség iskolai végzettségét illetően lassú javulás várható. A

kutatók felhívják a figyelmet a szakképzés fontosságára, az érettségit adó képzések iránt feltehetően növekvő igényre. A kormány és az Országos Roma Önkormányzat közötti keret-megállapodás alapján 2015-ig 20 000 roma fiatal szerezhethet piacképes szakmát, továbbá támogatják 10 000 roma fiatal érettségit adó képzésben tanulását és segítik 5 000 tehetséges roma személy felkészülését, hogy megfeleljen a felsőfokú oktatásban való részvétel feltételeinek.

A 15+ éves roma népesség előreszámítása iskolai végzettség szerint

Befejezett legmagasabb iskolai végzettség szintje	1991	2001	Alap	Felzárkózó	Lemaradó
			változat szerint 2021-ben		
<i>15+ éves népességben (fő)</i>					
Nincs 8 osztálya	133450	123740	104930	97040	112320
8 osztályt végzett	124290	184590	301390	273740	327140
Szaktanácsos végzettségű	22700	42590	88670	113150	67180
Érettségizett	3490	9110	41050	51080	29340
Felsőfokú végzettségű	670	1660	13090	18060	8530
<i>Összesen</i>	284600	361690	549130	553070	544510
<i>15+ éves népességben (%)</i>					
Nincs 8 osztálya	46,9	34,2	19,1	17,5	20,6
8 osztályt végzett	43,7	51,0	54,9	49,5	60,1
Szaktanácsos végzettségű	8,0	11,8	16,1	20,5	12,3
Érettségizett	1,2	2,5	7,5	9,2	5,4
Felsőfokú végzettségű	0,2	0,5	2,4	3,3	1,6
<i>Összesen</i>	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Hablicsek László et al: Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. Aktív Társadalom Alapítvány, 2005. Kutatási zárótanulmány. Készült a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium és az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium megbízásából

Az előreszámítás hipotézisei szerint a **szaktanácsos** végzettségűek száma 43 ezer főről 70–110 ezerre emelkedhet, a **középfokú végzettségűeké** 9 ezerről 30–50 ezerre. A **felsőfokú végzettségűek** valóságos boom-ja látszik a számításokból, 1700 főről 9–18 ezer főre. Természetesen ezek számítási eredmények, a hipotézisek következményei, de mint ilyenek, át is fordíthatók megvalósulási „követelményrendszerre”. Ehhez biztosítani kell – az öregedési és halandósági tényezőket leszámítva – a következő 20 évben 40–60 ezer szaktanácsos képzését, 30–40 ezer roma fiatal számára az érettségi vizsga letételét, 15 ezer főnél a diploma megszerzését. Ne feledkezzünk meg az általános iskola befejezéséről sem, amely 150 ezer fiatal érint a következő időszakban.

Az Új Széchenyi Tervben szereplő **10 év alatt egymillió új, adózó munkahely** megvalósulásával e területen alapvető változás következik be. Jelentős számú **új munkahely jön létre a magas élők munkai igényű ágazatokban**, az építőiparban, a mezőgazdaságban és a turizmus területén. Jelentős **gazdaságfejlesztési forrás** áramlik a **hátrányos helyzetű kistérségekbe**. A felzárkózás stratégia intézkedései nyomán a gazdaságélénkítő, illetve munkaerő-piaci intézkedések nem kizárólag a leföldözés elvével működnek. A beavatkozásokban folyamatosan figyelmet fordítunk a munkaerőpiac legalsó szegmenseire, az alacsony iskolai végzettségűekre, a tartósan munkanélküliekre.

A szegénységben élő gyermekes háztartások számának csökkenésével kevesebb gyermek fog szegénységben élni. [Szakértői becslés szükséges a reális mérték meghatározásához.] Az aktív kereső nélküli háztartásokban élők arányának csökkenése eredményeként javul a munkanélküli

háztartásokban élő gyermekek aránya is, amely 2009-ben 14% volt, amely az EU-ban a második legmagasabb arány.

A koragyermekkorai szolgáltatások, így a bölcsőde, családi napközi kapacitásainak bővülésével (hosszabb távon finanszírozási rendszerük átalakításával), valamint az EU-s forrásból finanszírozott Biztos Kezdet Gyermekházak hálózatának kiterjesztésével **több gyermek jut hozzá a korai képességgondozáshoz**, illetve a Biztos Kezdet programba bevont **szülők megismerik a korai gyermekévek jelentőségét**, és megtanulják, hogyan segíthetik gyermekük fejlődését, valamint **motiváltabbá válnak a korai beövodáztatás iránt**.

A területileg célzott óvodai kapacitásfejlesztéseknek, valamint a szülők ösztönzésének köszönhetően **nő a halmozottan hátrányos helyzetű, 3 éves koruktól óvodába járó gyermekek száma**.

A halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek felzárkózását segítő pedagógiai programok, ösztöndíjprogramok, valamint a pedagógusok eszköztárát bővítő továbbképzések, módszertani iránymutatások, valamint az egész napos iskolai formák elterjedése, a tanoda programok megerősödése eredményeként **nő a tanulók iskolai eredményessége, csökken az iskolai lemorzsolódás. Az EU 2020-ban tett nemzeti vállalásunk szerint 30,3%-ra nő a felsőfokú vagy annak megfelelő végzettséggel rendelkezők aránya a 30-34 éves népességben belül, és 10%-ra csökken a korai iskolaelhagyók száma**.

Az egészségügyi ellátórendszer hatékonyabb egészségnevelő, felvilágosító, prevenciós tevékenysége – együttműködésben a közoktatási, valamint a gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézményekkel – eredményeként **csökken a fiatalkori terhességek száma, elsősorban azokban a régiókban (Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Dunántúl), ahol ezek száma kirívóan magas**.

A közoktatási rendszerben **valamennyi rászoruló gyermek ingyenes étkezésben részesül**, amely segíti egészségés fejlődésüket.

A házi gyermekorvosok, valamint a védőnők számának növelésével több figyelem jut a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekekre, aminek következtében **javul az egészségmegtartásuk** (szaktárcával egyeztetendő: tervez-e a NEFMI ilyen irányú bővítést).

Az egészségügyi alapellátás megerősítésével a házi orvosok, házi gyermekorvosok aktívabban fognak részt venni a prevencióban, az egészségnevelésben, és a szűrővizsgálatokon való részvétel ösztönzésében. A Kormány és az ORÖ támogatja 150 000 roma lakossági szűrővizsgálatokon való részvételét, valamint az egészséges életvitelhez szükséges folyamatos tanácsadásban részesítését), melynek eredményeként **javul a hátrányos helyzetű/roma népesség egészségi állapota és pozitív változások indulnak el az olyan mutatókban mint a csecsemőhalandóság, a koraszülések száma és a fiatalkori terhességek aránya**.

A **roma népesség iskolázottsági szintje** a tíz év végére magasabb **szintre kell, hogy érkezen**. Az erős munkaerő-piaci pozíciót biztosító szakképzettségek és az érettségi elterjedtsége a jelenleginél jóval erősebb kell, hogy legyen, az időszak végére a középiskolai végzettségek tekintetében elhalványulnak a különbségek a roma és a nem roma népesség között.

A tíz éves időszak végére a társadalmi jellemzőket tekintve **jelentősen csökkennek a területi különbségek**. A társadalmi és területi szegregációs jelenségekben, folyamatokban a leghátrányosabb helyzetű térségek társadalmi viszonyainak alapvető változása következik be. A LAU 1-es szint (korábbi nevén NUTS 4) – amely jelenleg 174 statisztikai kistérséget tartalmaz – településeinek többi térségtől való elmaradása jelentős mértékben csökken az időszak végére.

7. Beavatkozási területek, eszközök

A fejlesztések hatékonysága érdekében a részterületi stratégiák összehangolására a beavatkozások koncentrálására, a tervezési, nyomon követési, értékelési rendszerek megerősítésére van szükség.

A felzárkózás politika elveinek érvényesítéséhez átfogó eszközrendszer kialakítására van szükség. Ebben hangsúlyos szerepe van a bizonyítékalapú szakpolitika-alkotás rendszerei kialakításának. A különböző szakterületek országos és területi stratégiáinak, fejlesztéseinek kimunkálásában gyakorlati módszerekkel: eljárási és módszertani szabályokkal kell érvényesíteni a megfogalmazott elveket. Ehhez általánossá kell tenni, az olyan eljárásokat, mint az előzetes hatásvizsgálat, a rendszeres és egységes elveken nyugvó értékelés, a fejlesztések célzásának módszeressége. Már az előzetes hatásvizsgálatban meg kell jelennie a hatékonyság, a fenntarthatóság, a rendszerszerű működés, az ellátórendszerek fejlesztése szempontjainak.

Az értékelési, társadalmi hatásvizsgálati módszerekkel együtt megkerülhetetlen kérdés, hogy a közvetlen társadalmi hatásokkal járó fejlesztésekben hogyan biztosítható, hogy azok ne a társadalmi különbségek növekedéséhez – hosszú távon a társadalmi viszonyok eróziójához – hanem a legrosszabb helyzetű társadalmi csoportok felemelkedéséhez járuljanak hozzá. Meg kell határozni annak módszereit, miként biztosítható, hogy a fejlesztések valóban elérjék a hátrányos helyzetűeket. E fogalomnak – bár több szakterület használja – nem minden területen kidolgozott a definíciója, amely pedig operatív eszköze lehetne a beavatkozások célzásának, a programokba bevontak kiválasztásának.

A felzárkózás politika céljainak megvalósításához erős központi és helyi koordinációra van szükség. Ehhez pontosan meg kell határozni mind a közigazgatás, mind az önkormányzatok különböző szintjeire – a társadalmi felzárkózás érdekében telepítendő – feladat-és hatásköröket.

A társadalmi felzárkózást érintő ágazati intézkedések, jogi, finanszírozási és szakmai összehangolása érdekében biztosítani kell az érintett tárcák munkájának összehangolását. A hatékonyság javítása érdekében a fejlesztések, intézkedések terén fokozni kell az eredményorientációt. Ahol releváns, ott igazolható, bizonyítékokon alapuló, a beavatkozásokkal befolyásolható, mérhető célokat és elvárt hatásokat kell meghatározni a felzárkózási célcsoportok tekintetében. A beavatkozások, intézkedések tervezésekor nagyobb hangsúlyt kell fektetni a megalapozott módszertannal kidolgozott előzetes hatáselemzésnek, melyben kiemelten szerepeltetni kell a felzárkózási célcsoportokra gyakorolt társadalmi és gazdasági hatásokat. A teljesítmények megítélésében nagyobb szerepet kell kapnia – a lehetőleg jól mérhető mutatókkal leírt – hatásértékelésnek.

I. Gyermek jól-lét

A születésszám növelése érdekében mind anyagi juttatásokkal, mind a gyerekes családoknak nyújtott szolgáltatások bővítésével ösztönözni kell a gyermekvállalást, és hatékony intézkedésekkel kell megakadályozni, hogy a gyermekvállalás szegénységi kockázati tényező legyen. Ennek érdekében segíteni kell a családi élet, a gyermeknevelés és a munka összeegyeztethetőségét a részmunkaidős foglalkoztatás elterjesztésével, és a napközbeni kisgyermekellátások kapacitásainak bővítésével.

A korai képességgondozásra, a koragyerekkori (3 éven aluli) gondozásra, nevelésre kiemelt figyelmet kell fordítani. Számos hazai és külföldi vizsgálat bizonyítja, hogy az iskolai pályafutás későbbi (középiskolai) szakaszaiban tapasztalható elmaradás elsősorban a kora gyermekkori feltételekkel, körülményekkel magyarázható. A korai életkorban tett befektetések megtérüléséhez képest a későbbi, illetve kiegyenlítő célú beavatkozások jóval kevésbé hatékonyak. A programoknak nem csupán a gyermekeket kell megcélozniuk, a szülők bevonása és aktív részvétele nélkül nem biztosíthatóak az elvárt (megfelelő) eredmények. A korgyerekkori képességgondozás komoly ágazatközi együttműkö-

dést igényel, ezért az egészségügyi, gyermekjóléti, közoktatási fejlesztéseket össze kell hangolni, tisztázni kell a felelősségi köröket. Ennek érdekében olyan jogi és finanszírozási eszközökre van szükség, melyek érdekeltté teszik az együttműködést és az összehangolt tevékenységet. Az ilyen fajta ágazati együttműködés megteremtésének szükségessége a gyermekkor további szakaszaira koncentrált munka során éppolyan szükséges.

Ki kell dolgozni és valamennyi érintett ágazatban (oktatás, egészségügy, gyermekvédelem) be kell vezetni az – objektív szempontokon alapuló – hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű gyermek fogalmát, annak érdekében, hogy már a születésüktől fogva biztosítani lehessen számukra az esélyeik növeléséhez szükséges támogatást. A fogalmat be kell építeni az egyes ágazati statisztikai adatgyűjtési rendszerekbe is.

A hátrányos helyzetű kisgyermekkel és családjukkal foglalkozó szakemberek (orvos, védőnő, bölcsődei gondozó, óvodapedagógus, szociálpedagógus stb.) képzésébe és továbbképzésébe be kell iktatni olyan modulokat, amelyek a hátrányos helyzetűekkel való foglalkozást segítik, a szülők bevonásának hatékony technikáit tanítják. A korai képességgondozás intézményeiben, valamint a bölcsődékben és óvodákban zajló munka színvonalának kulcsfontosságú feltétele, hogy az intézményekben a kisgyermekkorai fejlesztésre, nevelésre szakosodott szakemberek működjenek.

A napközbeni kisgyermekellátások szocializációs funkciójának kihasználása érdekében a finanszírozási rendszer átalakításával meg kell teremteni az anyagi feltételeit annak, hogy a hátrányos helyzetű, 3 éven aluli gyerekek is hozzájuthassanak az ellátáshoz. A szegénységben élő szülők bevonásával működő koragyerekkori képességgondozást nyújtó programok elterjedését, a jellemzően EU-s támogatással létrehozott, projektszerűen működő innovatív szolgáltatások rendszerbe illesztését és hosszú távú fenntarthatóságát segíteni kell

A gyerekek egészségi állapotáról, kognitív-, mozgás-, beszéd- és érzelmi fejlődéséről a korai és hatékony fejlesztés érdekében rendszeres szűréseket kell megvalósítani.

A rászoruló családok számára újra be kell vezetni a havonta folyósított rendszeres gyermekvédelmi támogatást. Az ingyenes közétkeztetést ki kell terjeszteni a rászoruló középiskolásokra is, és el kell érni, hogy valamennyi rászoruló gyermek részesülhessen a nyári szünetben is ingyenes, vagy kedvezményes közétkeztetésben.

A családsegítő és gyermekjóléti szolgálatok kapacitásainak bővítésével el kell érni, hogy nagyobb szerepet játszassanak a kirekesztődött családok felzárkózásának segítésében, a család szocializációs funkciójának, és **a felelősségteljes szülői szerepeknek a megerősítésében**, a családi konfliktusok rendezésében. A Kormány és az ORÖ közötti létrejött keretmegállapodás értelmében a Kormány támogatást fog nyújtani az ORÖ szervezésében kiválasztott, mentorált roma családsegítő szociális munkás, közösségfejlesztő, foglalkozásszervező képzéséhez, munkagyakorlat szerzéséhez.

El kell érni, hogy minden kistérségben minden alapszolgáltatás kiépüljön, és a szakszolgálatok elérése rutinszerűvé váljon. Világos szakmai standardok – bizonyos esetekben protokollok – kialakítására, a lakosság szolgáltatásokkal kapcsolatos elégedettségének rendszeres mérésére van szükség.

A Kormány és az ORÖ az együttdöntési rendszer keretében olyan **csecsemő- és kisgyermekvédő és fejlesztő rendszert alakítanak ki**, illetve a már meglévőt fejlesztik tovább, mely érdemben hozzájárul a hátrányos helyzetű közösségekben, településeken élő, elsősorban roma gyermekek sikeres iskolai belépéséhez.

II. Oktatás-képzés

II.1. Óvodáztatás

A mindenkire kiterjedő koragyermekkorai nevelés és gondozás biztosítása érdekében szükséges az óvodai ellátás fejlesztése, kulcskérdés a **halmozottan hátrányos helyzetű** – kiemelten a roma – gyermekek **korai életkorban történő integrált óvodáztatása**. Ennek feltételeit és ösztönzőit biztosítani kell. Ennek egyik eleme az **óvodai férőhelybővítés** és a **szolgáltatás elérhetőségének** javítása. Az óvodai férőhelybővítésnél fontos, hogy a közoktatási fejlesztéseken belül erre elkülönített forrás álljon rendelkezésre, és a fejlesztés a leghátrányosabb helyzetű kistérségek (47/33) településeire koncentráljon, ahol magas a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek száma.

A védőnők és a családsegítő, gyerekjóléti szolgálat munkatársainak bevonásával ösztönözni kell a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek szüleit, hogy a gyerekeiket 2–3 éves korukban kezdjék óvodába járatni. Segíteni kell a szülőket abban, hogy az anyagiak hiánya (megfelelő ruházat, útiköltség stb.) ne legyen akadálya az óvodába járásnak.

Az óvodapedagógusok alap- illetve továbbképzésének tartalmaznia kell a hátrányos helyzetű, szocializációs hiányokkal küzdő gyermekekkel való foglalkozásra, valamint a szülők bevonására való felkészítést. A tanterveknek tartalmazniuk kell a szocializációs hiányosságok pótlására irányuló tevékenységeket is.

Az ORÖ-vel kialakítandó együttdöntési rendszer keretében a Kormány támogatja, hogy **minden település számára biztosítottak legyenek az óvodai szolgáltatások, amelyek a minél korábbi életkorban történő beóvodáztatást is lehetővé teszik.**

II.2. Befogadó iskolai környezet biztosítása, az oktatás hátránykompenzációs képességének erősítése

Az együttnevelést támogató, a szegregációt és a hátrányok továbbörökítésének ciklusait megtörő oktatást biztosító **befogadó iskolai környezet** kialakításának, és az **felzárkózást segítő szolgáltatások fejlesztésének az intézményekben** elsőrendű szerepe van a hátrányos helyzetű, köztük roma gyermekek iskolai kudarcainak mérséklésében.

Ahogy azt a „Legyen Jobb a Gyermekeknek!” nemzeti stratégia (2007) is hangsúlyozza: „az esélyteremtő oktatási rendszerben függetlenül attól, hogy **a gyermek** szegény sorsú iskolázatlan családból származik, rossz minőségű, szegregált lakókörülmények között él, fogyatékos, migráns, vagy éppen kiemelkedő tehetségű, **egész életén keresztül képességeinek, tehetségének megfelelő képzésben kell, hogy részesüljön, anélkül, hogy ezt előítéletek, sztereotípiák, elfogult elvárások, vagy hátrányos megkülönböztetés befolyásolják.** Éppen ezért ez kell, hogy legyen a magyar oktatáspolitikai legfontosabb prioritása”.

A szegregáció mértéke csak úgy csökkenthető, ha csökken az oktatási rendszer szelektivitása, hatékony módon érvényesülnek a sztereotípiákon, előítéleteken alapuló hátrányos megkülönböztetés elleni törekvések, sikerül elérni, hogy visszaszoruljon a nem roma szülők gyermekeinek elvándorlása a lakóhelytől távolabbi iskolákba. A befogadó iskolai modell fejlesztése és alkalmazása a közoktatás **szabályozását, irányítását, koordinációját** érintő és a **módszertani fejlesztésekben** is alapvető szempont, csakúgy, mint a tanárképzés megújításában és az intézmények közötti együttműködés tartalmának meghatározásában.

A minőségi iskolai oktatáshoz való hozzáférésben a jelenlegi mélyen decentralizált oktatási rendszerben komoly **területi különbségek** tapasztalhatóak. Az oktatási intézmények és szolgáltatások területi fókuszú fejlesztésével és az **oktatáspolitikai központi eszközeivel** javítható az e téren tapasztalható egyenlőtlenség. Mind adminisztratív, mind infrastruktúrafejlesztő

intézkedésekre szükség van. Ezek bevezetésének viszont feltétele, hogy az érintettek, a fenntartók, szülők és pedagógusok azonosuljanak a céllal. E tekintetben is kiemelten kell kezelni a leghátrányosabb helyzetű kistérségek fejlesztését.

A közoktatási rendszer eredményességének javítása érdekében az **országos szakmai ellenőrzés** az intézmények külső ellenőrzési rendszerének felállítását, a szakértők képzésének megindítását, valamint a követelményrendszer kidolgozását foglalja magában (a szakképzésben az EQAVET ajánlások¹⁰⁶ figyelembevételével). Az **alapképzségeket, képességeket vizsgáló országos mérés-értékelés** keretében megállapított, intézményi mérési eredmények feldolgozása, értékelése, elemzése alapján kialakított pedagógiai fejlesztő tevékenység, továbbá az intézményértékelés és ellenőrzés is a minőségi közoktatás megteremtését szolgálja.

Az egész oktatási rendszer szempontjából alapvető kérdés, hogy az **alapképzésben és továbbképzések** segítségével minden pedagógus felkészüljön a modern, differenciáló, a tanulók egyéni fejlődési ütemének megfelelő módszerek alkalmazására. A hatékony oktatáshoz-neveléshez a kompetenciaalapú oktatás és az egyéniesített pedagógiai módszerek alkalmazása egyaránt elengedhetetlen feltétel.

Meg kell erősíteni a szocializációs és tanulási hátrányok kezelését szolgáló **iskolai és iskolán kívüli támogató szolgáltatásokat** is (egész napos iskola, napköziotthon, iskolaotthon, tanoda, stb.), amelyek az otthoni tanulásra kevésbé alkalmas családi környezet helyett biztosítják a megfelelő feltételeket a felkészüléshez, sőt lehetőség szerint a sporthoz, a szabadidős tevékenységhez is. Lényeges, hogy e szolgáltatásokhoz kapcsolódóan a rászoruló diákok **étkeztetését** is biztosítsák e programok. Fontos kérdés a **hétfégi programok** lehetőségének megteremtése is, hiszen vidéken sokszor ez „holt” időszak, a fiatalok számára különösen veszélyes a csellengés, magára hagyottság. Olyan intézmények bevonására van szükség, melyek ebben az időszakban is elérhetőek a lakosság számára, mint például az eMagyarország hálózat.¹⁰⁷

Az általános iskola *felső tagozatán* más megoldások is alkalmazhatók, így pl. *kollégiumi, illetve externátusi ellátás*. Nem csak azoknak, akiknek a lakóhelye nem az iskolával azonos településen van, hanem azoknak is, akik családi körülményeik miatt otthon nem tudnak tanulni, ezért felzárkózásuk, személyiségfejlődésük szempontjából jobb, ha hétköznap nem laknak otthon, ugyanakkor nem kell kiemelni őket a családból, és nevelőszülőnél vagy gyermekotthonban elhelyezni, ami sokkal kevésbé humánus, sokkal drágább, és összességében szükségtelen megoldás lenne.

Különösen fontosak a **lemorzsolódás ellen ható, a korai iskolaelhagyás megelőzését szolgáló és reintegrációs célú komplex pedagógiai programok**. Ezen a területen nélkülözhetetlen az ágazati együttműködés. Az oktatási, gyermekvédelmi, szociális, közművelődési és sport szakterületek programjainak, beavatkozásainak koncentrálására és összehangolására van szükség. Meg kell teremteni az oktatási intézmények és a szociális és gyermekjóléti **szolgáltatások együttműködésének intéz-**

¹⁰⁶ Az Európai Unió Bizottságának javaslatára az Európai Parlament és a Tanács 2009. június 18-án egy új európai jogszabályt – 2009/C 155/01 – el a szakképzés Európai Minőségbiztosítási Referencia Keretrendszerének (European Quality Assurance Reference Framework, EQAVET) létrehozásáról.

¹⁰⁷ Az **eMagyarország program** célja az internet-elérés kiterjesztése az ország teljes területén, főként a kevésbé, egyáltalán nem ellátott területekre (hátrányos helyzetű települések) fókuszálva. Akiknek otthonában technikai, motivációs vagy anyagi okokból nincs szélessávú internet-hozzáférésük, ott a pontok kiépítése, fenntartása biztosíthatja ezt. Cél, hogy minél szélesebb körben lehetővé váljon így pl. az e-közszolgáltatások használata vagy az ott dolgozó szakemberek, az eTanácsadók segítségével. Jelenleg 1791 regisztrált eMagyarország pont működik.

ményes kereteit. Ennek részeként, alapelemeként szükséges az **iskolai szociális munka, a szociálpedagógia** intézményes és szolgáltatási kereteinek kiépítése. Az évismétlők számának csökkentésével, a tanuló rugalmas, személyre szólóan megtervezett támogatásával csökkenthető a lemorzsolódás. Kiemelten kell segíteni a **roma nők iskolai karrierjének sikerességét**, a tankötelezettség teljes körű teljesítését, iskolázottsági szintjük emelését. Ahogy arra a 2011. évi, a lemorzsolódás megakadályozásával foglalkozó tanácsi ajánlás¹⁰⁸ is rávilágít, az oktatásban bejárható utak rugalmasságának és az azok közötti átjárhatóság biztosításával, és így a tanuló szükségleteihez jobban alkalmazkodó pedagógiai folyamat kialakításával csökkenthető a lemorzsolódás, beleértve a nemi szerepekből adódó korai iskolaelhagyást is, melynek kezelése kiemelt feladat – tekintve a roma nők különösen egyenlőtlen esélyeit.

Elengedhetetlen, hogy már az általános iskolában a nevelési folyamat szerves részét képezze az egészségvédelem, valamint annak megakadályozása, hogy a kockázatnak leginkább kitett hátrányos helyzetű köztük roma gyerekek a fizikai és lelki egészséget is veszélyeztető káros jelenségek, a prostitúció, embercsempészet áldozatává váljanak. Ennek érdekében be kell vetni a prevenciós, felvilágosító programokat is; fontos, hogy a gyerekek tudjanak az áldozatvédelmi szolgáltatásokról, a fiatal lányok a házasságon belüli jogokról stb.

A **tudatos pályaválasztás elősegítése** csökkentheti a középfokú oktatási intézményekből történő lemorzsolódást. Szükség van **„második esély” évfolyamok, programok** szervezésére az általános iskolai végzettség megszerzése, a szakiskolai tanulmányok sikerének előmozdítása, a félbemaradt iskolai tanulmányok folytatása, a szakképzettek körének szélesítése céljából. Fontos szerepet tölthetnek be az ilyen szempontból kifejezetten roma fiatalokra koncentrálnó programok is. Támogatni, fejleszteni kell az iskolai lemorzsolódást akár szélsőséges esetekben is kezelni képes **alternatív iskolai modelleket**. A fiatal felnőttek felnőttoktatásban való részvétele érdekében (esti, levelező középfokú oktatás) átfogó kampány indítására, illetve a megalapozó, iskolarendszeren kívüli oktatási módszerek ösztönzésére van szükség.

Az esélyegyenlőség érvényesülése érdekében fontos, hogy a **magántanulóvá nyilvánítás ne lehessen a „nehezen kezelhető” gyermekek elleni fellépés, illetve a szegregáció eszköze**. Ennek érdekében szükség van a pedagógiai eszköztár fejlesztésére, szakmaközi együttműködésre, az elfogadási folyamat ellenőrzésének hatékonyságnövelésére.

Annak érdekében, hogy megalapozatlanul ne kerüljön sor egyetlen gyermek indokolatlanul fogyatékosra minősítésére sem, folyamatos szakmai segítségnyújtással, és független, hatékony ellenőrzésekkel biztosítani kell a vonatkozó jogszabályban meghatározott eljárásrend, és a szakértői vélemény elkészítését megalapozó vizsgálat szakmai követelmények érvényesítését. A prevenció jegyében a gyermekek időben történő, szakszerű fejlesztésének biztosítása érdekében a koragyermekkori fejlesztés, a nevelési tanácsadás és a logopédiai ellátás területén is ki kell dolgozni az egységes eljárásrendet, szakmai tartalmakat és követelményeket. Folyamatosan bővíteni kell a gyermekek vizsgálata során alkalmazott tesztek, vizsgálati módszerek és eszközök körét. Különös figyelmet kell fordítani az indokolatlan fogyatékosra nyilvánítás elkerülésére a hátrányos helyzetű, a tartós nevelésbe vett tanulók és a romák esetében arra, hogy az alkalmazott tesztek, módszerek, eljárások a gyermek tényleges képességeinek meghatározásakor az esetleges környezeti hátrányokból eredő elmaradásokat elkülönítsék.

Az iskolának megfelelő légkör megteremtésével, nevelési módszerek használatával, a konstruktív életvezetésre nevelő tevékenységekkel, széles tevékenységrepertoár biztosításával szerepet kell **vállalnia az életesélyeket romboló devianciák csökkentésében**. A **veszélyeztetett gyerekek**

¹⁰⁸ 7951/11

kriminalizálódását elkerülendő, az iskolában előforduló konfliktusok, kisebb nagyságrendű vétségek kezelése ideális esetben korszerű pedagógiai módszerekkel az iskola falain belül történik, hatósági szintre csak valós szükség esetén kerül. Az iskolai konfliktusok mellett a gyerek-és fiatalkori bűnelkövetésre, családon belüli erőszakra is hatékony módszerek rutinszerű alkalmazásával kell reagálnia az oktatási és gyermekvédelmi intézményeknek.

A tanulási esélyek kiegyenlítése érdekében a szegregáció mértékének csökkenése mellett kiemelten fontos a **szülőkkel és a helyi közösségekkel történő kapcsolattartás és interakciók generálása**, valamint a szülők informálása, segítése: **az iskola és a szülők közötti pozitív kommunikáció kialakítása**; ezáltal a **tanárok interkulturális kompetenciáinak fejlődése és a gyermek tanulását első helyre állító szülői szemlélet kialakítása**. Mindez nemcsak a gyerekek oktatási-nevelési folyamatának eredményességét segíti elő, de hozzájárul a közösségek egymáshoz való viszonyának pozitív irányban történő változásához is. A folyamatban a szülők aktív részvétele mellett fontos szerepet játszanak az **iskolai/kulturális mediátorok**, roma mentorok és a helyi egyházak, egyházi, civil szervezetek és közösségek. Mind a többségi társadalom, mind a romák szemléletformálása, valamint a sikeres interkulturális párbeszéd megvalósulása érdekében szükség van az **aktív roma pedagógusok** számának növelésére és pályamegtartásra való ösztönzésére is az oktatás minden szintjén. Ennek érdekében a felsőoktatásban növelni kell a roma hallgatók számát a tanári, óvodapedagógusi szakokon. Meg kell teremteni annak anyagi és szervezeti feltételeit, hogy a képzés ideje alatt asszisztensként alkalmazzák őket.

Az infokommunikációs technológia nyújtotta lehetőségekhez való hozzáférés bővítésére van szükség a közoktatásban, illetve a szak- és felnőttképzésben. Elengedhetetlen a hátrányos helyzetű településeken működő iskolák, tanodák informatikai fejlesztésének elősegítése. A szak- és felnőttképzésben szintén biztosítani kell a hátrányos helyzetűek/romák részére az informatikai képzéshez való hozzáférést.

II.3. Hátrányos helyzetű, köztük roma fiatalok közép- és felsőfokú oktatásba való eljutásának és bennmaradásának elősegítése

Mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy a hátrányos helyzetű, köztük roma fiatalok eljussanak a közép- és felsőfokú oktatásba. Növelni kell a hátrányos helyzetű, köztük roma gyerekek arányát a piacképes szakmát adó, a gazdasági integrációt lehetővé tévő szakképzésben, továbbá az érettségit adó képzésekben és a felsőoktatásban. Az érettségit adó középiskolába történő bejutást minél magasabb arányban kell biztosítani mind az érettségit nem adó szakképzéseket követően, mind pedig közvetlenül az általános iskola után. Az eljutást és bennmaradást segítik **az iskolai fordulópontokat segítő, könnyítő programok**, az előrehozott szakképzésre felkészítő évfolyamok indítása, és a **szakiskolai felzárkóztató** oktatásban való részvétel azok számára, akik nem fejezték be az általános iskolát. Annak érdekében, hogy minél több hátrányos helyzetű gyerek fejezze be sikeresen tanulmányait a közép- és felsőoktatásban, szükség van a kollégiumi férőhelyekhez való hozzáférés további javítására is.

Az iskolai és a szakmai gyakorlat megszerzését támogató **ösztöndíjprogramoknak** továbbra is fontos szerepe van a társadalmi felzárkózás, az esélyteremtés szempontjából. Rendkívül lényeges, hogy megerősítsük az összehangolt beavatkozások kereteit. Az ösztönzési rendszereket úgy kell kialakítani, hogy azok a pénzbeli támogatások mellett személyes támogató, **segítségnyújtó programokhoz kapcsolódjanak**. Ennek megfelelően 2011-től egy olyan új, integrált ösztöndíjrendszer kerül kialakításra, amellyel kiküszöbölhetőek a hatékonyságot akadályozó anomáliák, és amelyben a leghátrányosabb helyzetű tanulók juthatnak ösztöndíjhoz. E programba olvad bele a MCKA ösztöndíj is. Az új ösztöndíjprogram az eddigi ösztöndíjprogramok elemein túl további innovatív elemeket is tartalmaz (pl. minőségbiztosítás, pedagógus-továbbképzés, hospitálási lehetőségek, szupervíziós lehetőség, pályaválasztási tanácsadás) a program hatékonyságának növelése érdekében

A Széll Kálmán Tervhez igazodva a Kormány és az ORÖ az együttdöntési rendszer keretében az oktatási, szakképzési, felsőoktatási, felnőttképzési lehetőségek minőségét javítja, kiterjeszti. A Kormány új roma ösztöndíjprogramot indít.

II.4. Közművelődés, kulturális és sport szolgáltatások fejlesztése

Az oktatáshoz kapcsolódóan a **közművelődési** terület számos, a társadalmi felzárkózás szempontjából hasznos programot működtet, melyek a kulturális hátrányok, az iskolai lemorzsolódás csökkentését szolgálják. A hátrányos helyzetű térségekben, lakókörnyezetben a könyvtárak, közművelődési intézmények, eMagyarország pontok hatékony „**elérési pontokként**” működnek, szerepük megerősítésére, a megkezdett programok támogatására a kulturális és oktatási intézmények együttműködésének ösztönzésére szükség van a hátrányos helyzetű gyermekek és fiatalok képesség kibontakoztatása, kompetenciafejlesztése érdekében.

A **nem formális és informális képzési programokat, tanórán kívüli szabadidős programokat** kínáló kulturális és sport intézményrendszerre alapozott programok hatása a nem formális és informális tanulás támogatásában, a társadalmi befogadás és aktív részvétel erősödésében várható. Ezzel elősegítik a gyermekek, tanulók személyiségfejlődését, kreatív képességeinek kibontakoztatását, hátrányainak kompenzálását, miközben hatékonyan fejlesztik a különböző kompetenciáikat, és javítják fizikai erőnlétüket is. Ezt a célt szolgálja a roma fiatalok sportprogramjának elindítása is – támaszkodva az ORÖ aktív részvételére –, mely esetében fontos feladat az integrált, közösség- és személyiségformáló sporttevékenység lehetőségeinek növelése. Speciális eszközökkel (pl. ösztöndíjakkal) szükséges segíteni, hogy a klubok utánpótlás-nevelésébe a roma gyerekek és fiatalok is bekapcsolódhassanak.

A roma kisebbségi önkormányzatok bevonása a helyi sportfejlesztési koncepciók kidolgozásába és felülvizsgálatába helyi szinten további pozitív hatást fejtene ki ebben az irányban.

Kistérségi szinten olyan **közösségi központok** létrehozása a cél, amelyek a romák számára segítik a tanulás és a munka világába történő belépést. A közösségi központok tevékenysége ki kell terjedjen az állampolgári felelősségre, háztartási és gazdálkodási ismeretekre, a kertkultúra ismereteire, a személyi és környezeti higiénára, az egészséges életmódra, a felelős családtervezésre, így a rendszeres testmozgásra, az egészséges táplálkozásra, a dohányzás és a túlzott mértékű alkoholfogyasztás megelőzésére is. Ösztönözni kell roma családsegítő szociális munkások, közösségfejlesztő, foglalkozásszervező és egészségügyi közvetítő képzését, munkagyakorlat szerzését, az ORÖ-vel együttműködésben.

III. Foglalkoztatás

III.1. Gazdaság- és vállalkozásfejlesztés a hátrányos helyzetű, alacsony iskolai végzettségű emberek foglalkoztatása érdekében, elsősorban a nyílt munkaerőpiacon a magas élők munkai igényű ágazatokban és atipikus foglalkoztatási formák alkalmazásával

Az EU2020-as foglalkoztatási és szegénységi célok teljesítése szempontjából **különösen fontos a leghátrányosabb helyzetű – alacsony munkaintenzitású háztartásokban élő – munkavállalók munkaerőpiacra való beillesztése**. Ennek érdekében szükséges az intézkedések célzása e leghátrányosabb helyzetű csoportokra, kiemelten a romákra, különösen a **leghátrányosabb helyzetű kistérségekben**.

Ugyancsak elsőrendű a vállalkozások támogatásában e szempont érvényesítése, az **élők munkai igényes, az alacsony végzettségű munkaerőt is alkalmazó, munkaintenzív vállalkozási formák előnyben részesítése**. Különösen a **mikro, kis- és középvállalkozások beruházásainak támogatása** során közvetett célként meg kell, hogy jelenjen a kedvezőtlen helyzetű térségekben történő munkahelyteremtés, a hátrányos helyzetű munkavállalók foglalkoztatásának elősegítése és a regionális különbségek mérséklése.

Szükség van ennek a kiemelésnek megfelelő **vállalkozásfejlesztést, beruházást támogató programokra**, többféle pénzügyi eszköz kombinált felhasználásával. E támogatások egy részének feltétele az **alacsony iskolai végzettségű emberek, kiemelten a roma népesség (priorizáltan a roma nők) foglalkoztatása és képzése**.

A fenntartható és versenyképes vidéki életmód elterjesztésével összhangban a vidéki foglalkoztatottság növeléséhez jelentősen hozzájárulhatnak az ökoinnovációs programok. A vidéki **zöld gazdaság** fejlesztés terén szintén kiemelt szempont a hátrányos helyzetű munkavállalók, köztük romák foglalkoztatása.

Erősíteni kell a **helyi piac** védelmét, és a **helyi termelést** (valamint a helyi felhasználást, fogyasztást) a korábban létező szubvenciók helyreállításával és új szubvenciók bevezetésével. Ezen szubvenciók meghatározott részét a hátrányos helyzetű közösségek, települések helyi termelésében, a szaktudást nem igénylő tevékenységek ösztönzését szolgáló komplex programokra kell fordítani.¹⁰⁹

Az államnak kell jó példával elől járnia, és a központi **közbeszerzések** területén következetesen ki kell használni a **hátrányos helyzetűeket, köztük romákat foglalkoztató vállalkozásokat preferáló szabályokat**. Az állami beruházásokhoz kapcsolódó közbeszerzéseken kötelező jelleggel biztosítani kell a munkaképes korú, elsősorban a beruházás térségében élő inaktívok foglalkoztatásának elsőbbségét, valamint felkészítésüket a foglalkoztatásba való bekapcsolódásra, nem veszélyeztetve a térségben dolgozó aktív keresők foglalkoztatását.

III.2. A munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetű emberek munkaerőpiacra való belépése

A munka világából tartósan kiszorultak egy része számára az elsődleges munkaerőpiac jelenleg nem tud megfelelő munkát biztosítani. Részben mert olyan területen élnek, ahol gyenge az elsődleges munkaerőpiac, részint, mert munkaerőként való alkalmazásukhoz az elhelyezkedés ösztönzése

¹⁰⁹ A helyi termelés-helyi fogyasztás és a helyi közétkeztetés összekapcsolása a hátrányos helyzetű területek lakosságát nemcsak a foglalkoztatásba vonja be, hanem a kötelező higiéniai elvárások miatt az egészségügyi ellátórendszerbe is, miközben a táplálkozás egészségesebbé tétele is megvalósulhat.

mellett szociális munkára, mentorálásra, egyfajta „inkubációra” is szükség van. Ezt biztosíthatja az átmeneti foglalkoztatásnak a nyílt munkaerőpiacra átvezető, egyfajta „zsilipként” működő rendszere a szociális gazdaság keretei között. Emellett az állam maga is tenni kíván azért, hogy segély helyett minél több ember számára már rövid távon is munkát tudjon felkínálni közfoglalkoztatás formájában. A foglalkoztatási célú támogatásoknak egy három pillérré épülő rendszere jön létre. Az első és legfontosabb pillér a **nyílt munkaerő-piaci elhelyezkedés** ösztönzése és támogatása többek között célzott bér- és járuléktámogatásokkal, kiemelt figyelmet fordítva a mikro-, kis és középvállalatokra. A második pillért a **szociális gazdaság** jelenti, ami a helyi lehetőségekre építve szervezi meg a munkanélküliek foglalkoztatását részben állami támogatásból, részben pedig saját bevételekből. Ez egy átmeneti foglalkoztatási forma, amelynek célja hosszabb távon, hogy átvezessen a nyílt munkaerő-piaci foglalkoztatásba. A harmadik pillér a **közfoglalkoztatás**, amely szorosan összefügg a szociális ellátások rendszerének munkára ösztönző átalakításával és amelynek keretében az állam maga szervezi meg azoknak az átmeneti foglalkoztatását, akiknek az első két pillér jelenleg nem kínál reálisan munkalehetőséget.

A nyílt munkaerő-piacra való belépés elősegítésének legfontosabb eszközei az **aktív munkaerő-piaci eszközök**, amelyek azokat a szolgáltatásokat, ösztönzőket és támogatásokat jelentik, amelyeket az állam a munkanélküli személyek számára nyújt álláskereső, újbóli elhelyezkedésük segítése és ösztönzése, foglalkoztathatóságuk javítása és a pénzbeli ellátások igénybevétele idejének csökkentése érdekében. Fontos szerepet játszanak az aktivitás, a munkaerőpiachoz való kötődés megőrzésében, a munkaerőpiacon belüli átmenetek, státusváltások kezelésében. Az aktív munkaerő-piaci intézkedések emellett a versenyképesség javításának fontos eszközei is, hozzájárulnak a munkaerő munkavégző-képességének megőrzéséhez, fejlesztéséhez, segítik a vállalkozások munkaerőigényének kielégítését, a bérköltséghez nyújtott célzott támogatásokkal lehetővé teszik az újonnan felvett munkavállalók foglalkoztatási költségeinek mérséklését.

Azokon a területeken, ahol a foglalkoztatás egyéb lehetőségei igen szűkösek, folytatni és **megerősíteni kell a szociális földprogramokat, a szociális gazdaság rendszereit, a helyi gazdaság keretei között működőképes szociális szövetkezeteket**. A vidékfejlesztésben eddig is meglévő társadalmi felzárkózást szolgáló elemek megerősítésére van szükség.

A szociális gazdaság egy speciális szegmensét jelenthetik az *otthonközeli szociális szolgáltatások*. Ösztönözni kell a helyi igényekhez rugalmasan igazodó lehetőségek kibővítésében a magán- és az önkormányzati források bevonását. Ez egyúttal jelentős mértékben hozzájárulhat a ma részben a szürkegazdaság részeként ellátott szolgáltatások, és az ehhez kapcsolódó foglalkoztatás kifehérítéséhez is.

Növelni kell a megváltozott munkaképességű személyek munkaerő-piaci részvételét foglalkoztatási rehabilitációjuk révén.

Célzott kiegészítő programokkal kell segíteni a roma nők csoportját, mivel foglalkoztatottságuk rendkívül alacsony, és foglalkoztathatóságukat az esélyegyenlőségi csoportok között is specifikus tényezők határolják be.

A közfoglalkoztatás rendszerét a másik két pillért kiegészítve, komplementer módon kell működtetni annak érdekében, hogy az ne jelentsen zsákutcát a közfoglalkoztatottak számára. A leghátrányosabb helyzetű csoportok közfoglalkoztatása során fontos cél, hogy értelmes, a munka világába történő visszailleszkedést elősegítő tevékenységet végezzenek és ez ne akadályozza az elsődleges munkaerőpiacon történő elhelyezkedést, valamint az ehhez szükséges képzési és szociális szolgáltatásokhoz való hozzájutást. A programhoz illeszkedő képzéssel javítani kell a hátrányos helyzetű közfoglalkoztatottak munkaerő-piaci pozícióit, az általános iskola befejezése, ezt követően piacképes szakma megszerzésére irányuló képzésben való részvétel lehetőségének biztosításával.

A társadalmi felzárkózás szempontjából kiemelt jelentőségű, hogy a közfoglalkoztatás során a munkavállalás szempontjából hátrányos és leghátrányosabb helyzetűek közfoglalkoztatásba történő bevonása prioritást élvezzen. Ezt a célt a közfoglalkoztatási nyilvántartás segítheti elő azzal, hogy tartalmazza az érintett réteg hátrányos helyzetére vonatkozó adatait. Ezek ismeretében nyílik lehetőség a közfoglalkoztatás szervezése során előnyben részesítésükre.

III.3. A munkaerő-piaci szempontból halmozottan hátrányos helyzetű emberek alkalmazkodóképességének növelése a foglalkoztatás rugalmasságának növelésével

A kormány célja, hogy a magyar munkaerőpiac a legrugalmasabbak közé tartozzon Európában, mert ez fontos versenyelőnyt jelent a vállalkozások szempontjából és a foglalkoztatási lehetőségek jelentős bővülését eredményezheti a munkavállalók számára. Ennek érdekében módosul a Munka Törvénykönyve, korszerűsödik a munkajogi szabályozás. A szabályozás megváltoztatása azonban önmagában messze nem elégséges eszköze a rugalmasságnak, ahhoz az **álláskeresésre ösztönző munkanélküli ellátásra**, az újbóli elhelyezkedést hatékonyan segítő **aktív munkaerő-piaci intézkedésekre** és az **egész életen át tartó tanulás** lehetőségeinek biztosítására is szükség van. Ezek együttesen teremthetik meg azt a környezetet, amiben a munkáltatóknak megéri több embert foglalkoztatni, és legálisan foglalkoztatni, a munkavállalók pedig kellő segítséget kapnak a gazdasági környezethez való alkalmazkodáshoz. A rugalmas foglalkoztatási formák előnye, hogy egyrészt jól alkalmazkodnak a munkavállalók élethelyzetéből adódó atipikus foglalkoztatási kínálatához, másrészt csökkenti az atipikus foglalkoztatási kínálatú munkavállalók foglalkoztatásával járó kockázatokat, így csökkentik az ellenőszöngzőket arra, hogy őket válasszák egy adott álláshelyre. Másképpen a rugalmas foglalkoztatási formák a munkaerőpiac általános rugalmasságát növelve segítik a munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetű munkavállalók álláshoz jutását

Az atipikus és rugalmas foglalkoztatási formák elterjesztésével hozzá kell járulni a **munka és a család összeegyeztethetőségének** javulásához, ami komoly szerepet játszhat a gyermekvállalás szegénységi kockázatának csökkentésében és a hátrányos helyzetűek munkaerő-piaci aktivitásának növekedésében.

A kisgyermekes szülők munkaerő-piacra való visszatérését a 0-3 év közötti **kisgyermek nappali ellátásának fejlesztésével** kívánjuk elősegíteni. Ennek keretében **munkahelyi „bölcsődék”** létrehozását, valamint kis létszámú **helyi gyermekellátási intézmények** (köztük családi napközik) létrehozásának, gyermekek nappali ellátásához, felügyeletéhez kapcsolódó szolgáltatásoknak a létrehozását kívánjuk támogatni.

Emellett támogatjuk a vállalkozásoknál és egyéb foglalkoztatóknál a **„rugalmas munkahelyek”** létrejöttét. Mindezt olyan típusú munka-idő beosztáshoz és munkarendhez kapcsolódó megoldások bevezetésével kívánjuk elősegíteni, amely megkönnyíti a munkavállalók munkahelyi és magánéletbeli kötelezettségeinek összehangolását, figyelembe véve az adott munkavállalók, illetve munkavállalói csoportok élethelyzetéből adódó, illetve egyéb életmód-specifikus igényeit.

Emellett **helyi, innovatív kezdeményezések támogatására** is lehetőség nyílik, amely eredményeként szintén könnyebbé válik a munka és magánélet összehangolása.

III.4. A foglalkoztatás vonzóvá tétele, a munka kifizetődvé tétele

A segélyezési és az álláskeresési ellátórendszer újragondolásával, a jelenlegi segélyezési rendszer diszfunkcionális elemeinek átalakításával, **új, rászorultsági alapú, az aktivitást támogató segélyezési rendszer** bevezetésével javítani kell az ellátások munkára ösztönző hatását. Mindemellett meg kell őrizni az álláskeresési ellátás biztosítási jellegű vonásait. A szociális ellátások rendszerét és a foglalkoztatáspolitikai eszközöket élesen szét kell választani mind feltétel- és szervezetrendszerét, mind pedig finanszírozását illetően. Egyebekben is az aktív korú személyeknek

nyújtott pénzbeli ellátások rendszerét oly módon kell átalakítani, hogy ösztönözzön a munkavállalásra

III.5. A szak- és felnőttképzési rendszer fejlesztése

Vissza kell állítani a szakképzés és az ezáltal megszerezhető tudás presztízsét, az iskolarendszerű szakképzés struktúráját, finanszírozási rendszerét, szabályozását úgy kell alakítani, hogy az a jelenleginél sokkal hatékonyabban szolgálja a gazdaság és a társadalom igényeit. Ehhez egy átfogó, a **szakképzés minden elemére kiterjedő átalakításra van szükség**, figyelembe véve a közoktatás és felsőoktatás folyamatban lévő átalakítását is. A szakképzésnek elő kell segítenie a társadalmi felzárkózást is a hátrányos helyzetű fiatalok képzésben tartásával lehetővé téve számukra, hogy szakképzett munkavállalóként lépjenek a munkaerőpiacra

A **hiányszakmákra** való képzésnél figyelemmel kell lenni a hátrányos helyzetű emberek, romák bevonására (lásd pl. egészségügyben nővérhiányt), különösen fontos, hogy a **célzott képzések igazolható módon megfeleljenek a munkaerő-piaci igényeknek**. Az igények jelzésére megyei szintű, folyamatosan frissülő adatbázisokat kell használni. A hiányszakmák megállapításakor a **romák számára is megszerezhető szakmák** kijelölésére is figyelmet kell fordítani.

A felnőttképzés szabályozásának új rendszerére van szükség, amely jobban igazodik a munkaerő-piac strukturális és tartalmi elvárásaihoz, képes növelni a támogatott képzések munkaerő-piaci eredményességét, a felnőttképzésben szakképzettséget szerzett résztvevők elhelyezkedési arányát, igazságosabbá teszi a felnőttképzéshez való hozzáférés rendszerét, ezzel biztosítva, hogy az tanuljon elsősorban és állami támogatással, akinek erre a munkaerő-piaci érvényesülés szempontjából szüksége van.

A **foglalkoztatásba ágyazott képzés** és más eszközök igénybevételel növelhető a közsférában dolgozó romák száma. A piaci szereplők ösztönző rendszerek kiépítésével vonhatók be a foglalkoztatással egybekötött képzésekbe. Az **esti iskolák** újraindításával, a **nem hagyományos képzési formák** (pl. távoktatás, e-learning) hátrányos helyzetű csoportokra történő kiterjesztésével növelhető a munkaerő-piaci aktivitás.

IV. Egészségügy

IV.1. Egészségfejlesztés, egészségvédelem

A hátrányos helyzetű társadalmi csoportok egészségvédelme, a **megelőzési programok, célzott tájékoztató kampányok** alapvetőek mind a munkavállalást érintő készségek, képességek helyreállítása, fenntartása szempontjából, mind a gyermekek iskolai teljesítményét tekintve.

Programokat kell indítani a **népegészségügyi szűréseken való részvétel ösztönzésére**, aminek egyik eszköze lehet a mobil szűrőállomások igénybevétele. Az **életminőség-javítással, egészségfejlesztéssel** kapcsolatos kampányokra van szükség, különös tekintettel a gyermekekre, a szegregált lakókörnyezetben és a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben élőkre, köztük a roma népességre. Kiemelt célcsoport a roma nők köre: őket elsősorban a tudatos családtervezés, a korai terhesség, illetve az egészséges terhességre való felkészülés témáival foglalkozó kampányokkal kell megcélozni. El kell érni továbbá, hogy minden gyerekes család hozzáférjen az egészségügyi ellátásokhoz és birtokában legyen az ellátási rendszerekre és szolgáltatásokra vonatkozó információknak. Kiemelt célcsoportként kell kezelni a 0-3 éves korosztályt.

A programok sikere érdekében fontos a helyi civil szervezetek bevonása a lebonyolításba; a másik oldalról pedig az egészségügyi szakemberek bevonása érzékenyítő tréningekbe.

IV.2. Egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés egyenlőtlenségeinek csökkentése

A hozzáférés esélyegyenlőségének és a hatékonyságnak növelése egyaránt megkívánja, hogy a **területi és szakmai aránytalanságok** az ellátórendszer fokozatos, a helyi szükségletekhez igazodó átalakításával, megújításával korrigálják. A rendszer alapját egyrészt a rutin statisztikai adatgyűjtési rendszerek, másrészt az alapellátásban elvégezhető egyéni szükségletfelmérés adja. Az adatbázisok, kapacitástérképek fejlesztése során figyelemmel kell lenni a felzárkózás politika szempontjaira és célcsoportjaira.

Ösztönözni szükséges a helyi, területi és **szolgáltatói együttműködés** elmélyítését a **praxisközösségek, kistérségi alapellátási központok kialakítása**, illetve a védőnői hálózat, valamint az otthoni szakápolást, hospice ellátást és szociális gondozást végző önkormányzati, civil és egyházi szervezetek munkájának szorosabb integrációja irányában.

A hátrányos helyzetű családok/nők körében tapasztalható, az átlagosnál gyakoribb művi terhesség-megszakítások számának visszaszorítása érdekében ki kell dolgozni a különböző fogamzásgátló eszközök **egyenre szabott**, rászorultsági alapú – ingyenes vagy kedvezményes – hozzájutásának módját, amely – az eszköz hatékonyságát növelve – minden esetben a családtervezéssel és fogamzásgátlással kapcsolatos ismeretbővítéssel együtt valósulna meg.

Országos programot kell indítani a rászoruló családok – elsősorban gyermekek – alapvető betegségmegelőzési eszközökhöz – pl. védőoltásokhoz, vitaminkészítményekhez stb. – való hozzáféréseinek biztosítására, mely mind a család, mind az egészségügyi költségvetés szempontjából rövidtávon megtérülő befektetés lehet.

A **szegregátumokban élők** (nagy számban romák) specifikus problémáira **komplex megközelítéssel** kell reagálni, amely magában foglalja a célzott megelőző programokat, az egyéni felelősség tudatosítását, az egészséges lakhatáshoz és környezethez való hozzáférést, illetve annak megőrzését, a foglalkoztathatóság javítását, valamint a szolgáltatásokhoz való hozzáférést.

Folytatni kell a kistérségi **települési egészségtervek** elkészítését és azok megvalósítását, különös tekintettel a leghátrányosabb helyzetű kistérségekre, halmozottan hátrányos helyzetű településekre.

Fontos a szakképzett **romák bevonása** a romákat célzó egészségügyi programok tervezésébe és megvalósításába. A Kormány és az ORÖ közötti létrejött keretmegállapodás értelmében a Kormány támogatást fog nyújtani az ORÖ bevonásával kiválasztott, mentorált egészségügyi közvetítők képzéséhez, munkagyakorlat szerzéséhez. Az **egészségügyi szak- és felsőoktatási képzésben résztvevő romák számának növelése, továbbá a roma szakemberek – védőnő, ápoló, orvos, szociális munkás stb. – egészségügyi intézményekben való foglalkoztatásának** ösztönzése lényeges az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés javításának elősegítésében, a diszkrimináció csökkentésében. Az antidiszkriminációs elemeket be kell vezetni illetve meg kell erősíteni az orvos és egyéb egészségügyi képzést folytató intézmények képzéseiben.

A romák egészségügyi helyzetének jellemzői és a beavatkozások célzása indokolja a **problémákra reagáló egészségpolitika** kialakítását, a célcsoport-orientált, bizonyítékokon alapuló tervezés, végrehajtás, értékelés és nyomonkövetés kidolgozását.

IV.3. Csecsemő-, gyermek- és ifjúság egészségügy fejlesztése

Szükség van a gyermek-egészségügyi alapellátások nagyarányú fejlesztésére, különös tekintettel a hátrányos helyzetű régiókra. Ma kritikusan alacsony a feladatokhoz mért **csecsemő- és gyermekszakorvos szám**. Ez az állapot a leghátrányosabb helyzetű kistérségeket fokozottabban sújtja. A csecsemő- és gyermekorvosi humánpolitikai program kialakításakor és a szolgáltatások tervezése során kiemelt figyelemmel kell lenni a kapacitáshiányok kiegyenlítésére.

A **védőnői hálózat** az alapellátás egészébe szervesen integrált **megerősítése** különösen fontos. A hátrányos helyzetű, mélyszegénységben élő családok, gyerekek egészségi állapotának milyenségében kulcsszerepe van a védőnőnek. Különösen nagy teher hárul a védőnőkre a hátrányos helyzetű kistérségekben, ahol több esetben nagy lakosságszámú szegregátumban dolgoznak. A védőnői életpálya-modell kidolgozása során figyelemmel kell lenni a nehéz terepen dolgozó védőnők ösztönzésére, anyagi és társadalmi elismerésére. A gyermekegészségügyi ellátás hatékonyságához elengedhetetlen a hiányzó védőnői állások sürgős betöltése.

Szükség van egységes, **korszerű ismeretek és módszerek kidolgozására és átadására** a gyermek-egészségügyi alapellátás szakemberei (védőnő, házi-, gyermekorvos) számára a munkájuk hatékonyságának növelése érdekében, és a szülők számára a gyermek fejlődésével, gondozásával, nevelésével kapcsolatos szülői tudatosság és kompetencia növelése érdekében.

A korai életkorokban elsődlegesen az egészségügyi alapellátás van kapcsolatban a családokkal, így az alapellátásban dolgozóknak hatalmas lehetősége és felelőssége van a **koragyermekkorai fejlődés megalapozásában**. Kiemelt jelentősége van a korai felismerésnek, szűrésnek és a korai fejlesztésnek, a csecsemőhalandóság és a koraszülöttek (a kis súlyú élve születések) magas számának visszaszorítása érdekében. Lehetőleg már a születés előtt azonosítani kell a hátrányos helyzetű gyerekeket, minél korábbi szakaszban elérhetővé tenni a célzott egészségügyi szolgáltatásokat, csökkentve ezzel a rizikó faktorokat.

Tovább kell javítani a gyermekegészségügyi alapellátás és szakellátás, valamint a szociális és egészségügyi alapellátás kapcsolatát.

A gyermek- és serdülőkorai mentális problémák kezelésére célzott, az egész ország területét lefedő szolgáltatásokat kell kialakítani. Továbbá a **gyermek- és ifjúságpszichiátria** fejlesztése terén tapasztalható komoly ellátási hiányok enyhítése érdekében **gyermekpszichiátriai központokat** kell létrehozni, ki kell építeni az **iskolai pszichológusi hálózatot**, valamint meg kell szervezni az **állami gondoskodásban élő gyermekek mentális ellátását**.

V. Lakhatás

V.1. Lakásfenntartás támogatása, adósságkezelés

A **lakhatási problémák** kezelése jellemzően ágazatközi feladat. A szociális terület egyes szolgáltatásai, illetve a lakhatási problémák kezelését célzó programok akkor lehetnek hatékonyak, ha biztosítani tudjuk a **lakhatás elbizonytalanodásához vezető – természetük szerint – összetett problémák összehangolt kezelését.**

A lakásfenntartás támogatásánál a **természetben nyújtást kell előtérbe helyezni**, fel kell számolni azt a gyakorlatot, hogy kiegészítő segélyként működjön. Ehhez viszont az önkormányzatoknak módszertani segítségre van szükségük (pl.: szerződésminták kidolgozása), valamint a szolgáltatókkal is fel kell ismertetni a saját érdekeltségüket, hiszen így a kintlévőségeik csökkenthetők. Nem elég a támogatások rendszerének működtetése, sikerek csak a **személyes szolgáltatások megerősítése** révén érhetők el. A célzott programok sikere a **regionális és települési hatóságok bevonása** nélkül elképzelhetetlen.

Az adósságkezelés fontos eleme az **előrefizető mérőkészülékek** elterjedése. Mivel az eddigi szabályozás nem vezetett eredményre, a jövőben egyrészt új programok indításával kell ösztönözni az elterjedését, másrészt hatékony, egyszerű megoldást kell találni a készülékek feltölthetőségére.

Az adósságkezelés továbbfejlesztése mellett **felvilágosító tájékoztatással, propagandával kell megelőzni a lakosság további eladósodását.** A leginkább veszélyeztetett lakossági csoportok – fiatalok, nyugdíjba vonulók, munkanélküliek – részére célzott felvilágosító anyagokat kell kidolgozni, amelyek amellyel, hogy bemutadják az eladósodás következményeit, a családi gazdálkodáshoz is tanácsokat adnak. Az adósságkezelő szolgáltatásokat a vidéki kistelepülésen élők számára is elérhetővé kell tenni

Ugyancsak alapvetően fontosak azok a tervezett kormányzati intézkedések, melyek különböző eszközökkel – **hatósági árképzéssel**, az extraprofit visszaszorításával – célozzák a legfontosabb **rezsiköltségek befagyasztását.** E mellett a lakásfenntartási támogatás folyamatos hozzájárulást biztosít a rezsiköltségekhez, amely potenciálisan képes megelőzni a hátralék felhalmozódását.

A kidolgozandó (deviza-) **adósságkezelő intézkedések** a lakhatás megőrzését és a társadalmi leszakadás megelőzését szolgálják. Az érintett lakások az új bérlakás rendszer alapjává válhatnak. (Az önkormányzatoknak viszont nincs forrásuk a szociális lakhatás megoldásához, uniós pénzügyi eszközök viszont megnyíltak a marginalizálódott csoportok integrált szociális lakhatásának megoldását célzó beavatkozások számára.)

Szükség van a **lakáscélú szociálpolitikai támogatás rendszerének rugalmas átalakítására**, elsősorban a mobilitás lehetőségeinek megteremtése, és a munkalehetőségek elérése céljából. Emellett elengedhetetlen azoknak az ellenőrző mechanizmusoknak a megerősítése, amelyek kivédik a támogatás felhasználását belvíz-, árvíz- vagy egyéb környezet-egészségügyi veszélynek kitett területen.

V.2. Telepprogramok, szociális városrehabilitáció, szociális lakhatás

Az elsősorban a **romákat érintő komplex telep programok** folytatására szükség van. Ahol lehet, a telepek felszámolását, ahol nem, ott **az elemi lakhatási és higiénés feltételek biztosítását, és a továbblépés, a lehetséges kitörési pontok azonosítását kell célul tűzni.** Ennek érdekében első lépésben azonosítani kell azokat a telepeket, amelyek felszámolása nem, csak rehabilitációja képzelhető el. A szegregációs tényezők hatását ez utóbbi esetben is kezelni, csökkenteni kell. Javítani kell a közszolgáltatásokhoz való hozzáférést és az integrálódás lehetőségét, settlement-típusú

elemekkel is. Mindezek mellett nagyon fontos szempont, hogy a telepfelszámolás és teleprehabilitáció akkor lehet hatékony integrációs eszköz, ha egy hosszú távú komplex program része, tartós szociális és foglalkoztatási elemekkel ötvözve. A telepeken, telepszerű lakókörnyezetekben élők integrációját célzó komplex fejlesztési programokat integrálni kell az önkormányzatok település- és egyéb fejlesztési terveibe.

E területen új lehetőséget teremtett az **uniós pénzügyi alapok szabályozásának változása**, mely szerint a marginalizált csoportok számára támogathatóvá válik a lakhatás biztosítása. Ennek jegyében a korábbi programok megerősítésére, újragondolására, hatékonyabb végrehajtására van szükség. A leghátrányosabb helyzetűek, köztük a romák számára az egészséges, közszolgáltatásokkal megfelelően ellátott, **fenntartható lakhatáshoz való hozzáférés esélye sok esetben csak szociális lakhatás biztosítása útján teljesülhet**. A lakhatáshoz való hozzáférés mai viszonyok között értelmezett minimumának biztosítása nélkül aligha várható el a családok hatékony munkaerő-piaci és iskolai integrációja. Ennek biztosítása révén viszont nem csak a foglalkoztatási mobilitásuk javulhat, de az életminőség javulásával párhuzamosan javul az egészségi állapotuk, megtörhető a szegénység átörökítésének ciklusa, mivel az ehhez szükséges alapfeltételek teljesülnek. Ezen túlmenően a társadalom széles rétegeit szolgáló közvetlen érdek is egy – a gazdasági válság hatásait is kezelni képes – szociális lakáspolitikai kidolgozása. A **szociális bérlakás-állományt** nem csak **felújítással, építéssel**, hanem – például a lakáshitel-eladósodottság kezelését célzó intézkedéscsomag részeként – **felvásárlással** is érdemes növelni. **Önkormányzati tartós ingatlanbérléssel** további meglévő lakások bevonása válhat lehetővé. A szociális lakhatás támogatási programjaiba bevonhatóak az **egyházi és civil tulajdonban lévő lakáscélú ingatlanok fejlesztései**. **Hatékonyabbá kell tenni az önkormányzati bérlakás-gazdálkodást** a szociális lakhatás bővítése érdekében, a megüresedett bérlakások kiutalását meg kell gyorsítani, és a marginalizálódott csoportok, köztük romák komplex felzárkózási és deszegregációs programjainak rendszerébe kell illeszteni. Az **Állami Támogatású Bérlakás Program** továbbfejlesztésével a végrehajtás során a szociális alapon történő bérbeadás támogatását a kistelepülések **népességmentartó képességét növelő komplex megoldások** megvalósításához kell kötni, mely a foglalkoztathatóság javítását és a deszegregációt célzó elemeket is magában foglalja. A telepprogramokhoz hasonlóan a **komplex szociális városrehabilitációs fejlesztések** a lakókörnyezet fizikai regenerációján és az esetleges funkcióbővítésen túl a hátrányos helyzetű lakosság integrációját is elősegítik.

A tudatos integrációs lépések következetes megtételéhez nélkülözhetetlen a **telepek jogi viszonyainak rendezése**, a tulajdonviszonyok, bérleti szerződések tisztázása.

A méltatlan körülmények felszámolásában fontos az érintettek **személyes lehetőségeinek tudatosítása**, kétkézi munkájuk hasznosítása. E programokat a helyi adottságoknak megfelelően, célszerűen **össze lehet kapcsolni a fenntartható életmódot és fogyasztást szolgáló helyi gazdaságot erősítő kezdeményezésekkel**.

A lakhatást érintő **települési fejlesztési tervek** készítésében, felülvizsgálatában a felzárkózási szempontoknak kiemelt figyelmet kell szentelni, a folyamatba **be kell vonni az érintett cigány kisebbségi önkormányzatokat**. A hátrányos helyzetű térségekben működő kisebbségi önkormányzatoknak **segítséget kell nyújtani a kapcsolódó pályázati lehetőségek megismerésében** és az azokban való sikeres részvételben.

A stratégia a területi szemlélet átfogó elvként való érvényesítésével nem csak a településen belüli, hanem a térségi szegregáció felszámolását is célul tűzi ki. A közszolgáltatások tervezésében meg kell határozni, hogy melyek azok a térségek, ahol az alapvető közszolgáltatások kiépítettségi szintje rendkívül alacsony, és hogy melyek **a térségben élők számára nélkülözhetetlen közszolgáltatások**. Az alapvető közszolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférést biztosítása a leghátrányosabb helyzetű térségekben élők számára elengedhetetlen az egész problémakör kezeléséhez.

VI. Bevonás, szemléletformálás, a diszkriminációs jelenségek elleni küzdelem

VI.1. Civil szervezetek, érintettek bevonása

A társadalmi felzárkózási folyamat a fogalom jelentéséből kiindulva is csak a szegénységben élőkkel, a **felzárkózó közösségekkel** – köztük a romákkal – folytatott **párbeszeden** és az ő **aktív részvételükön** alapulhat. Nem egyszerűen konzultációról van szó, hanem a szegénységben élők és a **roma közösség és tagjainak „helyzetbe hozásáról” (empowerment)**, hogy az esélyegyenlőség aktív gyakorlásával legyen lehetőségük alakítani a társadalmat. A Nemzeti roma stratégiák európai keretrendszeréről szóló tanácsi következtetések¹¹⁰ a fenti feladatok mellett kiemelik a **roma közösség elköteleződésének elősegítését** is. A romák aktív részvételének, helyzetbe hozásának és elköteleződésének elősegítése olyan alapvető feladatok, melyeknek a **döntéshozás, végrehajtás, valamint az ellenőrzés lépései során** nemzeti, regionális és helyi (valamint uniós) szinteken is teljesülnie kell. Minden egyes intézkedést illetően célszerű átgondolni, hogyan valósíthatók meg minél eredményesebben ezek az alapcélok. A folyamat részeként kiemelt feladat **a roma civil társadalom szerepének erősítése, a romák civil és politikai szerepvállalásának ösztönzése** a civil szervezetek kapacitásfejlesztése és a közigazgatási kapacitások nemzeti, regionális és helyi szinten történő megerősítése révén, a romáknak a politikai közélet minden területére való bevonásával, képviselőségük erősítésével az intézményekben, valamint a helyi, nemzeti és uniós szintű választott testületekben.¹¹¹ **A romák képviselőivel folytatott intézményesített párbeszéd** is egy olyan eszköz, mely azon kívül, hogy erősíti a civil társadalmat, elősegíti azt is, hogy felelősséget vállaljanak a politikák kialakításáért.

Annak érdekében, hogy a roma közösséget még több kompetens vezető képviselhesse, szakember irányíthassa, nagy szükség van a roma fiatalok sikerességét elősegítő felsőoktatási és (akár nemzetközi) szakmai tapasztalatot nyújtó programokra, melyekre a nem állami szektorban számos példát látunk (Romaversitas Alapítvány programja, a Közép-európai Egyetem Roma Access Programja, HBLF Romaster Program).

A döntéshozásban történő szerepvállalást a fentiek mellett biztosítja a Kormány és az ORÖ által kötött Keretmegállapodás. A civil aktivitás elősegítése érdekében az alábbi eszközök az integráció területén működő roma és nem roma civil szervezetek hatékony működésének elősegítését célozzák, az említett okokból előnyben részesítve a roma civil szervezeteket. Ugyanakkor a területen hatékonyan működő nem roma civil szervezetek munkájáról is kár lenne lemondani. A tanácsi következtetések¹¹² **minden érintett aktív bevonását szorgalmazzák uniós szinttől egészen helyi szintekig** az integráció előrehaladásának érdekében. A **projektek tervezésébe és végrehajtásába** minden esetben **be kell vonni a helyi lakosságot, önszerveződéseket, civil szervezeteket, egyházakat, szakmai szervezeteket**.

A partnerség és az együttműködés előmozdítása, és így a **jó gyakorlatok programszintű elterjesztése és tapasztalatok cseréjének** elősegítése, a bizonyítékon alapuló szakpolitikák és sikert hozó módszerek közös tanulmányozása viszonylag kevés ráfordítással megsokszorozhatja az egyes szereplők eredményességét. Ki kell alakítani a jó gyakorlatok elterjesztésének mechanizmusát, amelybe szükséges bevonni olyan szervezeteket, amelyek a célcsoportok elérésben segíteni tudnak,

¹¹⁰ Council Conclusions st10658/11

¹¹¹ COM (2011) 173

¹¹² Council Conclusions st10658/11

Nemzeti és nemzetközi szintű **hálózatépítésre és a már meglévő kezdeményezések kiterjesztésére**, fejlesztésére van szükség.¹¹³ Az Európai Roma Platform például fontos fóruma lehet a nemzetközi tapasztalatcserének a kormányzati és a nem-kormányzati szféra között, mely lehetőséget ad arra is, hogy a roma integráció elősegítése terén tapasztalattal rendelkező nemzetközi szervezetek megközelítéseiről folytatott párbeszéd tanulságait is figyelembe véve kerüljenek fejlesztésre a problémákra adott válaszok. **A különböző szektorokban a célért dolgozó hazai résztvevők közötti szervezett találkozási alkalmak megteremtésére is szükség van.**

A **szektorok közötti együttműködésre**, a kapacitások ésszerű felhasználására buzdít a Bizottság nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszeréről szóló közleménye¹¹⁴ is. A projektgazdák részéről bizonyos esetekben hiányzó szakismeretek, valamint az irányító hatóságok hiányzó kapacitásainak pótlására, valamint az integrált projektek támogatása érdekében a Bizottság javasolja a tagállamoknak, hogy **programjaik egyes részének irányítását és végrehajtását bízzák olyan közvetítő szervekre, amelyek bizonyított tapasztalattal rendelkeznek a roma integráció terén**, és ismerik a helyi szereplőket¹¹⁵. E tekintetben hasznos eszköznek bizonyulhat az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság hálózata.¹¹⁶

Segíthetné a támogatások hatékony célzását, az adminisztrációs terhek csökkentését, valamint megakadályozhatná a jó kezdeményezések pénzügyi ellehetetlenedését, ha **a civil szervezeteket – különösképp a roma civil szervezeteket és kisebbségi önkormányzatokat – nem csak az intézkedések, pályázatok lebonyolításába vonják be, hanem azok tervezésébe, ellenőrzésébe és előkészítésébe is.**

VI.2. Kétirányú szemléletformálás

Az integráció a többség befogadó szándéka nélkül elképzelhetetlen. Éppen ezért a többség integrációval és a leszakadó rétegekkel kapcsolatos szemléletének formálódása is elengedhetetlen (természetesen a diszkrimináció elleni jogi biztosítékok alkalmazása mellett). A szemléletformálás komplex, hosszadalmas folyamat, leginkább gyermekkorban hatékony – ami hatalmas felelősséget ruház az oktatási-nevelési intézményekre –, viszont a felnőtt társadalom megcélzása nélkül a közhangulat még jó néhány évig nehezítheti a felzárkózási folyamatot.

A probléma legalapvetőbb orvoslása természetesen a megvalósuló felzárkózás és a lehetőség szerinti deszegregáció biztosítása az oktatás, foglalkoztatás, lakhatás és egészségügy területein. Ennek eszközeit az említett témakörök alatt tárgyaljuk.

A szemléletformálásnak, figyelemfelkeltésnek fontos direkt eszközei lehetnek a **közvéleményt célzó kampányok** és a szociális, egészségügyi, közigazgatási, igazságszolgáltatási valamint rendfenntartási területeken dolgozók számára szervezett **képzések a megkülönböztetéstől mentes gyakorlatok alkalmazása érdekében**. A leghatékonyabb módszer azonban a sztereotípiák leépítésére a sztereotípiát tárgyával **gyakoribb interakciók létesítése**, és így szükségszerűen a sztereotípiától eltérő szerepekben történő megismerése. A **cigány kultúra támogatása és népszerűsítése** nélkülözhetetlen szerepet játszhat az első lépés megtételében, de fontos, hogy ne célelles hatást érjen el a kulturális „másság” hangsúlyozásával, figyelmen kívül hagyva a roma

¹¹³ Council Conclusions 9029/11

¹¹⁴ COM (2011) 173

¹¹⁵ Az 1083/2006/EK tanácsi rendeletnek a globális támogatásra vonatkozó 42. és 43. cikkének megfelelően (HL L 210., 2006.7.31)

¹¹⁶ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság nemzeti kapcsolattartási pontok hálózatával rendelkezik a szervezett civil társadalomban, a nemzeti gazdasági és szociális bizottságok és hasonló szervezetek révén. COM (2011) 173

közösség sokszínűségét és dinamikáját, valamint sok olyan vonást, mely etnikai és kulturális címkékre való tekintet nélkül összeköt nőket, férfiakat, szülőket, fiatalokat stb.: a társadalom különböző szempontok alapján csoportosítható tagjait. Az információs kampánynak fontos részét képezheti még az előítéletek következményeinek tudatosítása, a **közvélemény folyamatos tájékoztatása** a sikeres programokról és a problémákról, nehézségekről, **az intézkedések egész társadalom számára hozott hasznáról**, hiszen ezek az információk formálhatják az emberek véleményét, és ezen alapulhat támogatásuk elnyerése.

A roma kultúra művelésének támogatása mellett meg kell teremteni annak feltételét, hogy a többségi társadalom is megismerhesse a roma hagyományok és kultúra értékeit Magyarországon és külföldön egyaránt. Ennek érdekében az ORÖ és a Kormány közösen európai színvonalú **Roma Kulturális Központot** hoz létre Támogatni kell a már működő roma kulturális intézmények működését illetve fejlesztését is, a Roma színház, múzeum, galéria, könyvtár, önálló rádió- és televízió stúdió létrehozását és biztosítani kell azok folyamatos működésének feltételeit. Roma művészek részére ösztöndíjak és célzott pályázati lehetőségek biztosítására van szükség, valamint a roma művészek, hagyományörzők médiában való rendszeres megjelenésének elősegítésére és támogatására.

A roma közélet erkölcsi és szakmai megújítása érdekében, **Roma Közéleti Akadémiát** kell létrehozni, amely roma közéleti szereplők fejlődését képes támogatni.

A tájékoztatás és a közösségek változatos és pozitív megjelenítése mellett sokkal alapvetőbb változás érhető el bizonyos közgondolkodást fokozottan befolyásoló vagy szociológiai okokból a leszakadás problémáit érintő, az **esélyegyenlőség megteremtésében különösképp érintett területeken működő intézmények**, egységek **struktúrájának** megcélzásával, az adott területeken **romák foglalkoztatásával**. Ilyen terület például az oktatás, egészségügy, honvédség, rendőrség, közigazgatás, a szociális területek és a média. A roma köztisztviselők programját a szakterületek szélesebb spektrumára ki kell terjeszteni (pl. a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség, a közreműködő szervezetek). Ez érzékenyebbé teheti a támogatási rendszert a társadalmi egyenlőtlenségekre. A kisebbséghez tartozó egyének az érintett intézményekben, szervezetekben új szempontok megjelenítésére képesek, és egyben jelenlétükkel befolyásolják az őket körülvevők hozzáállását – legyenek azok romák vagy nem romák.

A **média** külön figyelmet érdemel. Az általa gyakran közvetített torz kép erősen negatív irányba befolyásolja a közvélemény romákhoz való hozzáállását és a romák énképét egyaránt. Ennek a helyzetnek a javítása érdekében különösen fontos a **megfelelő és a témában elfogadható média megjelenések megvalósítása**, melyhez azonban olyan szakemberek jelenlétére van szükség, akik képesek, alkalmasak és motiváltak is ezek elkészítésében. Többek között ezért szükséges, hogy hátrányos szociális környezetből származó, főleg **roma fiatalok is részt vegyenek a műsorkészítési/újságírási folyamatokban**. Támogatni kell a romák és nem romák együttműködése során megvalósult sikeres helyi kezdeményezések, folyamatok bemutatását – az írott és elektronikus sajtóban egyaránt. Hasznos lehetne továbbá egy, a **hátrányos helyzetű embereket, különösen a romákat érintő kérdések mediareprezentációjáról szóló etikai kódex** kidolgozása és alkalmazása, a roma közösség és a média közötti formális és informális kapcsolatok kiépítése, valamint érzékenyítő, a romákkal kapcsolatos témák árnyalt kezelésére irányuló tréningek szervezése a médiában dolgozók részére. A kisebbségi médiaprogramok és műsorok támogatása továbbra is szükséges. A romák bevonásának a stratégián átívelő alapelvét természetesen a szemléletformálás területén is ugyanúgy szem előtt kell tartani.

Elengedhetetlen a **roma és nem roma közösségek** illetve bizonyos **intézmények és szervek** (pl.: helyi hatóságok, bírósági szervek, a rendőrség) és a roma közösség közötti **állandó társadalmi párbeszéd** kezdeményezése és fenntartása, melynek segítségével egy egymás elismerésén, tiszteletben tartásán, a problémák megoldására való törekvésen alapuló viszonyrendszer alakulhat ki. A kommunikáció és az azt követő változások elsősorban helyi szintekről indulhatnak el, és először itt

hozhatnak eredményt. Valódi kölcsönös elfogadás viszont csak úgy alakulhat ki, ha ezek az interakciók **nem csak a hivatalos színterekre** és a konkrét problémamegoldásra korlátozódnak, **hanem például szabadidős, a különböző közösségeket együtt mozgató programlehetőségek** – elkerülve a kategorizáló, kirakati jelleget – alkalmat adnak egymás megismerésére. Törekedni kell tehát a roma és nem roma közösségek közötti kapcsolatok számának és minőségének növelésére.

Kulcsfontosságú feladat a **romák aktív állampolgári szerepvállalásának** erősítése, bevonva őket a politikai közélet minden területére, és erősítve képviselőiket az intézményekben, valamint a helyi, nemzeti és uniós szintű választott testületekben. Kiemelten fontos, hogy a romákat különösképp érintő programokba minél több roma kapcsolódjon be.

Az **igazságszolgáltatáshoz való jog** jelenti egyrészt a **bírósági, másrészt a bíróságon kívüli mechanizmusokhoz** – a különböző intézményekhez, mint például az ombudsmanhoz vagy az Egyenlő Bánásmód Hatósághoz – **való hozzáférést** is. Ezen felül az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés nem csupán a bírósági, vagy azon kívüli eljárások elérhetőségét jelenti, hanem magában foglalja a **joggyakorláshoz, valamint a vitarendezéshez támogatást nyújtó szolgáltatásokat kísérő információk könnyebb elérhetőségét** is. Olyan **támogatórendszerek felállítására van szükség**, melyek a marginalizált és sérülékeny személyek bírósági és nem-bírósági intézményekhez való hozzáférést segítik (pl. jogi segélyhálózat, stb.), valamint **az eljárási költségek fedezésére szolgáló alternatívák nyújtására** (pl. előzetes költségek elkerülése, szociális helyzeten alapuló költségcsökkentés vagy visszafizetési támogatás, stb.).

8. A társadalmi felzárkózás politika szervezeti és intézményi háttere, uniós finanszírozási keretei

Egyenlő bánásmód

Az esélyegyenlőségi szakpolitika Magyarországon az Alaptörvényből és a nemzetközi szerződésekből, egyezményekből levezetett intézkedési rendszeren alapszik. Az **egyenlő bánásmód** elve a diszkrimináció, vagyis a hátrányos megkülönböztetés tilalmát jelenti. Az egyenlő bánásmód követelménye a diszkrimináció tilalmát szolgáló jogszabályok megalkotását és intézmények működtetését teszi szükségessé.

A közösségi jogharmonizáció első lépését a Munka Törvénykönyvének 2001. évi módosítása jelentette, amely először szabályozta az egyenlő munkáért egyenlő bér elvét. A jogharmonizáció következő lépése „Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról” szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebkvt.) elfogadása volt. A jogszabály megnevezi a diszkriminációt elszenvedő, hátrányos csoportokat, kidolgozza a szankcionálás mechanizmusát, egyértelműen rögzíti, hogy az esélyegyenlőség biztosítása elsősorban az állam feladata. Az államtól várható el tehát a megfelelő jogszabályi környezet biztosítása, valamint olyan politika kialakítása és érvényesítése, amely semmilyen társadalmi csoportot nem rekeszt ki, mindenki számára azonos esélyt nyújt a társadalmi felemelkedésre. A törvény kodifikációja során külön figyelmet kapott a faji- és az általános foglalkoztatási keretirányelv szövegének való megfelelés. Emellett a törvény megfelel Magyarország más nemzetközi jogi kötelezettségeinek is.

Az Ebktv. 13. paragrafus (1) bekezdése rögzíti, hogy „Az egyenlő bánásmód követelményének érvényesülését közigazgatási szerv (a továbbiakban: hatóság) ellenőrzi.” Az Egyenlő Bánásmód Hatóságot 2004 decemberében a 362/2004 (XII. 26.) Kormányhatározat alapján hozták létre. Az EBH az egyetlen olyan hivatalos szerv a bíróságokon kívül, amely eljárhat diszkriminációs ügyekben. A diszkriminációt elkövető természetes, illetve jogi személyeket a következő szankciókkal sújthatja: elrendelheti a jogsértő állapot megszüntetését; megtilthatja a jogsértő magatartás jövőbeni tanúsítását, elrendelheti a jogsértést megállapító jogerős határozatának nyilvános közzétételét, bírságot szabhat ki, külön törvényben meghatározott jogkövetkezményt alkalmazhat.

A magyarországi esélyegyenlőségi feladatellátás kiemelkedő jelentőségű szereplői az **országgyűlési biztosok**. Az esélyegyenlőségi politika irányítása szempontjából az állampolgári jogok országgyűlési biztosa, valamint a kisebbségi ombudsman tevékenységét érdemes kiemelni.

Az Ebktv. 2009 évi módosítása bevezette az *esélyegyenlőség elvű támogatáspolitiká* fogalmát, mely a helyi önkormányzatok és a többségi kistérségi társulások számára öt évre szóló, helyi esélyegyenlőségi program elfogadását írja elő. 2011 decemberétől a hazai és az európai uniós források terhére meghirdetett pályázati forrásokból az önkormányzatok és többségi kistérségi társulások csak akkor részesülhetnek, ha hatályos esélyegyenlőségi programmal rendelkeznek. A helyi esélyegyenlőségi programban helyzetfelmérés alapján (foglalkoztatási, képzettségi, szociális, lakhatási, területi, egészségügyi mutatók) a helyi önkormányzatok/kistérségi társulások intézkedési tervet fogadnak el a feltárt esélyegyenlőtlenségek csökkentése érdekében. A létrejövő esélyegyenlőségi programok kulcsfontosságúak lehetnek abban, hogy a településeken a források a mélyszegénységben élő, vagy leszakadóban lévő rétegekhez is eljussanak.

A Társadalmi Felzárkózási és Cigányügyi Tárcaközi Bizottság

A **Kormány** a cigányság és a mélyszegénységben élők életkörülményeinek, társadalmi helyzetének javítása, valamint társadalmi integrációjának elősegítésére irányuló **kormányzati tevékenység összehangolása** érdekében létrehozta a Társadalmi Felzárkózási és Cigányügyi Tárcaközi Bizottságot.

A Bizottság célja a leszakadó társadalmi csoportok hatékony felzárkózását segítő kormányzati cselekvések összehangolása annak érdekében, hogy a tárcák intézkedései egymást erősítve segítsék a társadalmi felzárkózást, és a felzárkózásra fordított állami források lehető leghatékonyabb felhasználását. Az ágazatközi koordináció megvalósulása érdekében a Bizottság a területfejlesztés, a foglalkoztatáspolitikát az oktatáspolitikát és a szociálpolitikát területén egyeztető munkacsoportokat hoz létre, amelyek megtárgyalják mindazokat az előterjesztéseket, amelyek a társadalmi felzárkózás ügyét érintik. A közigazgatás megújításának céljaival összhangban, a Bizottság létrejötte garancia arra, hogy a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférés, a hátrányos helyzetű leszakadó térségekben, méltatlan lakhatási körülmények között élő alacsony képzettségűek szociális helyzetének javítása, képzése és munkához juttatása a kormányzat kiemelt kérdései között kapjon helyet.

A Bizottság elnöke a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium társadalmi felzárkózásért felelős államtitkára. A Bizottságban képviselteti magát a Nemzetgazdasági Minisztérium, a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium, a Belügyminisztérium, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, valamint a Vidékfejlesztési Minisztérium, illetve a KSH elnöke és a Miniszterelnökség képviselője is.

A Roma Koordinációs Tanács

A **Kormány** a cigányság felzárkózását szolgáló intézkedések kialakítása, végrehajtása és eredményeivel kapcsolatos **véleménynyilvánítás érdekében** létrehozta a Roma Koordinációs Tanácsot. A 27 tagú szervezetben a cigányság képviselői (pl. Országos Roma Önkormányzat képviseletében 2 fő, egyikük mint a Tanács társelnöke) mellett helyet kapnak a civil szereplők, az egyházak, a kisebbségi jogok országgyűlési biztosa és a kormányzat képviselői is. A tanács elnöke a közigazgatási és igazságügyi miniszter.

A **Tanács a felzárkózást szolgáló tanácsadó, konzultációs testület.** Feladatai közé tartozik, hogy felhívja a figyelmet mindazokra a problémákra, amelyek nehezítik a cigányság felzárkózását segítő intézkedések megvalósulását; véleményt nyilvánít intézkedési javaslatokról, valamint a hazai és nemzetközi jelentésekről, tájékoztatókról és beszámolókról; javaslatokat fogalmaz meg, részt vesz feladatok értékelésében; közreműködik a felzárkózást elősegítő szakmai hálózatok kialakításában, fejlesztésében.

A kisebbségi önkormányzatok

A nemzeti és etnikai kisebbségek alkotmányos joga, hogy létrehozzák helyi és országos önkormányzataikat. A kisebbségi képviselők választását a 2005. évi CXIV. törvény a kisebbségi önkormányzati képviselők választásáról, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségekre vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló törvény szabályozza.

A települési kisebbségi önkormányzati választáson választó és választható (kisebbségi választópolgár) az a magyar állampolgár, aki a kisebbségi választói jegyzékben szerepel, a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásán választójoggal rendelkezik, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvényben meghatározott kisebbséghez tartozik, és a kisebbséghez tartozását vállalja és kinyilvánítja. A roma kisebbségi választópolgárok száma a választási honlapon közzétett adatok szerint 2010-ben 1545 településen összesen 133.492 fő volt. Sajnos az eddigi választások alkalmával többször előfordult¹¹⁷, hogy olyan településen is nagy számban vettek fel választópolgárokat a kisebbségi választói jegyzékbe, ahol valójában nincs is kisebbségi közösség. A törvény nem biztosított megfelelő eljárási szabályokat ahhoz, hogy a kisebbségi választópolgárok nyilvántartására létrehozott jegyzékbe csak a képviselt közösség tagjai kérhessék eredményesen felvételüket. A Magyar köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről szóló országgyűlési beszámoló és a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése szerint a kisebbségi választásokon tapasztalt visszaélések és hiányosságok orvoslásához nem elég egyes rendelkezések módosítása, hanem a szabályozás átgondolt koncepcionális jellegű, a gyakorlatban létező problémákat figyelembe vevő változásokra van szükség.¹¹⁸

A hatályos szabályozás szerint hazánkban települési, területi és országos kisebbségi önkormányzatok működnek.

A települési kisebbségi önkormányzatok esetében jelöltet a törvény által megnevezett jelölő szervezet állíthat. A politikai pártok a jelölő szervezetek köréből ki vannak zárva. Számos kisebbségi szervezet sérelmezi, hogy a szavazatszámlláló bizottságok munkájában nem vehetnek részt.

A települési kisebbségi önkormányzat - jogszabályi keretek között - saját hatáskörében határozza meg:

- az általa képviselt kisebbség helyi ünnepeit,
- intézmény alapítását, átvételét és fenntartását, gazdálkodó és más szervezet alapítását vagy az ezekben való részvételt, önkormányzati társulás létrehozását vagy társuláshoz való csatlakozást,
- pályázat kiírását, ösztöndíj alapítását, a helyi önkormányzat vagyonán belül részére elkülönített vagyon használatát, műemlékei és emlékhelyei védetté nyilvánításának kezdeményezését, részt vesz a helyi bíróságok ülnökeinek választásában.

A helyi sajtó, a helyi hagyományápolás és kultúra, valamint a kollektív nyelvhasználat kérdéskörében a kisebbségi lakosságot e minőségében érintő helyi önkormányzati rendeletet a képviselő-testület csak az e lakosságot képviselő települési kisebbségi önkormányzat egyetértésével alkothatja meg.

A kisebbségi intézmények vezetőinek kinevezésére (felmentésére, vezetői megbízás visszavonására) – ha nem a települési kisebbségi önkormányzat gyakorolja a kinevezési jogot –, illetőleg a kisebbséghez tartozók képzésére is kiterjedő helyi önkormányzati döntés meghozatalára csak az érintett települési kisebbségi önkormányzat egyetértésével kerülhet sor.

A területi kisebbségi önkormányzatok feladat- és hatáskörei néhány kivételtől eltekintve megegyeznek a települési kisebbségi önkormányzatokéval.

¹¹⁷ A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése a 2010. évi települési kisebbségi önkormányzati választásokon.

¹¹⁸ A Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről szóló országgyűlési beszámoló, Budapest, 2011.

Az országos kisebbségi önkormányzat ellátja az általa képviselt kisebbség érdekeinek országos, és ahol nincs területi kisebbségi önkormányzata, területi (megyei, fővárosi) képviselőtét és védelmét. Az országos önkormányzat – jogszabályi keretek között – dönt egyebek mellett:

- rendelkezésére álló rádió- és televízió csatorna felhasználásának elveiről és módjáról;
- oktatási és kulturális intézmények alapításáról működtetéséről; jogsegélyszolgálat létrehozásáról és működtetéséről, működése körében pályázatok kiírásáról; ösztöndíj alapításáról; közreműködik a kisebbség oktatásának szakmai ellenőrzésében;
- véleményt nyilvánít a kisebbségek védelmével kapcsolatos nemzetközi megállapodások hazai végrehajtásáról és kezdeményezi az abban foglaltak érvényesítéséhez szükséges intézkedések megtételét;

Egy kutatás tanúsága szerint¹¹⁹ a roma lakosok elsődleges információs pontját a roma önkormányzatok jelentik. Ez indokoltá teszi a helyi önkormányzatok olyan irányú megkülönböztetését, fejlesztését, amely az információ szolgáltatói és projekt-résztvevő toborzó szerepük ellátását segítik.

A cigány kisebbségi önkormányzatok sajátos problémái feladataik kiterjedtségéből, súlyából, a cigányság társadalmi helyzetéből fakadnak. Az önkormányzatok túlterheltek nagyobbak az elvárások, mint a többi hazai kisebbség esetében. A cigány kisebbségi önkormányzatokat az identitás megtartása mellett a jóval költségesebb és bonyolultabb – foglalkoztatási és szociális kérdések megoldása is terheli.

Türr István Képző és Kutató Intézet – regionális képző központok

A szegénység, illetve a társadalmi integráció szempontjából összehangolt, átlátható, mérhető állami beavatkozásokra van szükség, melyek nyomán a célcsoportok helyzetének javulásával csökkenthetőek a kritikus területeken tapasztalható társadalmi különbségek. Ezek a különbségek jelentős részben a nem csökkenő területi egyenlőtlenségekből fakadnak. A társadalmi felzárkózás politika területi szempontú megközelítése nem nélkülözheti egy olyan **hatékony intézményhálózat** kialakítását, mely **az ország teljes területén** a célcsoport számára kialakított **egységes program alapján** meghatározó szerepet játszik a leszakadt térségek, területi zárványok hátrányainak leküzdésében, az érintett területeken élők életkörülményeinek javításában.

A regionális képző központok (rkk) új típusú feladatait a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. IV. törvény 2011. január 1-jén hatályba lépett módosításának megfelelően a regionális képző központok feladatairól, irányításáról, a Munkaerő-piaci Alap foglalkoztatási alaprészén belül elkülönített képzési keret felhasználásáról, valamint a regionális képző központok és a megyei (fővárosi) munkaügyi központok együttműködéséről szóló 23/2005. (XII. 26.) FMM rendeletnek az rkk-k irányításáról szóló rendelkezéseit módosító **3/2011. (II. 11.) a területi felzárkózási koordinációs központi és felnőttképzési feladatot ellátó regionális képző központok irányításáról, feladatairól szóló KIM rendelet** határozza meg.

Az rkk-k működésének elsődleges célcsoportja a kistérségeken belül, **főként a periférikus helyzetű mélyszegény településeken tömegesen élő olyan családok, amelyek jelenét és jövőjét**

¹¹⁹ Roma lakosság egészségügyi állapot kutatás, Eduinvest 2009.

meghatározzák a tartós mélyszegénység következményei (tudás- és ismerethiány, kapcsolathány, motivációhiány) és akik gyermekeikre is hasonló sorsot „örökítenek”.

A területi felzárkózási koordináció központja a Türr István Képző és Kutató Intézet. Az Intézet képzési, területi felzárkózási koordinációs feladatokat ellátó, társadalmi felzárkózás politikai eszközeit alkalmazó, a közfoglalkozással összefüggő feladatait kiemelt szempontként ellátó, önállóan működő és gazdálkodó, országos hatáskörű központi költségvetési szerv. Az Intézet telephelyein működő önálló szervezeti egységeit igazgatók vezetik. Az intézmények **kapcsolatot tartanak a működési területük önkormányzataival, civil szervezeteivel, az egyházakkal, szociális, közoktatási, szakképzési és felsőoktatási intézményekkel, a területileg illetékes kormányhivatalokkal, a munkaadók és munkavállalók szervezeteivel, továbbá a területileg illetékes kamarákkal**, felméri és koordinálják működési területükön a társadalmi felzárkózással kapcsolatos tevékenységeket. Kezdeményező, koordinációs és képzési feladatokat látnak el a közfoglalkoztatás tekintetében.

A civil szervezetek szerepe

Az integráció és a felzárkózás elősegítésének, és az integráció hosszú távú sikerességének kulcsa, hogy a szakpolitikák kidolgozásának, végrehajtásának és ellenőrzésének minden szintjén aktívan részt vegyen a roma közösség.

Az Európai Unió Roma Keretstratégiája szerint a roma integráció uniós szintű, nemzeti, regionális és helyi szinten megvalósítandó céljai csak akkor érhetők el, ha a tagállamok, valamint a nemzeti, regionális és helyi hatóságok a roma civil társadalmi szervezetek bevonásával egyértelműen elkötelezik magukat. A kérdés nemcsak azért fontos, mert a civil szervezetek a demokratikus működés nélkülözhetetlen elemei, hanem azért is, mert azokban hatalmas kapacitás rejlik és a társadalom igényeire rugalmasan képesek reagálni, valamint mert a civil társadalom megerősítése segítheti a roma közösségek önjáróvá tételét is. Ezért is külön hangsúlyos a roma civil szervezetek megerősítése, a döntéshozásba, végrehajtásba és ellenőrzésbe történő bevonása uniós, nemzeti, regionális és helyi szinteken.

Az elmúlt évtizedben sokszínű, sokféle érdeket képviselő, meglévő szükségletet kielégítő civil társadalom jött létre Magyarországon, és a civil, valamint a kormányzati szférában mind nagyobb számban jelennek meg roma aktivisták, szakemberek. A roma önszerveződés kezdete a 90-es évek elejére tehető: ekkor kezdtek megalakulni a legkülönbözőbb roma szervezetek, és az évtized közepére száznál több roma szervezet alakult, meglehetősen eltérő profillal. A magyar civil társadalom szerkezete némileg eltér az Európában szokványostól. A szerkezeti különbség összefügg azzal, hogy más a szektor bevételi szerkezete.

Az országgyűlés elismerve, hogy a társadalmi szervezetek működéséhez állami garancia szükséges, a civil szervezetek pártpolitikától mentes forrásainak biztosítása érdekében létrehozta a Nemzeti Civil Alapprogramot. A Nemzeti Civil Alapprogram célja a civil társadalom erősítése, a civil szervezetek társadalmi szerepvállalásának pályázati támogatások útján történő segítése, a kormányzat és a civil társadalom közötti partneri viszony és munkamegosztás előmozdítása az állami, önkormányzati közfeladatok hatékonyabb ellátása érdekében.

Az egyházak szerepe

Az egyházak és egyéb missziós közösségek tevékenységük során megkülönböztetett figyelmet fordítanak a szükségben élők, ezen belül a cigány közösségek fölzárkózását segítő munkának. E figyelem hitbéli értékeiből fakad, de munkálkodásuk jól illeszthető a kormányzati felzárkózást és hitéletet segítő politikához.

A pasztorációs és missziós tevékenység az egyes egyházak önálló kezdeményezése és erőfeszítése. Sajátossága az intenzív motiváció, amely egyedülálló módon hat a közösségek tagjaira. A cigány közösségekre még inkább jellemző egy különös fogékonyság a pasztorációs és missziós tevékenység nyújtotta motiváció befogadására.

Az egyházak és más közösségek missziós tevékenysége során elérik a cigány közösségek tagjait, életük megváltozásának lehetőségét tárják fel előttük, lelkigondozást, útmutatást nyújtanak nekik, és motiválják őket, hogy lépéseket tegyenek a jobb élet megvalósítására.

Az egyházak missziós tevékenységének szerves folytatása a pasztoráció, ezen belül a cigánypasztoráció.

A cigánypasztoráció során megismerik a közösségeket és tagjaikat. Megértik szokásaikat és magatartás mintáikat, ezeket felhasználva (inkulturáció) támogatást nyújtanak konkrét személyes célok kimunkálásában és elérésében. Ezek a célok egyaránt lehetnek hitéleti, erkölcsi, kapcsolati, illetve hétköznapi célok.

Az egyházak segítenek fenntartani a motivációt, a hitéleti értékek mentén megtanítanak erőt meríteni, ugyanakkor operatív támogatást is nyújtanak az életvezetési nehézségek leküzdésére.

A cigánypasztorációs munka gyümölcse egyebek között a cigányok és nem cigányok közötti kibontakozó és fenntartható társas kapcsolat, amely keresztény alapokon kezd épülni, de általános emberi kapcsolatokban éppúgy működik.

A cigánypasztorációs munka során cigányok és nem cigányok együtt munkálkodnak. Ez a többségi társadalom tagjai számára lehetőséget teremt a szemléletformálódásra, a tolerancia növekedésére, valamint a szociális érzékenységük kiterjesztésére. A cigány-nem cigány együttműködés pedig a roma emberek kettős identitására erősítő jelleggel hat.

Ezért e kapcsolatok kielégítő mintául szolgálnak a társadalom tagjai számára, és hitéleti értékektől függetlenül is bevonhat másokat mind a kisebbségi, mind pedig a többségi társadalom tagjai közül. Tehát az egyházak közvetítő szerepe a cigány kisebbség esetében javítja az integrációs képességeket, és fejlődik a többségi társadalom befogadó készsége is.

Az egyházak különféle nehézségek leküzdésére nyújtott támogatása sokféle, hitéleti motiváláson túlnyúló konkrét tevékenységet is jelent. Szerepet vállalnak szociális és karitatív szolgálatokban, az oktatás-nevelés területén, a kultúra közvetítésében, de akár a foglalkoztatásban, a munkaerő-közvetítésben, vagy a hivatali ügyek intézésében is.

Részt vesznek helyi és országos szinten a felzárkózási programok tervezésében és végrehajtásában, sőt, önálló programokat is működtethetnek. Ebben együttműködhetnek a települési önkormányzatokkal, ami növelheti a közös munka eredményességét.

Az egyházi projektek sajátja a különleges motiváción túl, hogy alulról jövő, valós társadalmi igényeknek megfelelő szociális, oktatási és munkahelyteremtő kezdeményezések jellemzik.

Az egyházak által végzett projektek közül külön is említést érdemel néhány mintaértékű kezdeményezés. A teljesség igénye nélkül ezek közé tartozik az Egyházi Szociálpedagógiai Hálózat,

vagy a roma nők iskolai és munkaerőpiaci hátrányainak csökkentését célzó esztergomi ferences gimnáziumi kezdeményezés, a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat, a kazincbarcikai Don Bosco Szakképző Iskola, a Református Egyház által működtetett hátrányos helyzetűeket célzó szűrőbuszos program, vagy a gyermekvédelem területén komoly integráló hatást elérő egyházi kezdeményezés, a keresztény cigány családok bevonása a nevelőszülői hálózatba. Az egyházak is észrevették, hogy egyre nagyobb az igény a kicsi (2-3 éves) gyermekekkel való foglalkozásra különösen a hátrányos helyzetű településeken, így is segítve a korai felzárkózásukat, ugyanakkor segítve a fiatal édesanyákat az életvezetésükben, gyermeknevelésben, foglalkoztatásban.

A nagy egyházi háttérű, számos civil önkéntes segítővel működő és egész szociális intézményhálózatot fönntartó segítő szervezetek, mint a Magyar Máltai Szeretetszolgálat vagy az Ökumenikus Szeretetszolgálat ugyancsak aktív és megbízható együttműködő partnerei lehetnek a felzárkózási politikának helyi és országos szinten egyaránt.

Emellett az egyházak nem csak kimondottan a mélyszegénységben élő cigány embereket szólítják meg, hanem preventív jelleggel, a vagyoni hátrányokkal kevésbé küzdő, ugyanakkor magukat a cigánynak valló lakosságot is. Olyan speciális gimnáziumokat, szakképző iskolákat és szakkollégiumokat, és felsőoktatási intézményeket tárhatnak a cigány közösségek elé, amelyek elvégzését követően, a cigány emberek jó példaként szolgálhatnak a közösség többi tagja számára.

Az egyházak cigánypasztorációs és cigánymissziós tevékenysége eredményeként jelentkező hiteles pozitív cigány minták rendkívüli társadalmi folyamatok beindítására képesek a cigány közösségen belül és a többségi társadalomban egyaránt.

Piaci szereplők, társadalmi felelősségvállalás

A felzárkózási stratégia törekvéseiben számít a szociális partnerek aktív, elkötelezett részvételére is, a felelős, fenntartható gazdasági tevékenységet folytató vállalkozók, befektetők hozzájárulására a társadalmi felzárkózás folyamatának erősítésében.

A piaci szereplők elsősorban a gazdasági életben, a gazdaságfejlesztésben és a foglalkoztatásban betöltött szerepükkel vesznek részt a társadalmi felzárkózás alakításában. Ennek ösztönzése a gazdaság- és a foglalkoztatáspolitikai közvetlen feladata.

Egyre több – hazai és multinacionális – vállalat tartja fontosnak, hogy önkéntesen szociális és környezeti szempontokat érvényesítsen üzleti tevékenységében és a partnereikkel fenntartott kapcsolatokban. Ezeket, a többnyire fontos társadalmi célokat támogató aktivitásokat soroljuk a vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR) fogalmához.¹²⁰

„A vállalatok az érdekelt partnerekkel együttműködve a társadalmi felelősségvállalás révén hozzájárulhatnak a gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi ambíciók kielégítéséhez. Ennek megfelelően a vállalati társadalmi felelősségvállalás globálisan és az EU szintjén is egyre fontosabb fogalomvá vált, és részét képezi a globalizációról, a versenyképességről és a fenntarthatóságról folyó vitának. Európában a vállalati társadalmi felelősségvállalás támogatásában a közös értékek védelmének, valamint a szolidaritással és a kohézióval szembeni fogékonyság növelésének igénye tükröződik. Európának minden eddiginél nagyobb szüksége van az aktív vállalkozókra, a vállalkozással szembeni pozitív magatartásra, illetve a vállalkozásokkal szembeni bizalomra. Európának olyan közhangulatra van szüksége, amelyben a vállalkozókat nem csak az elért nagy

¹²⁰ COM(2001) 366 Green Paper: Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility

nyereség miatt értékelik, hanem azért is, mert méltányos hozzájárulást biztosítanak bizonyos társadalmi problémák kezeléséhez.”¹²¹ Magyarországra ezek a megállapítások fokozottan érvényesek.

A társadalmi felzárkózás vonatkozásában természetesen a vállalati társadalmi felelősséggel kapcsolatos gyakorlatok nem helyettesítik a közpolitikát, de hozzájárulhatnak egy sor társadalmi felzárkózási célkitűzés megvalósításához:

- integráltabb munkaerőpiacok és magasabb szintű *társadalmi integráció*, mivel a vállalatok aktívan törekszenek hátrányos helyzetű társadalmi csoportok tagjainak foglalkoztatására;
- a *képességfejlesztésbe*, az élethosszig tartó tanulásba és a *foglalkoztathatóságba történő befektetés*, amelyek szükségesek a globális tudásalapú gazdaságban való versenyképesség megőrzéséhez, valamint az európai munkaképes korú lakosság öregedésének kezeléséhez;
- *közegészségügyi fejlesztések*, amelyek a vállalatok önkéntes kezdeményezései alapján születhetnek meg olyan területeken, mint az élelmiszerek és nem mérgező vegyszerek marketingje és címkézése;
- *javuló innovációs hatékonyság*, különösen a társadalmi problémákat érintő innovációk területén azáltal, hogy intenzívebbé válik az interakció a külső érdekeltekkel és hogy az innovációnak jobban kedvező munkakörnyezetek jönnek létre;
- a *vállalatok és vállalkozók pozitívabb társadalmi megítélése*, amely hozzájárulhat a vállalkozásokkal kapcsolatos kedvezőbb vélemények elterjedéséhez;
- az *emberi jogok, a környezetvédelem és az alapvető foglalkoztatási normák nagyobb tisztelete*;
- a *szegénység mérséklése*;
- a *munka és a család összeegyeztethetőségének javulása*;
- a munkaerő-piaci diszkrimináció visszaszorításában.

Társadalmi szempontból is fontos tehát a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának elismerése és elősegítése. Az utóbbi években nemzetközi és hazai ajánlások is születtek a vállalati társadalmi felelősségvállalással kapcsolatban a kormányzat és a vállalatok számára.¹²²

Az ajánlások igazodnak az Európai Unió CSR-rel kapcsolatos prioritásaihoz, szempontjaikat a felzárkózás politika a szociális partnerekkel történő együttműködésében figyelembe veszi. Elsősorban azonban a helyi szereplők és a közvetett érdekelt felek, fogyasztók, befektetők szerepe és aktivitása érheti el a legtöbbet a felelős vállalati magatartás ösztönzésében és előnyökhöz juttatásában a társadalmi felzárkózás irányában. Ezzel kapcsolatban a társadalom és a helyi közösségek tudatosságának növelésére, szemléletformálásra lehet építeni.

A társadalmi felzárkózás céljait támogató vállalati társadalmi felelősségvállalásnak Magyarországon számos kiemelkedő példája van: vállalati ösztöndíj és mentor programok, felzárkózási célcsoportok mentorált foglalkoztatása, karitatív programok, együttműködés civil szervezetekkel,

¹²¹ COM(2006) 136 a növekedési és munkahely-teremtési partnerség megvalósítása: Európa mint kiválósági központ a vállalatok társadalmi felelőssége terén

¹²² Stratégiai javaslat a Magyar Köztársaság Kormánya számára a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának ösztönzésére, 2008., valamint A GSZT ajánlása a társadalmi felelősségvállalásról

önkormányzatokkal, kollektívák önkéntes tevékenységei stb. Az értékes közvetlen eredményeken kívül ezeknek a programoknak nagyon fontos szemléletformáló hatása is van a társadalmi felzárkózás szempontjából.

Wekerle Sándor Alapkezelő

2010. november 27-én lépett hatályba az egyes költségvetési szervek központi hivatali jogállásáról szóló 259/2010. (XI. 16.) Kormányrendelet. Ennek értelmében a korábban az Oktatási és Kulturális Minisztériumhoz tartozó Oktatási és Kulturális Minisztérium Támogatáskezelő Igazgatósága **Wekerle Sándor Alapkezelő** néven folytatja működését. Az Alapkezelő a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium irányítása alá tartozó központi hivatal, önállóan működő költségvetési szerv.

A Wekerle Sándor Alapkezelő legfontosabb feladata egy **hatékony pályázati rendszer működtetése**, amely a nemzeti együttműködés elveinek megfelelően biztosítja a hazai költségvetési források értékelvű, átlátható, gyors és hatékony felhasználását, és a lehető legjobb projektek megvalósulását.

Az Alapkezelő készíti elő és bonyolítja le a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumhoz rendelt, hazai költségvetési forrásból megvalósuló egyházi, nemzetiségi, kisebbségi, civil és társadalmi felzárkózással kapcsolatos pályázatokat. Emellett hatáskörébe tartoznak egyes közoktatási és felsőoktatási projektek, továbbá a Nemzeti Civil Alapprogram kezelése, valamint a Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítványtól átvett feladatok ellátása is. Ugyancsak az intézmény látja el a Bursa Hungarica Felsőoktatási Önkormányzati Ösztöndíjrendszerrel kapcsolatos feladatokat és a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram kezelését. Az Alapkezelő bonyolítja le a 2011. szeptember 1-jétől induló Útravaló – MACIKA esélyegyenlőségi ösztöndíjakat, továbbá az Iskola-háló programmal kapcsolatos feladatokat, és készíti elő az Út a tudományhoz alprogram pályázatait.

9. Monitoring és indikátorok

A nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere, A Roma Integráció Évtizede Program, valamint a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia is meghatározó kérdésként kezeli az intézkedések, beavatkozások eredményességének mérését, az indikátorok használatát. Noha nagyon fontos megalapozó munkák indultak el az értékelési rendszerek kialakítására, mindkét hazai stratégiáról elmondható, hogy egyikhez sem kapcsolódik átfogó, koherens indikátor és értékelési rendszer. A Roma Integráció Évtizede Program Roma Irányító és Monitoring Bizottsága, de különösen a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága számos alapvető feladatot végzett el a területen. Áttekintő kutatások, módszertani anyagok, éves jelentések készültek a stratégiákhoz kapcsolódóan¹²³. Ezek tapasztalatai nyomán – az új stratégiai környezet figyelembevételével – egységes, átfogó indikátor és nyomonkövetési rendszer kialakítására van szükség.

A felzárkózás stratégia cél- és indikátor rendszere, a fő célkitűzéseket tekintve kapcsolódik az Európa 2020 tervhez, a fő mutatókban megjelennek az uniós vállalásokat illető indikátorok is. Az ezek mellett megjelenő ugyancsak főbb indikátorok a stratégia prioritásainak, a problémák sajátosságainak megfelelően szolgálják a beavatkozások, intézkedések nyomon követését.

Az indikátorok előállításának alapvető feltétele, hogy a kutatásokból, adatgyűjtésekből, adminisztratív folyamatokból rendelkezésünkre álljanak a szükséges adatok. A stratégia által kezelni szándékozott társadalmi problémák természetéből fakadóan ezen a területen számos nehézség mutatkozik. Ahhoz, hogy a leghátrányosabb helyzetű társadalmi csoportok élethelyzetének meghatározóiról, jövedelmi, megélhetési viszonyairól, s ezek alakulásáról megfelelő információkkal rendelkezünk, igen gondosan megtervezett, a speciális adatgyűjtési nehézségekre (e társadalmi csoportok azonosítása, elérhetősége, nyomon követhetősége) megfelelően reagáló nagymintás adatfelvételekre van szükségünk.

Munkaerő-felvétel (KSH)

A felvétel a foglalkoztatási és a gazdasági aktivitási információk legfontosabb forrása. A felvétel lehetővé teszi a munkában lévők és a munkával nem rendelkezők jellemzőinek jobb megismerését.

EU-SILC hazai adatfelvétel (KSH)

Az EU-SILC felvétel (*Statistics on Income and Living Conditions*) a nemzetközi szinten összehasonlítható statisztikák referenciaforrása, melyeket elsősorban a társadalmi kirekesztéssel és befogadással kapcsolatos strukturális indikátorok alapjaként az Európai Bizottság éves tavaszi jelentésében publikálnak.

Kétféle adatot eredményez:

¹²³ Lásd erről:

Gyerekesélyek Magyarországon. A „Legyen jobb a gyermeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2010. évi jelentése. Budapest, 2011

Gyerekesélyek Magyarországon. A „Legyen jobb a gyermeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2009. évi jelentése. Budapest, 2010

<http://www.gyerekmonitor.hu/>

- keresztmetszeti (időszakra vagy meghatározott időpontra vonatkozó), valamint
- longitudinális adatokat, melyek az egyének szintjén négyéves időtartamon keresztül mérik a változásokat.

Prioritása az összehasonlítható, aktuális, magas színvonalú keresztmetszeti adatoknak van. A longitudinális adatokra vonatkozó mintanagyság és ebből eredően a jövedelmekre és egyéb tényezőkre vonatkozó információ jóval korlátozottabb. Elsősorban a tartós szegénység és kirekesztettség előfordulási arányát és ennek alakulását vizsgálja a népesség néhány alcsoportjában.

A keresztmetszeti felvételt 2005-től kezdődően évente a társadalmi kirekesztődés egy-egy speciális kérdéskörét vizsgáló modul egészíti ki.

Életünk fordulópontjai (KSH – Népeségtudományi Kutatóintézet)

Az 'Életünk Fordulópontjai' társadalmi-demográfiai panel alapfelvétel a Népeségtudományi kutatóintézet legnagyobb adatgyűjtési programja, és egyben Magyarországon jelenleg a legnagyobb olyan kérdőíves vizsgálat, amely adatokat gyűjt a hazai népesedési helyzet átalakulásáról, az átalakulás okairól. A kutatás a Generations and Gender (GGP) nemzetközi vizsgálatsorozat keretében folyik, eredményeit mind a magyar államigazgatás, mind a hazai és nemzetközi tudományos élet hasznosítja.

A vizsgálat keretében több mint 16 000 felnőtt magyar állampolgártól gyűjtenek adatokat, 2001 óta három évenként ismétlődő felmérések keretében. A kialakított adatbázis nemcsak keresztmetszeti jellegű pillanatfelvételt jelent a magyar társadalomról, hanem követéses jellege miatt arra is alkalmas, hogy az életút egyes fontosabb eseményeinek (például gyermekvállalás, házasság, nyugdíjba vonulás) következményeit is feltérképezze.

Európai lakossági egészségfelmérés (KSH)

Az ELEF általános célja egy olyan egészségfelmérési gyakorlat kialakítása, amely rendszeresen megbízható adatokat szolgáltat az unió lakossága körében előforduló egészségproblémák gyakoriságáról, az azokat befolyásoló tényezőkről, valamint a problémák következtében az egyénre, a családra és a társadalomra nehezedő terhekről. A felmérés lehetőséget teremt az adatok nemzetközi szintű összehasonlítására, és hozzájárul az egészségpolitikai döntések megalapozásához is.

Magyar Háztartás Monitor (TÁRKI)

A Háztartás Monitor vizsgálat sorozat 1998-ban kezdődött el, miután a Magyar Háztartás Panel (1992-1997) véget ért. A Háztartás Monitor longitudinális keresztmetszeti háztartásvizsgálat. A vizsgálat központjában a munkaerőpiac és a jövedelmek témái állnak, de e mellett a fogyasztás, a vagyon, a megtakarítás, a gazdasági várakozások, attitűdök, a társas kapcsolatok, valamint a politikai pártválasztás és a vallási hovatartozás is a vizsgálat tárgya volt. A kutatást több kormányzati és állami szerv valamint magán intézmény támogatta kutatási megrendelésével.

Tárki–Educatio életpálya-kutatás

Az Educatio Nonprofit Kft. Életpálya-felmérés című kutatása a magyarországi fiatalok középiskolai

pályafutását vizsgálja az iskolázatlan szülők gyermekeire és a roma fiatalokra fókuszálva.

TÁMOP 5.4.1. kiemelt projekt kutatási pillére – roma kutatások (Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet)

Az V. Kutatási pillér egyik fő feladata a jövőbeni fejlesztéseket és szociálpolitikai beavatkozásokat megalapozó hátrányos helyzetű csoportok (roma/cigány népesség, illetve az akadályozott/megváltozott képességű/egészségkárosodott emberek) helyzetét, kirekesztettségét vizsgáló társadalomtudományi kutatások koordinálása, az EU-s kutatásokkal harmonizáló módszertan kifejlesztése, és ezekre építve más hátrányos helyzetű csoportok (pl. munkanélküliek, nagycsaládosok, alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők) kutatásának előkészítése. A kutatás során négy survey típusú adatfelvétel valósul meg egyenként 2000 fővel, a roma és fogyatékkal élő emberek helyzetének (életkörülményeinek) vizsgálata céljából.

PISA vizsgálat (Oktatási Hivatal)

A PISA (Programme for International Student Assessment), egy olyan vizsgálatosorozat, amelyet 2000-ben indított el a világ legfejlettebb országait tömörítő gazdasági szervezet, az OECD, melynek Magyarország 1996 óta tagja. A vizsgálatot háromévente bonyolítják le. Az OECD ezzel a vizsgálattal arra törekszik, hogy az oktatási rendszereket leíró nemzetközileg összehasonlítható objektív adatokat hozzon létre.

A PISA alkalmazásképes tudást mér, azt vizsgálja, hogy a tizenöt éves tanulók milyen mértékben képesek felhasználni a tudásukat életszerű helyzetekben megjelenő feladatok megoldására, és ezt hogyan befolyásolja a tanulók és iskoláik háttere. A fő mérési területek a szövegértés, az alkalmazott matematikai műveltség és az alkalmazott természettudományi műveltség, ezek közül az egyik mindig nagyobb, a másik kettő kevesebb hangsúlyt kap. 2000-ben és 2009-ben egyaránt a szövegértés volt a fő mérési terület. A tesztfüzetek mellett a tanulók, a szülők és az iskolaigazgatók háttérkérdőíveket töltenek ki.

E vizsgálatok biztosítják a legátfogóbb, legalapvetőbb információkat a társadalmi felzárkózás stratégia gördülőtervezéséhez, értékeléséhez. Ahhoz, hogy e felvételekből minél hatékonyabban, minél pontosabb képet kapjunk a leghátrányosabb helyzetű társadalmi csoportok helyzetéről, illetve annak változásairól, meg kell vizsgálni annak lehetőségeit, hogy ezen adatfelvételek, hogyan fejleszthetők, pontosíthatók ennek érdekében. A két terület, ahol leginkább hiányoznak a társadalompolitikai beavatkozások tervezéséhez és értékeléséhez szükséges adatok: a roma népesség helyzetét feltáró kutatások, illetve azok a nyomkövetéses felvételek, amelyek lehetővé teszik a társadalmi hátrányok átörökítési folyamatainak vizsgálatát, s ennek nyomán az intézkedések, beavatkozások célzását.

Amint arra a nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere is rámutat, a társadalmi problémák területi meghatározottsága okán rendkívül fontos, hogy ne csak országos, regionális vagy akár megyei adatok álljanak rendelkezésünkre, hanem kistérségi, települési, településrészi szinteken is rendelkezünk a társadalmi problémákat jellemző adatokkal. A nagymintás kutatások ezeken a területi szinteken már rendszerint nem adnak érvényes információkat – egyebek mellett – ezért is alapvető fontosságú a teljes körű adatfelvételek (pl. a népszámlálás, a kompetencia-mérés) adatainak alkalmazása, illetve az adminisztratív forrásokból származó adatok (egészségügyi, oktatási, munkaügyi, társadalombiztosítási, szociális és gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, szolgáltatások, támogatások) használata. Ehhez meg kell teremteni annak feltételeit, hogy a társadalmi felzárkózás politika szempontjából lényeges adminisztrációs és hivatali adatgyűjtési

rendszerekből az adatok széles körben elérhetőek, elemezhetőek legyenek. Fontos szempont, hogy a különböző szakterületekről, ágazatokból, adatgyűjtési és adminisztrációs rendszerekből származó adatok összevethetőek, összekapcsolhatóak legyenek.

Az elmúlt években több továbbfejlesztésre érdemes kezdeményezés volt a magyarországi települési társadalmi-gazdasági szegregátumok azonosítására. A Központi Statisztikai Hivatal összeállította a 2000 főnél népesebb települések szegregátum térképét, illetve az ehhez kapcsolódó adatbázist, valamint a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség megrendelésére elkészült a „Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastrukturális állapotának elemzése”¹²⁴. Ezek továbbfejlesztésével, megfelelő adat- és informatikai infrastruktúra kialakításával alapvetően fontos feladat, hogy megteremtjük a legszükségesebb területi és társadalmi zárványok helyzetének nyomon követésére alkalmas rendszert.

A roma népesség helyzetének javítását szolgáló programok célzásához és/vagy a beavatkozások értékeléséhez szükségünk van a roma népességről szóló etnikai adatokra. A célzashoz való szükségesség vitatható, azon érvelés alapján, hogy roma népességet súlyosan érintő társadalmi hátrányok – az etnikai diszkriminációt leszámítva – nem etnikai természetűek, nem az érintettek származásából, hanem társadalmi körülményeikből fakadnak. Az viszont aligha lehet kérdéses, hogy a beavatkozások roma népességet illető hatásainak vizsgálata szükséges.

A célzott jóléti programokat, intézkedéseket illetően az ún. *lefölözési probléma* miatt is alapvetően fontos, hogy az elosztási hatások elemzéséhez rendelkezünk etnikai adatokkal. „A szegénységben élő romák esetében jellemző az, hogy még a halmozottan hátrányos helyzetű csoportokon belül is a legkedvezőtlenebb helyzetben lévőkhöz tartoznak. Következésképpen a területi és szociális szempontok alapján meghatározott célcsoportoknak indított jóléti programok esetében nagy a veszélye annak, hogy a célcsoport más tagjaihoz képest a leghátrányosabb helyzetben lévő romák kevésbé részesülnek e programok tényleges hasznáiból.”¹²⁵

Megbízható etnikai adatok gyakorlatilag csak kutatásokból állnak rendelkezésünkre, az adminisztrációban, illetve az ehhez kapcsolódó hivatali/intézményi statisztikai adatgyűjtésekből nem nyerhetők ki az értékeléshez használható etnikai adatok. Az etnikai adatokkal, adatgyűjtésekkel kapcsolatban számos jogos és/vagy túlzott aggodalom, több félreértés és téves információ gátolja a gyakran felvetett problémák megoldását, de legalábbis kezelését. Noha az utóbbi években **több jelentős állásfoglalás és szakmai javaslat született** az etnikai adatok kezelésére, használatára¹²⁶, sőt

¹²⁴ Domokos Veronika (2010): Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastrukturális állapotának elemzése. Kézirat

¹²⁵ Lásd ezekről:

Pulay Gyula: Az etnikai hovatartozás számbavételi lehetőségei és szükségessége. MTA GYEP, 2009. március.
http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=16%3Apulay-gyula-az-etnikai-hovatartozas-szambaveteli-lehetosgei-es-szuksegessge&id=4%3Akapcsolodo-anyagok&lang=hu

Farkas Zsombor: Az etnikai adatgyűjtés kérdései. MTA GYEP, 2009.
http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=17%3Afarkas-zsombor-az-etnikai-adatgyujtes-kerdsei&id=4%3Akapcsolodo-anyagok&lang=hu

Eötvös Károly Intézet: Roma támogatások és jogosultságok egyéni követésének lehetőségei. 2006. december.
http://ekint.org/ekint_files/File/tanulmanyok/romatamogatas.pdf

dr. Kállai Ernő, a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa és dr. Jóri András, adatvédelmi biztos jelentése az etnikai adatok kezeléséről szóló vizsgálat megállapításairól. 2009. november 10.

¹²⁶ Pulay id. mű 10. o.

ezek több esetben konkrét javaslatokat is tartalmaztak a hosszú évek óta vitatott problémák kezelésére – ezeket egyetlen területen sem követték intézkedések.

A *Rasszizmus és az Intolerancia Elleni Európai Bizottság (ECRI)* több jelentésében is sürgette az etnikai adatok felhasználását a cigányság helyzetének jobbítását célzó programok tervezésében, értékelésében. A 2008-as jelentésben – utalva arra, hogy már a korábbi jelentések óta megoldatlan problémáról van szó, úgy fogalmaznak: „Az ECRI megismétli azt az ajánlását, hogy határozzanak meg olyan módszereket, amelyekkel mérhetővé válik a kisebbségi csoportok helyzete az élet különböző területein, kihangsúlyozva, hogy ez a fajta nyomon követés kulcsfontosságú azon politikák hatásának és sikerének a meghatározásában, amelyek célja a helyzet javítása.”¹²⁷

A kisebbségi ombudsman 2005. évi beszámolójában rendkívül fontos feladatként említette az etnikai adatgyűjtés, adatkezelés kérdéseinek rendezését. Amellett, hogy az adatvédelmi szabályok szigorú betartását hangsúlyozta, kiemelte, hogy a „*hatékony és adekvát kisebbségvédelmi rendszerek, illetve antidiszkriminációs politikák és jogintézmények kidolgozása és megvalósítása megfelelő adatbázisok létrehozása nélkül elképzelhetetlen*”¹²⁸

Az Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézete (ÁSZ FEMI) 2008-as jelentésében sürgette az etnikai adatgyűjtéseket elsősorban a roma programok nyomon követésének céljából. Az ÁSZ FEMI jelentésben arra a következtetésre jut, hogy „az etnikai célú adatgyűjtés hiánya a roma integrációt szolgáló pénzek eredményes felhasználásának egyik legkomolyabb akadályát képezi”.¹²⁹

A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa és az adatvédelmi biztos 2009-es jelentésében – annak megállapítása mellett, hogy „*az adatkezeléssel szemben gyakran hivatkozott adatvédelmi akadályok sokszor már a jelenlegi jogi környezetben sem léteznek, pusztán vélt akadályok, amelyek oka a jelenlegi jogszabályok hibás értelmezése*” – javaslatokat dolgozott ki az etnikai adatok gyűjtésének lehetséges módjaira.¹³⁰

Roma szervezetek is állást foglaltak a témában. A kilenc szervezetet tömörítő Roma Irányító és Monitoring Bizottság is szorgalmazta az etnikai adatok gyűjtését: „Mivel nyilvánvalóvá vált, hogy a fejlesztési források felhasználása a roma integráció érdekében nem tervezhető, a hatása nem mérhető az etnikai adatok kezelése nélkül, ezért az etnikai hovatartozás szempontjainak érvényesítése az esélyegyenlőség elérése érdekében, illetve a roma integrációs és nemzeti érdekek érvényesítésére a kormányzati és közigazgatási eljárásban és az intézkedések minden szintjén fennálló kötelezettség. Ezt a jogot a kisebbségi törvény és az adatkezelésre vonatkozó törvény is garantálja az adatgazda személyes rendelkezése alapján.

A RIMB felszólítja a kormányzatot és az önkormányzatokat, hogy haladéktalanul tegyék lehetővé az etnikai identitás kifejezésére vonatkozó törvényes jog gyakorlását a fenti esélykiegyenlítő integrációs és nemzeti céljából, igazgatási, szolgáltatási és fejlesztéspolitikai eljárási rendszereikben. Az etnikai adatkezelés során nyert adatokat, mutatókat beépítve az állami és önkormányzati statisztikai

¹²⁷ ECRI jelentés Magyarországról (negyedik monitoring kör) Elfogadva 2008. június 20-án. Nyilvánosságra hozatal napja: 2009. február 24. 54. o. <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/hungary/HUN-CbC-IV-2009-003-HUN.pdf>

¹²⁸ Beszámoló a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának tevékenységéről, 2005. 2-3. o. <http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/101609446.doc>

¹²⁹ Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet. A magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértéke és hatékonysága, 2008. 57. o.

¹³⁰ dr. Kállai Ernő, a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa és dr. Jóri András, adatvédelmi biztos jelentése az etnikai adatok kezeléséről szóló vizsgálat megállapításairól. 2009. november 10.

rendszerekbe, tegyék nyilvánossá. Ezáltal ellenőrizhetővé, vizsgálhatóvá válik az integrációs célú fejlesztési és egyéb források tervezése, elosztása, felhasználása és monitoringja.”¹³¹

Meg kell vizsgálni annak lehetőségeit, hogy a kutatások mellett milyen hivatali és adminisztratív adatgyűjtésekből lennének kinyerhetőek etnikai adatok. Mérlegelni kell, hogy az önmeghatározáson (identitás) túlmenően milyen lehetőségei vannak a származás alapú etnikai adatgyűjtéseknek. Ez különösen fontos a társadalmi hátrányok, a diszkriminációs jelenségek kezelése szempontjából, hiszen ezek nem az identitáshoz, hanem a származáshoz kötődően jelentenek társadalmi problémákat.

A felzárkózás politika és az esélyegyenlőség horizontális érvényesülésének eszköze a *helyi esélyegyenlőségi/felzárkózási tervek* kialakításának kötelezettsége. Helyi szinten ez az önkormányzatok számára a vonatkozó jogszabályokban előírt helyi esélyegyenlőségi/felzárkózási program – független szakértő bevonásával történő – elkészítésének, végrehajtásának és számon kérésének következetes érvényesítését jelenti. A helyi esélyegyenlőségi/felzárkózási program lehetőséget nyújt arra, hogy az önkormányzatok a helyben jelentkező foglalkoztatási, egészségügyi, oktatási és lakhatási problémákat a rendelkezésre álló források szakszerű tervezésével, komplexen kezeljék, növelve ezáltal a fejlesztések hatékonyságát és fenntarthatóságát. A helyi esélyegyenlőségi / felzárkózási program a források elosztása során biztosítja a súlyosan hátrányos helyzetű lakosság, így különösen a romák, valamint a fogyatékkal élők és a nők fejlesztési forrásokhoz történő egyenlő esélyű hozzáférést, ami elsődleges feladat társadalmi integrációjuk szempontjából.

A stratégia megvalósításának nyomon követésében illetve – a cselekvési tervek kialakításához kötődő – kétévenkénti felülvizsgálatában kiemelt szerepe van a kormányzati egyeztetés intézményeinek: a „Legyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának¹³², a Társadalmi Felzárkózási és Cigányügyi Tárcaközi Bizottságnak (TFTCB), valamint a Roma Koordinációs Tanácsnak (ROK-T)¹³³.

Az uniós fejlesztéspolitika eszközök

Az Európai Unió kohéziós programjainak jelen programozási periódusa 2013-ban lezárul. A 2013 utáni időszakra vonatkozó kohéziós politika kialakítása, a hazai fejlesztési stratégiák, programok kidolgozása során támaszkodni kell az eddigi fejlesztési programok tapasztalataira, és érvényesíteni kell a társadalmi felzárkózás szempontjait. Ki kell használni, hogy a kohéziós politikai céloknak a korábbiaknál jobban kell koncentrálniuk az Európa 2020 Stratégia prioritási területeire, köztük a társadalmi befogadásra. Alapvető érdek az egyes fejlesztési források, alapok eddigieknél összehangoltabb felhasználása, komplex beavatkozások lehetővé tétele. Meg kell teremteni a hatékony és célorientált támogatás előfeltételeit, többek között a szakmai szempontok szerinti, eredmény-központú nyomon követést és értékelést. Meg kell vizsgálni kell, milyen lehetőségek vannak pozitív ösztönzők használatára az egyenlőtlenségek csökkentésének érdekében. További fontos szempont a hosszútávú szemlélet alkalmazása a programtervezés során, valamint az

¹³¹ A Roma Irányító és Monitoring Bizottság állásfoglalása. Budapest, 2009. március 4.

¹³² Az Értékelő Bizottság 12 kormányzati képviselőből és 12, a civil szervezetek, egyházak, szakmai szervezetek által delegált tagból, köztük a Nemzeti Stratégiát kidolgozó Magyar Tudományos Akadémia Gyermekprogram Irodája képviselőjéből áll, akikhez állandó meghívottak csatlakoznak. Az ÉB elnöke a Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkár, társelnöke a nem kormányzati tagok által megválasztott személy. Lásd: 1177/2011. (V. 31.) Korm. határozat A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának létrehozásáról szóló 1053/2008. (VIII. 4.) Korm. határozat módosításáról

¹³³ 1102/2011. (IV. 15.) Korm. határozat a Roma Koordinációs Tanács (ROK-T) létrehozásáról

A javaslatot a Kormány nem tárgyalta meg, ezért az nem tekinthető a Kormány álláspontjának!

eljárásoknak a programvégrehajtás érdekében történő egyszerűsítése. Az uniós alapokból finanszírozott fejlesztések során az esélyegyenlőségre és a szegregáció csökkentésére erős garanciákat kell felállítani

Indikátor lista-tervezet

#	Célok	Elsődleges indikátor	Indikátor bontása	Indikátor forrása	Másodlagos indikátorok	Indikátorok forrása
1	A szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők arányának csökkentése, különös tekintettel a roma népességre	A szegénységben és kirekesztettségben élők aránya	- életkor csoportok (0-5; 6-11; 12-17) - roma, nem-roma népesség	- SILC/VÉKA adatfelvétel - TÁRKI - Háztartás Monitor felvétel - TÁMOP 541 roma felvétel	Jövedelmi szegénységi kockázat (RISK) korcsoportok, nemek és etnikai hovatartozás szerint	- SILC/VÉKA adatfelvétel - TÁRKI - Háztartás Monitor felvétel
1.1	A romák, mélyszegénységben élők munkaerő-piaci integrációjának elősegítése, illetve foglalkoztatottsági szintjük emelése.	Az alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők száma, aránya	- roma, nem-roma népesség	- SILC/VÉKA adatfelvétel - TÁRKI - Háztartás Monitor felvétel - TÁMOP 541 roma felvétel	- A roma és nem roma népesség foglalkoztatottságának különbsége - A tartósan munkanélküliek száma	- KSH Munkaerőfelvétel - TÁRKI - Háztartás Monitor felvétel - TÁMOP 541 roma felvétel
1.1.1	A romák, mélyszegénységben élő aktív korúak képzettségi szintjének emelése.	A romák iskolai végzettségének szintje	- roma, nem-roma népesség	- SILC/VÉKA adatfelvétel - TÁRKI - Háztartás Monitor felvétel - TÁMOP 541 roma felvétel	A roma és nem roma népesség iskolai végzettségének különbsége	- SILC/VÉKA adatfelvétel - TÁRKI - Háztartás Monitor felvétel - TÁMOP 541 roma felvétel

A javaslatot a Kormány nem tárgyalta meg, ezért az nem tekinthető a Kormány álláspontjának!

#	Célok	Elsődleges indikátor	Indikátor bontása	Indikátor forrása	Másodlagos indikátorok	Indikátorok forrása
1.1.2	Gazdaság- és vállalkozásfejlesztés a hátrányos helyzetű, alacsony iskolai végzettségű emberek foglalkoztatása érdekében (elsődleges munkaerőpiacon a magas élőlomunka igényű ágazatok, szociális gazdaság, atipikus foglalkoztatási formák).	Az elsődleges munkaerőpiacon a magas élőlomunka igényű ágazatokban, szociális gazdaságban, atipikus foglalkoztatási formákban foglalkoztatottak száma, aránya az elsődleges munkaerőpiacon foglalkoztatottak arányában	- roma, nem-roma népesség - életkor csoportok - nemek szerint	- KSH Munkaerőfelvétele - TÁRKI - Háztartás Monitor felvétel - TÁMOP 541 roma felvétel		
1.1.3	A munkaerő-piaci integrációt támogató munkaügyi és szociális ellátások, szolgáltatások elérhetőségének, minőségének, hatékonyságának fejlesztése.	Az elsődleges munkaerőpiacon elhelyezkedett álláskeresők száma	- életkor csoportok - nemek szerint - térségi megoszlás	Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat		
1.1.4	A közfoglalkoztatás rendszerének fejlesztése, bővítése és az atipikus foglalkoztatási formák támogatása.	Közfoglalkoztatási programokban résztvevők száma	- életkor csoportok - nemek szerint - térségi megoszlás	Belügyminisztérium		

A javaslatot a Kormány nem tárgyalta meg, ezért az nem tekinthető a Kormány álláspontjának!

#	Célok	Elsődleges indikátor	Indikátor bontása	Indikátor forrása	Másodlagos indikátorok	Indikátorok forrása
1.1.5	Az aktivitást erősítő, a munkavállalásra ösztönző segélyezési rendszer kialakítása.	Az elsődleges munkaerőpiacon elhelyezkedett segélyezettek száma	- térségi megoszlás	Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal		
1.1.6	A munkahely és a család összeegyeztetése.	A napközbeni ellátásban részesülő 1-6 éves gyermekek aránya az egyes korévekhez tartozó népességen belül	- térségi megoszlás			
1.2	A gyermekszegénységet, mélyszegénységet és a roma népességet célzó szakpolitikák, beavatkozások tervezését, nyomon követését, értékelését szolgáló adminisztrációs és statisztikai adatforrások, információs rendszerek fejlesztése.	Roma adatokat is tartalmazó nagymintás kutatások száma				
2.	A szegénység, szociális kizáródás újratermelődésének megakadályozása	A szülők és a gyermekek iskolai végzettségének különbsége	- roma, nem-roma népesség	Életünk fordulópontjai - KSH Népességtudományi Kutatóintézet		

A javaslatot a Kormány nem tárgyalta meg, ezért az nem tekinthető a Kormány álláspontjának!

#	Célok	Elsődleges indikátor	Indikátor bontása	Indikátor forrása	Másodlagos indikátorok	Indikátorok forrása
2.1.	A gyermekek szegénységének csökkentése	A gyermekes és a gyermek nélküli háztartások jövedelmi szegénysége; gyermekek szegénységi arány	- roma, nem-roma népesség		- Az aktív foglalkoztatott nélküli háztartásokban élő gyerekek aránya	- SILC/VÉKA adatfelvétel - TÁRKI - Háztartás Monitor felvétel
2.1.1	A családokat érintő jóléti transzferek szinten tartása.	Társadalmi juttatásokkal és azok nélkül számított szegénységi arány	- életkor csoportok - roma, nem-roma népesség	- SILC/VÉKA adatfelvétel - TÁRKI - Háztartás Monitor felvétel - TÁMOP 541 roma felvétel		
2.1.2	A gyermekjóléti, gyermekvédelmi ellátások, szolgáltatások elérhetőségének, minőségének, hatékonyságának fejlesztése.	Napközbeni ellátásban részesülő gyermekek aránya	- életkor csoportok - térségi megoszlás	KSH szociális és gyermekjóléti OSAP felvételek	- Alapellátásokat nem működtető települések száma - Óvodások aránya a négyévesek között	KSH szociális és gyermekjóléti OSAP felvételek
2.1.3	Korai képességgondozás, koragyermekkorai nevelés, gondozás fejlesztése.	A kompetencia mérések eredményei	- életkor csoportok - roma, nem-roma népesség - HH és	PISA felvétel		

A javaslatot a Kormány nem tárgyalta meg, ezért az nem tekinthető a Kormány álláspontjának!

#	Célok	Elsődleges indikátor	Indikátor bontása	Indikátor forrása	Másodlagos indikátorok	Indikátorok forrása
			HHH gyerekek			
2.1.4	A roma és mélyszegénységben élő gyerekek oktatáshoz való hozzáférése javítása	A férőhely hiánya miatt - óvodába nem járó gyerekek száma, közülük a halmozottan hátrányos helyzetűek száma	- életkor csoportok - roma, nem-roma népesség			
2.1.5	Az iskolai lemorzsolódás csökkentése	Korai iskolaelhagyók száma, aránya	- életkor csoportok - roma, nem-roma népesség	Közoktatás statisztikai adatgyűjtések	- A középfokú tanulmányaikat érettségit nyújtó képzésben folytatók aránya	Közoktatás statisztikai adatgyűjtések
3.	A társadalmi gazdasági javakhoz történő egyenlő esélyű hozzáférés javítása, a társadalmi összetartozás erősítése					
3.1	A lakhatási körülmények, a lakhatás biztonságának javítása, lakhatási lehetőségek bővítése (bérlakás).	- A közműszolgáltatók felé jelentős adósságot felhalmozók száma	- térségi megoszlás		- Zsúfolt lakások aránya - A bérlakások, ezen belül a támogatott bérlakások száma és aránya.	KSH

A javaslatot a Kormány nem tárgyalta meg, ezért az nem tekinthető a Kormány álláspontjának!

#	Célok	Elsődleges indikátor	Indikátor bontása	Indikátor forrása	Másodlagos indikátorok	Indikátorok forrása
3.2.	A települési és térségi szegregáció csökkentése	- A telepeken, telepszerű lakókörnyezetben élők száma - Szegregátumok száma	- térségi megoszlás	KSH		
3.3	A romák, mélyszegénységben élők és gyermekek egészségi állapotának javítása, a születéskor várható élettartam növelése, valamint az egészségügyi ellátórendszerhez való hozzáférésük javítása.	- A születéskor várható élettartam - Veszélyeztetett terhességek száma	- térségi megoszlás		- Túlsúlyos gyerekek aránya - Ép fogazatú 10 éves gyermekek aránya - Fiatalkori terhességek aránya településnagyság és az anya életkora szerint - Gyermekorvos és védőnő által ellátott települések száma - Krónikus betegségek aránya az azonos korú népességben - Szubjektív egészségi állapot jövedelem szerint	

A javaslatot a Kormány nem tárgyalta meg, ezért az nem tekinthető a Kormány álláspontjának!

#	Célok	Elsődleges indikátor	Indikátor bontása	Indikátor forrása	Másodlagos indikátorok	Indikátorok forrása
3.4	A társadalmi együttélés alapját jelentő bizalom erősítése, a romákkal szembeni diszkrimináció csökkentése					
3.5	Az érintettek bevonása a programok tervezésébe, végrehajtásába, értékelésébe.					